

KÖZJOGI TANULMÁNYOK

A MAGYAR PARLAMENTARIZMUS. –
A JOGFOLYTONOSSÁG ÉS A LEGALITÁS.
– A KIRÁLYI HÁZ TÖRVÉNYEI. – AZ
OSZTRÁK ÉS A MAGYAR PRAGMATICA
SANCTIO. – BOSZNIA KÖZJOGI HELYZETE

ÍRTA:

RÉZ MIHÁLY

BUDAPEST,
PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1914.

BEVEZETÉS.

Magyarország történelmi alkotmánya magán viseli a történelmi erők hatásainak számos feltűnő nyomát. Magán viseli az ezek folytán s országunk helyzete következtében kialakult erőviszonyok világos megnyilvánulásait is.

Az alkotmány nem írott része, s az a rész, amelynek kialakulására az alkotmány csak teret adott: közjogunk igaz képeinek legjellegzetesebb vonásai. A történelmi fejlődés rendjén alakul ki a dynastiához való viszonyunk s *a királyi ház* – törvényeinkben nem írott – *joga*. Történelmi összeütközésekből támadó konfliktusok alapján alakul ki *a jogfolytonosság és a legalitás* igazi fogalma. Azon közjogi viszonyokból, melyek a történelmi fejlődés folyamán Ausztriával összefűztek, alakul ki *Bosznia* kérdésének mai problémája; s a magyar állam alkatrészeinek s viszonyainak történelmileg kialakult rendjéből s helyzetéből származnak *a magyar parlamentarizmus* sajátos vonásai.

Abból származik az abszolút jogfolytonosság abszolút lehetetlensége; s parlamentarizmusunk számos szükségképpen gyöngesége is innen

származik. A királyi ház törvényeinek aggályos kérdése, – a házassági engedélyt, az egyenrangúság adományozását, az uralkodóházból való kilépést illető jogok –: mind ezen fejlődés máig jelentős maradványai. Bosznia belső szervezésének, kormányzásának alkotmányos felfogásunkkal szemben álló szabályai: mind ezekből a viszonyokból következők.

E tanulmányok célja nem politikai véleményadás volt, hanem közjogi fejtegetés. Megmutatni azt a mi van, történelmi szálaít, gyökereit; megmutatni köztük s az alkotmány többi elvei közt az egybehangzást vagy a disharmoniát. *Tényeket* felmutatva; *okokat* keresve; rámutatva az *összefüggésekre*: keresni alkotmányunk hű képének e kérdésekben nyilatkozó jellemző vonásait.

Minden actualitástól menten ez jelen tanulmányok tudományos feladata.

A magyar parlamentarizmus.

Minél fejlettebb és minél öntudatosabb valamely egyén, annál határozottabban nyilvánul meg minden gondolatában és minden tettében az ő egyénisége.

A nemzetek törekvése is az, hogy tettben és gondolatban – politikai és kulturális téren – egyéniségük kidomboruljon. Ha a nemzeti egyéniség fejlett, de az alapja még csak öntudatlan érzelem: primitív módon keresi érvényesülését. Külsőségekben és egy még meg nem levő nemzeti erő képzelgéseiben a politikai élet terén; a tudományban pedig egy már meglevőnek képzelt nemzeti génusz nyilvánulásaiban.

Magasabb fokon objektiválódik a nemzeti egyéniség s a vágyak mellett a tények alapjára helyezkedik. Nemcsak abban, amit óhajt – ami tehát szükségkép nem létező – hanem inkább abban, ami *van*, keresi a nemzeti egyéniség tárgyi alapjait

A politikában igyekszik megismerni a nemzet *speciális viszonyait*. Csak ennek felismerésével ébredhet a nemzet igazi *öntudatra*. Mert a

nemzet össze van forrva a maga speciális viszonyaival s a népesség csak a területtel együtt és csak a maga tényleges szervezetében teszi az államot. Az, tehát amit egy nemzet speciális viszonyainak nevezünk, nem valami *külső*, az államon kívül eső tényezőt jelent.

A tudományos életben is – ennek megfelelően – nem a nemzeti óhajtásokban, előítéletekben, elfogultságokban keressük a nemzeti egyéniség megnyilvánulását. Ezen egyéniség *öntudatossá* válásával, objektiválódásával mindinkább azt keressük, mik azok a tárgyilagos különbségek, amelyek speciálisan jellemzik e nemzet viszonyait.

Ennek a kutatása a magyar államélet minden viszonyaiban elsőrendű nemzeti feladat. Egyik vagy másik – nemzetinek jelzett – politikai irány tendenciózus szolgálása; bármily szép és nemes politikai törekvéseknek erőszakolt közjogi magyarázása: nemzetivé még nem teszi azt a közjogot. És ha mértékül azt tűzzük, hogy az a legnemzetibb, amely politikai vágyainknak legjobban megfelel: akkor gyakran azt kell legnemzetibbnek mondanunk, amely a legtudománytalanabb.

A tudomány célja az igazság. A közjognak azt kell mondania, hogy *mi van* jogilag; és azt hogy *jogi* szempontból az mennyire correct és alkotmányunk többi részével mennyire harmonikus;

de azt, amit *óhajt*, nem szabad *tényleg tényezőként* feltüntetnie.

Ha ezt teszi, eljárása nemcsak nem tudományos, hanem politikai szempontból sem megengedett. Mert nemcsak hogy vágyakról szól ott, ahol tényekről kellene beszélnie, hanem – óhaj-tását mint már meglevőt tüntetvén fel – a való-ságnak meg nem felelő képet ad.

A tudomány feladata a *tényleg létezőt* ismer-tetni s ha a *tényleg létező* a nemzet vágyainak meg nem felel változtassa meg azokat a nem-zet, de ne kívánja, hogy a tudomány munkásai elpalástolják a tényeket. Ne abban keresse a nemzeti jelleget, hogy az ismertető vágyainak mennyiben megfelelő; hanem abban, hogy a kutató mennyire mélyedt el ama speciális viszonyainak keresésében, amelyekép a *nemzet* egyéni-ségének legjellemzőbb sajátságai.

A tudomány érdeke: az igazság. A politi-káé: a *tisztánlátás*.

A parlamentarizmus teljességének óhaja Ma-gyarországon általános. De ez a parlamentariz-mus valójában épen nem teljes. Ha még tételes jog-szabályoknál is látjuk, hogy azok nem érvénye-sülnek teljesen az erőviszonyok miatt: annál inkább áll ez a parlamentarizmusra, amely nem-csak *jog*, hanem *tény* is Angliában s amely ott nem a jog által, sőt a jog ellen fejlődött ki az erő-viszonyok következtében.

De a mi parlamentarizmusunk nemcsak a nyers erőviszonyok szempontjából nem lehet teljes, hanem az *intézmények* szempontjából sem az. Maga az alkotmány az, amely nem nyújt teljes érvényesítésére módokat. Nemcsak hogy *idegen* erőkkal állunk szemben a küzdelemben, de a *saját* erőink sem szolgálnak teljesen.

Minden jogszabálynak annyi a praktikus értéke, amennyi szankciója van. Ez a szankció lehet reális, lehet erkölcsi és lehet jogi természetű.

Természetesen úgy érteve, hogy az erkölcsi és jogi szankciónak is van némi reális ereje; a joginak azonfölül erkölcsi is.

A magyar parlamentarizmus szokásjogon alapul. Minden kormányunk – maga az imparlamentáris Fejérváry-kormány is elismerte, hogy de iure ez a szabály. A második Wekerle-kormány kinevezése előtt de facto is érvényesült az elv, midőn az uralkodó jelöltjével szemben a szabadelvűpárt Wekerle mellett nyilatkozott. Érvényesült akkor is, midőn a chlopyi hadiparancs után a Khuen-Héderváry-kormány leszavaztatott s ennek következtében beadta lemondását. Expressis verbis deklaráltatott az országgyűlés által is a Fejérváry-kormány idejében.

De intézményeink nem adnak teljes szankciót.

Az 1886: XXI. t-a kimondja ugyan, hogy a törvényhatóság a meg nem szavazott adók

behajtására s a meg nem ajánlott újoncok kiállítására nem köteles.

Az adók behajtására vonatkozó e rendelkezés, amely nem is tilalmazó természetű, természetesen csak a direkt adókra vonatkozik.

Lássuk ez mit jelent.

A magyar állam összes bevétele az 1913-iki költségvetési előirányzat szerint:

	2,072,809.031 korona	
ebből egyenes adókból	283,7229.34	«
indirekt jövedelmekből	1,789,087.097	«

Amiből nyilvánvaló, hogy a törvényhatóságok ellenállása a legszélsőbb esetben is csak azt jelenti, hogy a kormány a bevételnek valamivel több mint *egy nyolcadát* nem kapja meg.

A költségvetés megtagadásából csak a direkt adók elmaradása következvén, a pénzügyminisztériumra és a pénzügyi tisztviselőkre a behajtási tilalom ki nem terjed.

Ezenkívül a határvámjövedék – a kezelési átalány levonása után – egészen rendelkezésre áll a közös ügyek költségeinek céljaira. A többi indirekt jövedelem is befoly s a jognak, mely tilalmazza azoknak kiadását, itt csak etikai, de nem reális ereje van. Mert nincs semmi *intézményes* akadályja annak, hogy a kormány *kézhez se kaphassa* e bevételeket. A határvámjövedék pedig költségvetésbe sem vétetik.

Amíg tehát a határvám jövedék tekintetében a mai szabályok irányadók; a direkt adók aránya az indirekt adókhoz meg nem változik; míg az adó beszedése tekintetében a törvényhatóságok hatásköre nem tágíttatik: addig a törvényhatóságok »ellenállási» tere igen szűkkörű. De ezen szűk körben sem mozoghatnak szabadsággal azon körülmény folytán, hogy ők maguk vannak ráutalva az állami segítségre, s így oly forrásokra, amelyek felett tényleg a kormány rendelkezik.

Az 1870: XLII. t.-c. 2. §-a ugyan kimondja, hogy a megyék maguk gondoskodnak költségeik fedezéséről s az igazgatási költségeket az 1870. évi XLII. t.-c. 90. §-a a vármegyei adókból kívánja fedeztetni. De már az 1883: XV. t.-c. elvileg is kimondja a tényleg fennálló állami hozzájárulást. Az 1904:X. t.-c. pedig a belügyi tárca terhére állapította meg az egységes tisztviselői fizetést.¹⁾

Tehát nem a kormány függ a törvényhatóságtól, hanem a törvényhatóság függ a kormánytól anyagilag is. A törvényhatóság ellenállása a kormányra nézve csak azt jelenti, hogy nem kapja kézhez bevételeinek egynolcadát, a törvényhatóságra nézve ellenben azt jelenti, hogy ha a dotáció megvonatik, nem tudja fedezni kiadásai legnagyobb részét, s tisztviselőit nem fizetheti.

*) L. Rábel László: A vármegyei igazgatás újjászervezése.

A dotáció megvonása pedig ilyenkor – miután a költségvetés *nincs megszavazva* – nem törvényellenes¹⁾ s az 1907: LX. t-c. 13. §-ának a) pontja, e tekintetben értéktelen.

Marad ennél fogva a parlamentarizmus szankciójaképpen az 1886: XXI. t-c. azon rendelkezése, hogy a meg nem ajánlott újoncok előállítására a törvényhatóság nem köteles.

A meg nem ajánlott újoncokat kiállító törvényhatóságot és tisztviselőit semmi joghátrány nem sújtja, de e meg nem ajánlott újoncok ép oly nélkülözhetők, mint a direkt adók. És ép oly törvényes alapon.

Már az 1888: XVIII. t-c. jogot ad Ófelségének, hogy «különös körülmények» között a közös hadseregben a tartalék első évfolyamát visszatarthassa és a három utolsó évfolyambeli póttartalékot behívhatta.

Az 1912: XXXI. t-c. 8. §-ának 2. pontjái rendelkezéseket a honvédség tartalékára és póttartalékára is kiterjeszti.

Ezekből látjuk, hogy bár a parlamentarizmus sehol sincs tételes jogszabály által deklarálva, teljességéhez mégis intézményes alapok szükségesek. Enélkül a parlament bizalmatlansági nyilatkozata mögött nincs kellő szankció.

E kérdés vizsgálata egyszersmint élénk világot vet arra a kiváló politikai írók által annyi-

¹⁾ L. Kmetz: M. Közjog (V. kiadás.) 400. 1. jegyzetét.

iszor hangoztatott tényre, hogy valamely alkotmány nem csupán a hatalmak megoszlását deklaráló szabályokban keresendő, hanem az államélet *minden* oly vonatkozásában, amely az erőviszonyokra kihat.

Így a parlamentarizmus szempontjából rendkívül fontos az, hogy az indirekt adók mily viszonyban állanak a direkt adókhoz; hogy az indirekt adókat ki szedi be, hogy a direkt adókat beszedők mennyiben függenek a kormánytól és van-e saját pénzforrásuk.

Míg az alkotmány a parlamentarizmus tekintetében változatlanul látszik a hatvanhét utáni időkben azok szemében, akik az alkotmányt csak közjogi deklarációkban keresik: valójában teljesen megváltozott

Az indirekt adók rendkívül megnöttek s a direkt adók jelentősége csökkent ezalatt; a törvényhatóság mindinkább az állami segítségre szorult s tisztviselői fizetésüket attól nyerik; a király pedig visszatarthatja a tartalék első évfolyamát s behívhatja a póttartalék három évfolyamát.

Ezen utóbbi rendelkezésnek külpolitikai indokai voltak eredetileg; az állami segítséget a törvényhatóságok szegénysége tette szükségessé s a modern közigazgatás nagyobb költségei; a tisztviselőknek állami javadalmazását a tisztviselő középosztály elszegényedése folytán szükségessé vált nagyobb fizetések; az indirekt adók növe-

kedését pénzügyi természetű okok. A határvámjövédéknél Magyarország pénzügyi érdekei.

Az indok ez volt, de az eredmény a parlamentarizmust megalapozó intézmények meggyengülése. Külpolitikai, pénzügyi, gazdasági, társadalmi okok így hatnak össze s válnak eredményükben közjogi jelentőségűvé. Geográfiai helyzetünk, pénzügyi rendszerünk átalakulása; társadalmunk szegénysége, birtokosságunk leromlása, mind kihat reá. Mert az alkotmányos szabadság olyan az államoknál, mint az egyes embernél az *egészség*, amely az organizmus *összes* részeinek erősségén és zavartalan összműködésén alapul s amelyben minden egyes rész elfajulása az egészre is kihat.

Kihatnak az ilyen társadalmi, gazdasági, pénzügyi és közigazgatási változások a közjogi változásokra is s miután maguk már meggyengítettek a parlamentarizmust, hozzájárulnak, hogy az – mint a hadügynél láttuk – meggyengítessék még a közjogi téren is.

Ha már most mindezen szempontoktól el is tekintve vizsgáljuk a magyar parlamentarizmus természetét, lehetetlen nem látnunk, hogy az már Ausztriához való viszonyunk folytán sem lehet teljes.

Eltekintve attól, hogy a parlamentarizmusa valójában mindig a király és nemzet közötti bizonyos *erőviszonyt* jelent s már ennél fogva nagy

jelentőségű, ha az uralkodó egy más állam erőforrásaira is támaszkodhatik s így sem adó és újonc tekintetében, sem a hitel tekintetében nincs az egyik államra utalva csupán.

De maga a dualizmus jogi struktúrája is lehetlenné teszi a parlamentarizmus teljességét, mert hiszen úgy a közös ügyekre való befolyásnál, mint a közös egyetértéssel elintézendő ügyeknél maga a törvény kizárja a magyar kormány álláspontjának *kizárólagos* tekintetbevételét. A dolog természetéből ez szükségkép következik.

Míg az uralkodóval szemben való tanácsadási jog a kormány részéről Angliában oly kizárólagos, hogy Peel még a királynő régi udvarhölgyeinek elbocsátását is megkívánta s miután ez nem teljesített, a kormányvállalást megtagadta; addig nálunk a törvény a közös és közös egyetértéssel elintézendő ügyekben a dualizmus természetének megfelelőleg az osztrák és a magyar kormánynak egyenlő jogokat ad. Egyenlő joguk van a közös költségvetéshez való előleges hozzájárulásuk tekintetében; a külügyekre való előleges hozzájárulásuk tekintetében; s a közös miniszterekre való befolyásra nézve egyáltalán.

Egyenlő joguk van Bosznia kormányzására befolyjni; autonóm törvényeihez előleg s utólag hozzájárulni vagy megtagadni a hozzájárulást; befolyjni az ott közös vámkezelésbe is. Egyenlő

joguk van előterjesztést tenni a vám- és bankkérdésben az uralkodó magatartása iránt; s meg nem egyezés esetén a quota döntése tekintetében. Egyenlő joguk van befolyást gyakorolni arra, hogy az uralkodó miként gyakorolja a delegáció határozataival szemben a maga szentéssítési jogát.

A magyar kormány álláspontjának mindenkor kizárólagos érvényesítése – ellentét esetén – semmissé teszi a paritást. A paritás igazságos keresztülvitele azokban az esetekben, amelyekben az uralkodó meggyőződése szerint az osztrák kormány álláspontja ennek megfelelőbb: természetesen lehetetlenné teszi a magyar kormány álláspontjának kizárólagos érvényesülését.

A kizárólagos érvényesülés lehetetlen a dualizmus folytán. Az érvényesülés kizárólagossága nélkül pedig a parlamentarizmus nem lehet teljes.

De mindezen szempontoktól eltekintve, Magyarország sajátos közjogi struktúrája a parlamentarizmusnak egyébként is egészen speciális jelleget ad.

A magyar parlamentarizmus ennek folytán rendkívül komplikált természetű.

A magyar kormány felelős saját tettein és az uralkodó tettein – és mulasztásaikon – kívül más tekintetekben is.

Felelős politikailag a közös hadügyi, külügyi és pénzügyi kormányzatért és pedig nagyobb

szankció terhe alatt, mint a közös miniszterek, akik – nem lévén parlamentáris kormány tagjai – bizalmatlanság esetén nem kötelesek szükségkép lemondani.

Felelős politikailag a horvát kormányzásért, mert a bán csak jogilag felelős a tartománygyűlésnek, politikailag pedig a kormányelnöknek és ez az országgyűlésnek felelős.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy maga a horvát kormány nem parlamentaris természetű. Hiányzik az a sanctiója a leszavazásnak, mi a magyar parlamentarizmusnál fennáll jogilag. Az 1868. évi XXX. t.c. 8. §-a a *kettős* törvényhozás körébe utalja az egyenes és közvetett adók megajánlását ezen adóknak mind nemeire, mind számtételeire nézve.

A magyar költségvetésbe van felvéve egy tétel, Horvát-Szlavonországok belügyi szükségletei címen. A magyar országgyűlésnek áll tehát módjában megtagadni e fedezetet, A megszavazott összegeket pedig a magyar pénzügyi kormány hajtja be.

Miként a vármegyékénél, úgy a horvátok autonómiájánál is, nem nekik áll módjukban a kormányt, hanem a kormánynak áll módjában őket pénzügyi függésükről olyan fokig győzni meg, amely autonómiájuk egész funkcionálását veszélyezteti. Horvátországnál e függés még azáltal is nyilvánvaló, hogy a mindenkori pénzügyi

egyezmények tulajdonképpen csak az 1868: XXX. t.-c.-ben foglalt eredeti alapelvtől való ideiglenes eltérést képeznek. Mihelyt a pénzügyi egyezmény lejártakor újabb ily eltérésre hajlandók nem vagyunk: az 1868: XXX. t.-c. eredeti rendelkezése azonnal hatályba lép. Horvátország azonnal köteles lesz adóképessége arányában járulni a közterhekhez.

A horvát autonómia lehetősége tényleg Magyarországnak ettől való eltérésén alapult s Horvátország autonómiájának pénzügyi alapja tekintetében időről-időre minket illet a határozási jog.

Ez az, ami világosan mutatja Horvátország függését tőlünk, s ami az állami egység nyilvánulásának sokat emlegetett módjainál sokkal többet bizonyít.

Miután azonban Horvátországban nem lehet parlamentarismus, a politikai felelősség e tekintetben is a magyar kormányra nehezedik, mely így saját kormányzásán s a közös kormányzáson kívül még a horvátért is felelős.

Felelős végül politikailag Bosznia kormányzatáért és a Boszniára vonatkozó törvényhozásért. Kormányzatáért, amennyiben az 1880: VI. számára befolyást biztosított. Törvényhozásáért amennyiben az vagy a két országgyűlésen történik; vagy rendeletekkel, vagy autonom törvényekkel, amelyeknél a kormány előleges és utó-

lagos beleegyezése a nélkülözhetetlen érvényeségi kellékek közé tartozik.

A magyar kormánynak e sokirányú és sok vonatkozásban indirekt eredetű felelőssége rendkívül súlyos. Az uralkodón és a magyar parlamenten kívül a horvát tartománygyűlést is tekintetbe kell vennie s az ottani viszonyokhoz szabott politikáját a magyar parlamenttel fogadtatnia el. A közös ügyekben az uralkodón és a magyar parlamenten kívül az osztrák parlamenttel és kormánnyal is számolnia kell, Bosznia ügyében pedig némileg a tartománygyűléssel is és mindezek eredőjét, mint a maga politikáját védeni a magyar parlament előtt.

A felelősségbe sokirányú és súlyos voltának eredménye a felelősségre vonás realizálásának mind nehezebbé válása.

De más következményekkel is járhat. A kormányok – hacsak formális lemondásokkal nem akarnak operálni nagyon, ritkán lesznek abban a helyzetben, hogy az *egész vonalon* a maguk meggyőződése szerint irányítottak lássák a politikát és mégis az egészért kénytelenek viselni a felelősséget. Midőn valamely nagyobb szabású reformon dolgoznak Magyarországon, aligha lesz megengedhető, hogy válságot idézzenek elő pl. egy boszniai törvény vagy rendelkezés miatt. Viszont, ha pl. Bosznia, Horvátország vagy a közös ügyek kérdésében nagyobb szabású politikai

sikert remélhetnek, vagy egy külügyi válságban e tereken végzetes hibákat akadályozhatnak meg: nem fognak belpolitikai kisebb differenciákért az uralkodóval szemben válságot provokálni.

E helyzet szükségképeni konzekvenciája az, hogy a felelősség sokirányú volta csökkenti annak realitását; és hogy annak viselhetése végett egy guvernementális párt feltétlen ereje mind szükségesebbnek mutatkozik a kormányférfiak előtt. E sokirányú *befolyás* realizálásának *lehetősége* pedig szükségkép arra utalja a kormányférfiakat, hogy mindinkább az uralkodónál keressék azt az erőt, amely nélkül ennyi széthúzó irány közt kormányozniok nem lehet s amelynek megnyerésével gyakran az osztrák ellenáramlatokat is elnémíthatják.

Mivel az uralkodói befolyás túlságának s a meg nem dönthető többségi uralomnak hátrányai nyilvánvalók: a felelősség sok iránya s illetve ennek következményei indirekte ezáltal is a parlamentarizmust gyengítik; viszont a felelősség e sokirányú volta a magyar állam sajátos struktúrájából – ez pedig geográfiai helyzetünkben – szükségkép következik.

Így szövődnek össze a kérdésnek látszólag oly különböző szálai egymással; s így gyökereznek mind végül a nemzet azon speciális viszonyaiban, amelyek közt s amelyekkel együtt válik nyilvánvalóvá az állam azon valódi egyénisége,

mely nem szubjektíve és óhajok, hanem objektíve és tények alapján állapítható meg csupán.

A dualizmus szerkezetéből következik a magyar parlamentarizmus azon sajátossága, hogy erejéhez vagy erőtlenségéhez lényegesen hozzájárul az, hogy Ausztriában a parlamentarizmus milyen erős.

Mind a közös, mind a közös egyetértéssel elintézendő ügyek terén annál könnyebb a magyar kormány helyzete, minél gyengébb a parlamentarizmus Ausztriában. Azzal az osztrák kormánnyal, amelynek nem kell az osztrák parlamenttel törődnie: a magyar kormány sokkal könnyebben egyezkedik. Mihelyt megvan az összhang az uralkodó és a magyar kormány között: ezen együttes álláspont az uralkodó személyének közössége folytán azonnal az osztrák kormányra is nyomást gyakorol. Annál nagyobb nyomást, minél kevésbé kell annak az osztrák parlament külön álláspontjával is számolnia.

A paritás kötelező jogilag, de az élet változó erőviszonyai ez elvnek nem mindig megfelelők. Amelyik ország parlamentarizmusa gyöngébb: annak a hatalma egyszersmind csekélyebb is. Minél erősebb lesz a magyar parlamentarizmus s minél kevésbé lesz parlamentáris Ausztria: annál inkább esik Magyarország kezébe az egész vezetés

Miután azonban a magyar parlamentarizmus annyiban nem teljes, hogy a nemzet és

király közötti összeütközés esetén megvolna annak szankciója s megvolnának intézményesen biztosított alapjai: a magyar kormány egyik erőssége Ausztriával szemben mindig az uralkodó feltétlen bizalmában lesz keresendő, amelytől vezettetve teljes összeütközés provokálásától mindig tartózkodik. Mert hiszen a parlamentáris kormánynak ép annyira kell a király, mint a nemzet bizalmán alapulnia. Akkor elérhető, hogy ha a magyar álláspont erős érvényesítésével az uralkodó a magyar kormány álláspontjának megnyerhető ez az álláspont az uralkodó által annál inkább lesz Ausztriára rákényszeríthető, minél kevésbé van ott parlamentarizmus s a parlamentnek minél kevesebb a súlya.

Midőn Deák Ferencnek a kiegyezés megalkotásakor a Rechberg–Belcredi rendszer ellen kellett küzdenie: e küzdelemben mellette álltak Ausztria német szabadelvűi. Praktikus volt tehát Ausztria alkotmányosságáért szót emelni s az alkotmányossá vált Ausztria akkor tényleg segített is a dualizmus megalkotásában. Azóta a helyzet megváltozott. Ausztria – több választói reform után – ma oly parlament által van képviselve, mely a dualizmus jelentőségét megérteni képtelen; mely a pártok és fajok harcában akcióképtelen; és amely az összbirodalmi politikának legfőbb híve.

Ennek az alkotmányosságnak a fennállása nekünk nem érdekünk. Annál jobb a dualizmusra, minél erőtlenebb. Annál jobb a magyar parlamentarizmusra, minél kevésbé ad az osztrák kormánynak velünk szemben erőt.

A magyar parlamentarizmus ily módon függ össze az osztrák parlamentarizmussal. Ereje annak az erejével fordított arányban áll.

És habár nincs is teljesen kiépítve és nincs is teljes szankciója: alkotmányos értéke tagadhatatlan. Reális erő nincs mögötte; de van ethikai.

Nem abban van az ereje, mintha *tényleg* teljesen megfoszthatnók katonáitól és bevételeitől azt a kormányt, mely nem parlamentáris jellegű – mert erre valójában képtelenek vagyunk – hanem abban, hogy minden kormány kénytelen parlamentáris lenni, hacsak törvénytelen térre lépni nem akar.

A vámjövedelem rendelkezésére áll; az indirekt jövedelmeket megkapja; a dotáció megvonásával még a direkt adók egy részét is megszerezheti; a tartalékosok és póttartalékosok által pótolhatja a támadó hiányt. De a bevett jövedelmeknek törvényes felhatalmazás nélküli *kiadása* által alkotmányellenes térre lép.¹⁾ És így minden kormányunk szükségkép parlamentáris vagy alkotmányellenes, melynek tettei tör-

¹⁾ Kivétel a vámjövedelem.

vénybe ütközők. A magyar parlamentarizmus negligálása ennél fogva szükségkép *alkotmányos válsághoz* vezet, amely körülmény ugyan mindkét részen a kompromissziumhoz való hajlandóságot szüli, de viszont alkotmányos érzésű uralkodónál azt eredményezi, hogy nagyobb súlyt helyezzen parlamentáris kormányaink állásfoglalására s *nagyobb ok nélkül* krízist ne provokáljon. Mint „alkotmánybiztosíték” az egész semmit sem ér. Abszolutizmus ellen erőtlen az. Épen ellenkezőleg: az *alkotmányos* korszakok idején van meg a jelentősége. Erőt ad a magyar kormánynak az uralkodóval és Ausztriával szemben is s ha kellő erkölcsi erő van a kormányférfiakban, álláspontjuknak legtöbbször súlyt szerez. De a parlamentarizmusnak is szükségkép ott vannak természetes határai, ahol az ország alkotmányos szabadságának és függetlenségének. Addig a pontig erős, amíg a monarchia nagyhatalmú pozíciójába nem ütközik. Ez az 1867. XII. t.-c. alap gondolata Magyarország függetlenségére nézve; Magyarország parlamentarizmusára nézve is szükségkép ugyanez.

A jogfolytonosság és a legalitás.

A jogfolytonosság elve az alkotmányosság fogalmából szükségkép következik. Érvényes jogszabályt csak hasonló vagy nagyobb erejű jogszabály módosíthat.

Már az 1715. III. t-c szerint is kijelenti Ő Felsége, hogy nem akar másként uralkodni mint Magyarország eddig hozott vagy ezután hozandó törvényeinek megtartásával. Ezen törvényre hivatkozik a *pragmatica sanctio* is, melynek I. t-cikke ez elvet szintén kiemeli. Az 1791. XII. t-c. pedig világosan kijelenti, hogy a törvények megszüntetésének joga a koronás királyt csupán az országgyűléssel egyetértőleg illeti.

Tételes törvényeink is bizonyítnák tehát a jogfolytonossági elv régiségét; még ha az alkotmányosság fogalmából nem is kellene annak szükségkép következnie.

A jog a reális életviszonyokat a jogalkotó által közérdekűnek tartott elvek alapján szabályozza. Alkotmányos közéletben a jog a realitással nem ellenkezik s azt, hogy mi közérdekű, a jogalkotásra alkotmány szerint hivatott faktorok döntenek el.

Alkotmányos krízisekben vagy alkotmányellenes időszakokban ezen összetartozó elemek

szétválnak. Az élet eltávolodik a jogtól; s a jogban nincs többé élet. És a jogalkotó faktorok erősebbje az élet, gyöngébbje a jog szempontjainak szemmel tartásában keresi a közérdeket.

Ilyen idők után válik problematikussá a jogfolytonosság elvének valódi tartalma és jelentősége.

Alkotmányos időkben az egyszerűen az alkotmányosság *megtartását* jelenti; abszolutizmus idején egyszerűen az alkotmányosság *visszaállításának* követelését. De az *átmeneti* idő az, amelyben a dolog természetében rejlő nehézségek felmerülnek.

Midőn az abszolút rendszer pl. a magyar alkotmányosságot megsemmisítette, az életviszonyokat a maga hatalmával a kérdések egész sorozatában részletesen szabályozta. Múltak az évek s mind újabb szabályozások támadtak s mind újabb viszonyok. Életviszonyokban, „jog^u-viszonyokban, intézményekben mind távolabb jutottunk a régitől. Az *élet* az *alkotmánytól* mindinkább eltávolodott. A régi törvények mindinkább *anakronizmussá* válnak ilyenkor s azoknak egyszerű visszaállítása minden évvel, minden intézkedéssel nehezebb.

A teljes jogfolytonosság tényleges visszaállítása mindinkább objektív – nem csupán az abszolút hatalom, hanem a *dolgok természetében is rejlő* – nehézségekbe ütközik.

Akkor következik be az a helyzet, hogy minél szigorúbban ragaszkodunk a tiszta jogi állásponthez: annál nehezebbé tesszük az alkotmányosság helyreállítását. És minden évvel mind nehezebbé, mert mindinkább lehetetlenné válik az új viszonyok között a régi jog visszaállítása.

A közjog az államélet *reális* jelenségeit szabályozza s változott viszonyok közt a változatlan joghoz ragaszkodni gyakran lehetetlen.

Ilyenkor a jogfolytonosság elvének merev erőszakolása s tényleges keresztülvitelének követelése annyi mint tényleg *nem létezőnek* tekinteni a jogilag nem létező változtatásokat. Fikció ez, képtelenség ott ahol a jogi szabályozás tárgya épen a *valóság*.

Midőn az abszolutizmusból az alkotmányosságra történik átmenet: a *jog* és az *élet* közötti díszharmóniával számolni kell. És itt – s ez a lényeges – nem a *politikai* szempontból *opportunistus* tekintetekre gondolunk; hanem – s ez fejtegetéseink fő tárgya – elsősorban a *jogi* nehézségekre. Épen a jogi téren vannak a legfőbb nehézségek s a kezdet nehézsége itt épen abban áll, hogy magát a törvényes álláspontot is csak oly módon lehet érvényre juttatni, hogy átmenetileg figyelmen kívül hagyjuk a formális jog követelményeit. Mert ha a formális jog követelményeihez ragaszkodunk: lehetetlenné tesszük

az alkotmányos tárgyalásokat s a törvényesség uralmát ép a túlmerev törvényesség álláspontjával tettük lehetetlenné.

Abnormis helyzetekből nem lehet a normális időkre alkotott jogszabályok alapján kiszabadulni; s még maga az alkotmányosságért való *küzdelem* is néha csak úgy lehetséges, ha a merev jog megsértése árán is igyekszünk a küzdelemre megnyílt tért elfoglalni.

Mindjárt a kezdetnél meg kellett volna 1861-ben akadniok, mert a negyvennyolcadiki megyét feltámasztani nem lehetett. Ha azt akarták, hogy egyáltalán *létezzék* magyar szerv, mely a képviseléválasztásokat előkészítse: ideiglenesen el kellett a merev jogi formalizmustól tekinteniök.

A megyékről ezt mondja 1868-ban Deák Ferenc:

«Helyzetök már 1848-ban állapotított meg ideiglen és azon állapot most is ideiglenes, 1861-ben ideiglen és *az 1848-iki törvények szellemétől, sőt szavaitól eltérőleg választattak meg az új bizottmányok.*»

Állott ez a megyék integritása tekintetében is.

Midőn 1861-ben Zalában felmerült a kérdés, szervezkezhetik-e a vármegye a Muraköz nélkül: Deák Ferenc sógorához írt levelében ezt írja:

«Azt mondani, hogy mivel Zala vármegyének egy részét jogtalanul elvették s visszaadni

nem akarják, a megye nem szervezi magát nem tartom gyakorlatilag is helyesnek. Ha valaki jószágodnak valamely részét erőszakosan elfoglalná s visszaadni nem akarná, mondanád-e Te azt: hogy mindaddig, míg ellenfeled az elfoglalt birtokot vissza nem adja, Te a többi jószágodat sem fogod instruálni? Hiszen ezáltal nem ellenfeledet büntetnéd, hanem csak önmagadnak ártanál.»

...«Hiszen *ha minden apró formaságokat szorosán latolgatott volna az ország, egy megye sem alakult volna.* De az ország azt hitte: *nem lehet jogalapul elfogadni a diplomát, de a tért el kell foglalni, ahol lehet s ezen elfoglalt pontokról tovább haladva visszanyerni igyekezni az egészet.* E részben úgy hiszem az ország helyesen cselekedett.»

A megyék tényleg meg is alakultak. De most új kérdés merült fel: az, hogy a megyei bíróságok minő jog alapján ítéljenek.

Ezen kérdés megvitatására hivatott össze az országbírói értekezlet. Olyan kérdés megvitatására, amely a merev jogi formalizmus híveinek szemében nem is képezte kérdés tárgyát. Mert hiszen a jogfolytonosság követelménye világos: irányadó a negyvennyolcas törvény s az abszolút kormány minden rendelkezése érvénytelen.

Ámde ezen elv keresztülvitele *lehetetlen* volt

A régi magyar törvények teljes hatályba léptetése részben teljesen összezavarta volna a magán jogviszonyokat; részben pedig kivihetetlen volt. Az osztrák jog érvénytelenítése pedig részben sértette volna a közérdeket, részben pedig sértette volna ép azon elveket, amelyeket kimondott, – de részletesen nem szabályozhattott – a negyvennyolcas törvényhozás. Viszont voltak kérdések, amelyekben egyáltalán nem létezett volna érvényes jog, miután a régít lehetlenné tette az 1848-iki törvényhozás szelleme, az új pedig az abszolút kormány által rendeztetvén, nem bírt jogérvénnyel.

A tiszta jogi szempont keresztülvitele itt ismét nem opportunus politikai szempontokba ütközött; hanem részint a magánérdekek, részint a kivihetőség tekintetébe. Nem a dinasztia, hanem a magánosok érdeke állott azzal szemben; nem egy idegen *akarat*, hanem a *dolgok természetéből* folyó lehetetlenség.

Vizsgáljuk részletesen.

Az 1848: XV. t-c kijelenti, hogy az ősiség eltörlése *elvileg* ezennel kimondatik. Megbízza a minisztériumot, hogy «az ősiség teljes és tökéletes eltörlése alapján» polgári törvénykönyvet dolgozzon ki. (1. §.) Időközben az ősiségi perek felfüggesztetnek, kivéve az 1836: XIV. t-c eseteit. (2. §.)

Ezt rendeli a törvény.

A kormánynak azonban a polgári törvénykönyv kidolgozására, s a törvény végrehajtására nem maradt ideje. És az ősiségnek az 1848: XV. t.-c.-ben kimondott eltörlését az abszolút kormány által kiadott ősiségi pátensnek kellett keresztülvinnie. Ez a pátens törvénytelen, de ép egy negyvennyolcas törvényt hajt végre. Annak érvénytelenítése magát az 1848: XV. t.-c.-ben lefektetett elv végrehajtását érvénytelenítené.

Keresztülvitetett az úrbériség eltörléséről szóló 1848: XV. t.-c. is s a földesurak kárpótlásukat megkapták. Az abszolút kormány itt is a negyvennyolcas törvényhozás akaratát hajtotta végre s ennek érvénytelenítése képtelenség lett volna.

Ezen kérdésekben tehát a merev jogi állásponton állva, *ép azon törvényhozás szellemét* sértették volna, amelynek törvényeiért küzdöttek.

De a rendiség keresztülvonul egész régi jogrendszerünkön s kihatással van büntetőjogi rendszerünkre; pedig az ősiség egész örökösödési rendszerünkre kihatott.

Eltörültetvén a rendiség, nekünk – Deák szerint – voltaképp nem volt sem örökösödési, sem büntetőjogunk. Mert a régi egészen a rendiségen nyugodott s a jogegyenlőség alapján meg nem állhatott. Visszaállításuk a legnagyobb mértékben sértette az 1848. törvényhozás szellemét s a legnagyobb ellentétben lettek volna azon elvekkkel, melyeket ezen törvények kimondottak

A régi büntetőjog egyébiránt részben azon Criminalis Praxison nyugodott, mely eredetileg szintén idegen jog volt s csak a szokás által nyert jogforrási jelleget.

Az örökösödési és büntetőjogban tehát lehetlenség volt a régit helyreállítani s *elkerülhetetlen* volt az oktroyozás.

Végül tekintetbe kellett venni, hogy az abszolút kormány által teremtett új rend alapján számos *új jogviszony* támadt egy évtized folyamán s mindezen szerződéseket, végrendeleteket stb. érvényesíteni, a magánosok érdekeinek súlyos sérelme nélkül nem lehetett.

Épen ezért Deák, a merev jogi formalizmus híveivel szemben, amellet foglalt állást, hogy a negyvennyolcas törvényeket összhangba kell hozni az új viszonyokkal s annak megfelelőleg kell módosítani.

«Ismételve hallottam – mondotta Deák az országbírói értekezleten – azon nézetet, hogy a régi törvények minden változtatása, s minden új szabály *oktroyozás*; az ilyen változtatásnak vagy pótlásnak szakaszonkénti formulázása oktroyozás; nekünk pedig sem oktroyozást javasolni, sem kodifikálásba bocsátkozni nem szabad. *Ezen nézetet én nem értem*, vagy legalább *ily általánosságban nem osztozom benne*. Mert ha igaz az, hogy a régi törvényeket teljesen, minden változtatás, minden hiánypótlás nélkül életbe lép-

tetni nem lehet, ezt pedig senki sem tagadta, *miként lehet a múlhatatlanul szükséges változtatást vagy pótlást eszközölni?* Azt sem akarhatjuk, hogy a hézagok pótolatlanul, a múlhatatlanul megváltoztatandók megváltozatlanul maradjanak; mert ha ezt akarnók is, *minthogy a társas életben a magán jogviszonyokat szabályozó törvényekre szükség van, a szükség kényszeríténé a törvényhatóságokat, hogy a hiányt pótolják s ők oktroyoznának...»*

Ennek folytán aktív részt vett az országbírói értekezlet tanácskozásaiban s a negyvennyolcas törvényeknek oktroy útján való módosításában.

«Ismétlem, hogy előttem is, valamint, úgy hiszem, az egész értekezlet előtt, alapeszme a régi magyar törvények visszaállítása; de ahol s amely tárgyban azok visszaállításából, *a jogviszonyok megzavarását, vagy institutióink demokratikus szellemének fölforgatását* hiszem bekövetkezhetőnek, *ott kétkedés nélkül ellene szólok, s nem tartóztat az, hogy több vagy kevesebb tartatik-e meg ezáltal az osztrák törvénykönyvből.»*

Ez Deák Ferenc álláspontja. Mihelyt közérdek vagy a törvények szelleme kívánja: eltekint a formális jogtól, amelynek hisz ép ezen szempontok szolgálata, képezi feladatát.

Ily értelemben határoz az országbírói értekezlet; szabályozva a kérdések egész sorozatát.

országban, ahol a szokásnak – tehát a nemzet minden formaság nélküli, csupán tényeiben megnyilatkozó akaratának *törvényrontó* ereje van – megtagadni a jogi jelleget, oly szabályoktól, melyeket országgyűlés, uralkodó, bíróság és közönység egyaránt kötelező erejűnek ismertek el?

Maga az országbírói értekezleten való *részvétel mix* ellenkezett a merev jogi felfogással; ellenkezett az értekezletnek egész – lényegében oktroyáló – *működése is*. De ellenkezett az a *mód* is, ahogy annak határozmányai kötelező erejűvé váltak.

Az országbírói értekezlet ideiglenes törvénykezési szabályait Ő Felsége helybenhagyta. Kimondotta 1861 jun. 22-iki ülésében a képviselőház, hogy «ideiglenes kiegészítő gyanánt» használhatók. A főrendiház jul. 1-ei ülésében e határozathoz hozzájárult A m. kir. Kúria pedig kimondotta, hogy annak értelmében fog eljárni.

Törvénnyé nem lehet e szabályzat, mert Ferenc József nem lévén koronás király, szentesítési joggal nem bírhatott. (A merev jogi felfogás szerint tulajdonképen V. Ferdinándnak kellett volna azt szentesítenie.) Úgy szokták tehát azt tárgyalni, mint szokásjogot. Ma igenis szokásjog az; de 1861-ben még nem lehetett.

Nem lehet azt normális idők jogi fogalmai szerint ítélni meg. Merev formalizmus szerint az jognak nem volt tekinthető. De lehet-e egy oly

Az országbírói értekezlet a jogfolytonosság elvének sérelmével hivatott össze; intézkedései a jogfolytonosságot több ponton megszakították; szabályainak kötelezővé tétele pedig közjogilag jogszerűnek el nem ismerhető módon jött létre.

Egy nemzet speciális jogrendszere magán viseli e nemzet közéletének speciális jellegét s e jellegnek nem utolsó jellemző vonásait képezik nálunk az alkotmányosság és abszolutizmus harcai közben támadt egészen sajátos helyzetek.

Az 1861-iki országgyűlés is számolt e helyzettel; számolt tárgyalásainak kezdetén, már kiinduló pontjánál is. A merev jogi álláspont itt is – mint az országbírói értekezletnél – már az első lépéssel tényleg megsértetett.

Az országgyűlésre nézve az 1848. IV. t.-c. 1. §-a világosan *expressis verbis* kimondja, hogy azt Pesten kell megtartani. Ő Felsége 1861-ben mégis Budán kívánta megnyitvatni. A negyvennyolcas törvények el nem ismerésének egyik szimbolikus nyilvánítása volt ez s a törvény világos szavaival ellenkező. Az országgyűlési tagok többsége mégis felment Budára és pedig Deák határozott fellépése folytán és részvételével.

«Nem arról lévén szó, hogy az országgyűlés Budán vagy Pesten nyitassék-e meg, hanem hogy *megnyitassék-e*, vagy pedig ennek meggátálása által megfosztassunk az alkalomtól, hogy az

országgyűlésen mentül előbb előadhassuk kívánalmainkat ... *hazafiúi kötelességemnek tartom az országgyűlés megnyitását lehetővé tenni.*»

De már maga az országgyűlés összehívása sem volt törvényszerű.

Országgyűlést a *király* hív össze s Ferenc József nem volt magyar király. V. Ferdinánd király a *magyar trónról* külön nem mondott le, sem Ferenc Károly magyar trónörökösödési jogáról.

Magyar országgyűlést 1861-ben csak V. Ferdinándnak volt joga összehívni. Ferenc József Ausztria császára, annak összehívására nem volt jogosult.

Mert hisz V. Ferdinánd lemondott ugyan, de csak Ausztria trónjáról. Magyarország meg sincs említve a lemondási okiratában.

«Mindez magyar közjogi szempontból tetemes hiány, sőt az ország jogaira nézve kétségtelenül sérelmes is; mert az általános lemondásban Magyarország, úgy látszik, a császári koronához tartozó provinciának tekintetett, ez pedig az ország törvényes önállását sérti. Mellőztetett az ország *előleges értesítése és hozzájárulása és e mellőzés az alkotmányosság fogalmaival ellenkezik.*»

«Jelenleg tehát van egy *koronázott magyar király*, ki azonban tetteleg nem uralkodik» – mondja Deák Ferenc. Kifejezetten és határozottan V. Ferdinándot tartja ő is közjogunk szerint

1861-ben Magyarország királyának. Az ő felfogása alapján is V. Ferdinándnak volt csupán joga összehívni és megnyitni az országgyűlést.

Megkísértették egyesek azzal tért ki a kérdés elől, hogy az országgyűlést magától egybegyűltnek állították. Ez a felfogás azonban közjogi szempontból tarthatatlan.

«*Magyar országgyűlés önmagától soha Össze nem jön*, – mondotta Deák Ferenc – azt mindig a fejedelem hívja össze, vagy az, kit a törvény e joggal felruházott»

«Az 1848. évi IV. cikkely is azt rendeli, hogy a Pesten tartandó évenkénti országgyűlést Ő Felsége hívja össze.»

Kétségtelen volt tehát az, hogy sem Ferenc Józsefnek nem volt joga összehívni és megnyitni az országgyűlést; sem az országgyűlésnek önmagától összejönni nem lett volna joga.

Merev formalizmussal ebből a helyzetből kigázolni nem volt lehetséges és épen a formális jog szempontjainak szigorú betartása tette volna lehetetlenné a jogrend helyreállítására irányuló kísérletet.

Épen ezért maga Deák Ferenc, a jogfolytonosság eszméjének megtestesítője volt az, aki a határozati párttal szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy Ferenc Józsefhez, mint az országgyűlés összehívójához felirattal kell fordulniuk.

Elismerte, hogy V. Ferdinánd lemondása *formájában* magyar közjogi szempontból hiányos; de célravezetőbbnek látta ettől eltekinteni s ahhoz fordulni, aki egyedül bír tetteleg hatalommal az alkotmányosság minden postulatumait teljesíteni.»

Számol – épen a jogrend helyreállítása érdekében – a tényleges hatalommal. Számol azzal, hogy V. Ferdinánd *tényleg* lemondott s eltekint a lemondás formai hiányaitól. Számol azzal, hogy Ferenc József *tényleg*: uralkodik s eltekint az összehívás formai jogosultságától.

Pedig e formai szempontok fontos alkotmányos garanciákat tartalmaztak.

És mégis túl kellett magukat mindezen ten-
niök. És ép *a jogrend helyreállításának lehető-
sége* érdekében.

Hallgatólag bár, de tudomásul vettek két lemondási okmányt, melyek Magyarországot provinciának tekintették s amelyek az országgyűlés értesítése és hozzájárulása nélkül foganatosítottak; és megjelentek egy oly országgyűlésen, melyet a koronás magyar király életében Ausztria császára hívott össze. Megjelentek az országgyűlé-
lçsen, melyet nem a magyar király s nem Pesten nyitott meg és összehívójához intéztek feliratot; és az első címzésnek Ő Felsége által történt visszautasítása után – az eredeti szerkezet értelmében – őt *királyuknak* is szólították.

A merev jogi *állásponton* meg sem indul-

hatott volna a tárgyalás, mert hiszen *össze sem jöhetet volna* az országgyűlés. A jogrend helyreállításának *előfeltétele* volt: a kivételes helyzetre való tekintettel ez alkalommal eltekinteni a merev jogi szempontoktól.

Ugyanez áll az 1865-iki országgyűlésre. Mert habár az 1861-iki országgyűléssel V. Ferdinánd és Ferenc Károly lemondása közöltetett s így a tényről most már hivatalos tudomással is bírtak: a lemondás említett hiányaiból vont fenti következtetések ezen országgyűlésre is ép úgy állanak. Azt is a tényleges uralkodó, az osztrák császár hívta össze és nem a törvényes király.

Az 1791. XII. t.-c. kimondja, hogy csak az *országgyűlésileg* egybegyűlt rendek gyakorolhatják (a koronás királlyal egyetértőleg) a törvényhozás jogát. Önmagától pedig magyar országgyűlés össze nem jöhet; sem az osztrák császár, sem koronás király életében rajta kívül más össze nem hívhatja azt.

Ha törvényt csak az *országgyűlésileg* együtt levő rendek hozzájárulásával lehet hozni; országgyűlést pedig csak a király hívhat össze: akkor a Ferenc József által összehívott képviselők összesége nem lévén országgyűlésnek tekinthető: törvény hozására nem volt joguk.

De még maga a király által összehívott országgyűlés is – megalakulhat ugyan, de – csak akkor járulhat törvények hozásához, hogyha

integritása nincs az *összehívó hibája folytán* megcsonkítva.

E tekintetben is igen határozottan és élesen disztingvál Deák Ferenc.

Az 1861 jun. 4-iki beszédben ezt mondja:

«Közjogi téren integritás és megalakulás nem ugyanazon egy fogalom. Az országgyűlés integritásához szükségesek mindazok, kik törvény szerint az országgyűlés tagjai. A megalakuláshoz nem szükséges minden tagnak jelenléte.»

«A folytonos gyakorlat által is megerősített közjogi elvnek tartom tehát, hogy az integritás hiánya a megalakulást nem gátolhatja, bármi okból származott legyen azon hiány. De a *közjogi következtetésekre nézve* lényeges különbség van a meg nem hívásból, vagy a meg nem jelenésnek a hatalom általi gátlásából és a meghívottak szándékos meg nem jelenéséből származó integritási hiány között. Az első esetben, *midőn* t. i. *meg sem hívtak mindazok, kik törvény szerint meghívandók lettek volna, vagy midőn a közhatalom által gátoltatnak*, megalakulhat ugyan az országgyűlés s mindenekelőtt felszólal a mulasztásból vagy szándékosan elkövetett törvénysértés ellen s azok törvényszabta meghívását követeli a főhatalomtól, de *törvények alkotásába nem bocsátkozik.* »

Épen ezért úgy vélte, hogy a ház «helyesen és jogszerűen tesz, ha *mindaddig, míg a még*

meg nem hívtak törvény szerint meghíva nem lesznek, se törvények alkotásába, se koronázási egyezkedésekbe nem bocsátkozik.»

Kimondja pedig ezen elvet nem mint egyéni nézetét, hanem mint több precedenssel támogatott közjogi gyakorlatot:

«1896-ban Somogy megyének egyik követe, 1839-ben Pestmegyének egyik követe a fejedelem nevében lőnek eltiltva s illetőleg gátolva, hogy az országgyűlésen megjelenhessenek. Az országgyűlés követelte a tilalom megszüntetését, sőt különösen 1839-ben azt is kimondotta, hogy országgyűlési munkálódásait rendszeren folytatandja ugyan, de *ezen akadály elhárításáig munkálatait legfelsőbb helyre föl nem terjesztendi.*

Ez a helyes és ez a *jogszerű* eljárás Deák Ferenc szerint s az országgyűlés integritásának a meg nem hívásból származó *«közjogi következés»* az, hogy törvények alkotásába nem bocsátkozik ... mert azon tagjait, kik nem önhibájuk miatt nincsenek jelen, akaratuk ellen a törvények alkotásában való *jogszerű részvétből ki nem zárhatja.*

Ehhez a kizáráshoz – a szöveg világos – nézete szerint az országgyűlésnek nincs joga.

Vizsgáljuk már most ezen régi közjogi gyakorlat alapján az 1865-iki országgyűlés történetét.

1865 szept. 15-én összehívott a magyar országgyűlés.

1865 november 12-én Ő Felsége a horvát tartománygyűlést felszólította, gondoskodjék idejekorán arról, hogy a magyar országgyűlésen magát képviseltesse. Horvátország azonban ezen felszólításnak nem tett eleget.

Ez a körülmény az országgyűlés integritását még nem alterálta.

Erre nézve Deák következő 1861-béli nyilatkozata irányadó:

«Midőn az országgyűlésének valamely tagjai meghíva s nem gátolva *maguk nem akarnak megjelenni*, az országgyűlés nemcsak megalakulhat, hanem *elhatározza a meg nem jelenők ellen mindazt, mit a törvény rendel* s folytatja tanácskozásait, *sőt törvények alkotásába is bocsátkozik* nem mintha ki volna egészítve, hanem *mert ezáltal senkinek jogát nem csorbítja*, minthogy a megjelenni nem akarók *önkényt tartózkodnak gyakorolni azon jogot, mely őket a törvényhozásnál illette volna.*»

Minthogy tehát Horvátország meghivatott az országgyűlésre s az ott megjelenésben képviselői nem akadályoztattak: ebben a tekintetben az integritás sérelme nem gátolhatta törvényhozási funkciói gyakorlásában az országgyűlést.

Az azonban voltak az integritásnak más természetű sérelmei is.

Az 1866 február 8-án előterjesztett válaszfelirat külön hangsúlyozza azon kérést és reményt,

hogy Ő Felsége «országunk kiegészítő részének, Fiúménak, valamint azon testületeknek is, melyeket az 1847/8: V. törvénycikk a *magyar országgyűlés alkatrészeihez számít*, országgyűlésünkön leendő képviseltetését királyi hatalmával eszközölni fogja.»

Ez azonban nem történt meg.

Kimondja már az 1807: IV. t-cikk 1. §-a, hogy:

«A fiumei kormányzónak az országgyűlés főrendi tábláján, Fiume város követeinek a karok és rendek tábláján megillető ülés és szavazat adatik.»

Az 1848: XXVII. t.-c. 5. §-a is felemlíti követküldési jogát, a 6–9. §. pedig a választási jogosultság kérdései iránt intézkedik.

Ő Felsége márc. 3-iki leirata mindazonáltal e kérdéseket a Horvátországgal létrehozandó egyezséggel tartván kapcsolatosnak: e kérést nem teljesíti.

De az integritás több más sérelmével is találkozunk. Az 1848: V. t.-c. 5. §-a felsorolja, hogy kik bírnak képviselőküldési joggal a magyar országgyűlésre. Fel van itt említve Horvátországtól *külön* – mint amely 18 követ küldésére jogosult – Verőcemegeye 4, Szerémmegye 3 s Posegamegye és város 2 követtel. Ezeket mint magyar követeket, a horvát kérdés megoldásától egészen függetlenül kellett volna Ő Felségének meghívnia.

Más kérdés az, hogy megjelentek volna-e, de tény az, hogy mint magyar vármegyék meg nem hívtak s így az integritás oly okból sértett, mely az országgyűlést a törvényalkotástól merev jogi formalizmus szempontjából eltiltja. Igaz ugyan, hogy a horvát tartománygyűlés felszólított, hogy Horvátország magát a magyar országgyűlésen képviselje; de viszont épen ez, hogy e magyar vármegyék Horvátországhoz számítottak: a területi integritásnak legnagyobb sérelme volt s kétségkívül az 1848: V. t.-c. 5. §-ába ütköző.

Felsorolja továbbá az 1848: V. t.-c. 5. §-a a horvát határőrvidéket 8, a szerémi végvidéket 3, a csajkások kerületét s a bánási végvidéket 3 képviselővel. Ezen, összesen 15 képviselő szintén nem hivatott meg az országgyűlésre. Az integritás itt is sértve volt

Azért is mondotta az 1866 április 24-iki felirat:

(a Válaszfeliratunknak az *országgyűlés kiegészítését* tárgyzó részére a legmagasabb királyi leirat azt mondja, hogy miután az erre vonatkozó kérdések Horvát- és Tótországok közjogi viszonylatának szerencsés megoldásával állanak kapcsolatban, azok e viszonylatokkal együtt lesznek tüzetesen tárgyalandók. De miután a mi kérelmünk nemcsak oly részekre és tartományokra vonatkozott, melyek közvetlen Horvátországhoz és azzal együtt a magyar koronához tartoznak,

hanem *olyanokra is, amelyek közvetlenül Magyarország területének részelt képezik*: kénytelenek vagyunk e részben ismételni a válaszfeliratban foglalt kérelmünket.)

A szlavón megyék, a horvát határőrvidék és különösen a *magyar* határőrvidék tekintetében kétségtelen, hogy az országgyűlés törvényalkotásba bocsátkozott s javaslatait fel is terjesztette oly körülmények között, midőn az integritás sérelme abból támadt, hogy az illetők a magyar országgyűlésre meghívást nem nyertek.

Az 1866 április 24-iki felirat még követeli «az országgyűlés kiegészítésését» Hangsúlyozza, hogy kérése oly «részekre és tartományokra» is vonatkozott, *«amelyek közvetlenül Magyarország területének részelt képezik.»*

Fiúméra vonatkozólag – későn bár – ez a kívánság az 1867 május 25-iki meghívóval teljesített.

A szlavón megyék és a bánági határőrvidék közvetlenül és nem Horvátország által tartoztak Magyarországhoz; ezeket ép úgy, mint a horvát határőrvidéket Horvátországtól *külön* sorolja fel az 1848: V. t-c. is.

És ha csupán a bánági határőrvidéket is tekintenők: jogilag ez az egy is elég ok arra, hogy az országgyűlést ki nem egészítettnek s így – Deák s a régi közjogi gyakorlat szerint – *törvényalkotásra jogosulatlanoknak* kelljen tekintenünk.

Az 1865-iki országgyűlés, bár elvileg a jogfolytonosság alapján állott, a kiegyezés létrehozatalánál a legfontosabb kérdésekben eltekintett annak követelményeitől. A kiegyezésnél követelte a jogfolytonosság *elvi* elismerését; de voltaképen úgy alkotta meg a kiegyezést, hogy a jogfolytonosság tényleg a legfontosabb kérdésekben keresztülvitetlen maradt.

Nemcsak lehetetlen, de képtelen kívánság *lett volna életbe léptetni* a negyvennyolcas törvényeket és *azután rögtön megváltoztatni* azokat. Pedig ezt kívánta volna a valódi jogfolytonosság.

De a nemzetnek sem állott volna érdekében ezen üres formalizmus. Nem is neveztetett ki külön magyar hadügyminiszter, kinek alárendelvék az összes magyar ezredek. Nem szakítottatott el Fiume Horvátországtól. Nem csatoltattak Magyarországhoz a szlavóniai megyék. Nem kívánták, hogy Horvátország 1848-iki helyzetébe visszاسzoríttassék.

Az 1848: V. t.-c. szerint egész Horvátország 18 képviselőt küld a magyar országgyűlésre. Ezek között van az 53. §. szerint a buccari és vindoli kerület képviselője is. A határőrvidéknek – amely magába foglalta a mai Horvátország nagy részét – 15 képviselőt kellett volna küldenie. Verőce-, Szerém- és Pozsegamegye – az 1751: XXIII. t.-c-nek is megfelelőleg – a magyar megyék között van felsorolva.

Sem e magyar vármegyék képviselői, sem a horvát határőrvidék képviselői, sem a horvátországi képviselők a magyar országgyűlésen meg nem jelentek.

El nem ismerték tényleg a jogfolytonosságot. Nem kényszerültek a törvénynek engedelmeskedni s a törvény megváltoztatását nem a rendes úton eszközöltették. Mint külön egyenrangú féllel tárgyaltunk velük.

A jogfolytonosság értelmében Horvátországnak el kellett volna küldeni a magyar országgyűlésre a maga képviselőit. El kellett volna a határőrvidéknek is küldenie. És az összes magyar képviselőkkel együtt – kik közé a szlavóniaiak is számítandók – kellett volna mint magyar törvényhozóknak az 1868: XXX. t.-c.-t létrehozniuk. Csak *azután* számíthattuk volna Horvátországhoz Szerem-, Verőce- és Pozsegamegyét is s tekinthettük volna semmiseknek a Horvátországra vonatkozó más törvényeket is. így különösen az 1791: LIX. t.-cikket.

Az országgyűlés azonban a csak az 1868. évi XXX. t.-c. által megteremtett jogállapotot már 1866-ban *anticipálta*, mellőzván az érvényben lévő törvényeket.

Épen azért teljesen elhibázott minden igyekezet, egyrészt e törvényt, másrészt annak létrejövetelét azonos és tisztán jogi szempontból ítélni meg. A tiszta jogi állásponttól a törvényt

meghozó országgyűlés már lesiklott s a tényleges állapot alapján indította meg a tárgyalásokat. A horvát önállósági tévtanokkal szemben teljesen téves tehát a törvény létrejöttének módzatai tárgyalásánál a magyar közjog alapján argumentálni.

De ép oly elhibázott egyes horvát közjogászok azon álláspontja, hogy e tényleges erőviszonyok tekintetbevételét úgy tárgyalják, mint közjogi érvényű tételek elvi tekintetbe vételét.

Tévednek a tényleges – s politikai és célszerűségi szempontból figyelembe vett – állapot megítélésében is. Magyarország nem az önálló horvát állammal tárgyal, hanem azon Horvátországgal, amely jogilag Magyarországhoz tartozott, tényleg pedig az egységes Ausztriához. Ausztria császára kívánta az ő óhajtásaik tekintetbevételét; az ő akarata nélkül Horvátország kívánságainak nem lett volna oly súlya, hogy azokat a jogfolytonosság sérelmével kellessen megoldanunk.

Midőn tárgyalni kezdtünk el velük, nem független állam volt Horvátország, hanem osztrák provincia.

Mihelyt az összbirodalom felbomlott s az abszolút rendszer megszüntetett: szükségkép a mi jogainknak kellett Horvátországra nézve is hatályba lépniök. Fiúméhoz való állítólagos jogai is csak a tényleges állapot alapján vétettek figye-

lembe, midőn az 1868: XXX. t.-c. elrendelte, hogy annak végleges közjogi rendezése csak Horvátország beleegyezésével történhetik. *Jogi* alapja ennek nincsen. Sem a közjog nem ismer ilyet, sem a történelem arra nem nyújt semmi alapot

Az 1851 április 7-iki császári pátens azt mondja: «A horvát és szlavon királyságot, a horvát tengerpartot, továbbá Fiume városát és kerületét a birodalmi alkotmány I. és 75. §-a alapján Magyarországtól teljesen függetlenül *császári birodalmunk koronaországai közé iktatjuk.* »

De nem is az ő erejük volt az, mely a megoldást így hozta létre. A horvát küldöttséggel egyetértőleg megállapított szöveg – hogy példát említsünk – Fiuméra nézve még következőkép hangzott eredetileg:

«66. §. Az előbbi § értelmében Horvát-Szlavon-Dalmátországok területéhez tartozóknak ismertetnek el: 1. Mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik. *Fiume városa és kerülete kivételével*, amelyre nézve az országos küldöttségek között egyezség nem jött létre».

Ebbe a horvátok belenyugodtak. És csak a november 7-iki leirat folytán¹⁾ kényszerültünk elfogadni azt a megoldást, hogy Fiume helyzete a jövőre nézve Horvátország megegyezése nél-

¹⁾ L. Radich Ákos: Fiume közjogi helyzete. 283. 1.

kül ne legyen szabályozható. A tényleges állapot figyelembevétele nem Horvátország valamely jogának, hanem az uralkodó akaratának s az öszsbirodalom által teremtett helyzet következménye volt.

Horvátország e helyzetének még ma is megvannak a nyomai s a büntetőtörvénykönyv ma is az, amelyet 1852-ben mint osztrák provincia octroy útján kapott és csupán egyes kérdésekre nézve van autonóm törvényekkel kiegészítve.¹⁾

Horvátország ép úgy az osztrák császár hatalmában volt, mint Fiume és a határőrvidék; de politikusaink midőn e tényekkel leszámoltak, a merev jogi állásponttól teljesen letértek s míg a határőrvidékre nézve az alkotmányos élet helyreállta után még jó ideig nem voltak képesek keresztülvinni annak konzekvenciáit: Horvátországra nézve s annak fiumei követeléseire nézve még e kérdések *jövőre* vonatkozó részét is egyenesen a jogfolytonosság megsértésével szabályozták.

Ami már most magát Fiumét és helyzetének a rendezését illeti, Fiumében egészen 1871 szeptember 14-ig a fiume-modrusmegyei es. kir. törvényszék ítélkezett. A horvát törvényhozásnak eddig az időpontig létrejött aktusai ott tényleg hatályba léptek. *Horvát autonóm törvények* hoz-

¹⁾ Így pl. az 1875. április 22-iki törvénnyel, a feltételes szabadlábra való helyezésről.

ták be pl. a kamatszabadságot s törölték el az adóssági fogságot.¹⁾ És mindezen törvények hatályát az 1871-iki rendelet továbbra fentartotta; a fiumei törvényszéket pedig a horvát bánnal együtt kibocsátott igazságügyminiszteri rendelet szabályozta.

Autonom horvát törvények azonban nem is léphettek volna ott hatályba jogszerint s 1871-ben sem lett volna szabad rendeleti úton megváltoztatni a törvény rendelkezéseit.

Az 1836: XIX. t-c. 1. §-a megállapítja a fiumei bíróság szervezetét. Megállapítja, hogy a fellebbezés a kapitányi törvényszékre és a hét-személyes táblára történjék. Ennek dacára a modrusmegyei cs. kir. törvényszéktől a *trieszti* főtörvényszékhez történt volt a fellebbezés; holott az 1836: XIX. t-c. külön kiemeli, hogy Fiúméban az ország törvényei és *törvénykezési rendszere* szerint kell ítélni.

Fenmaradt 1867 végéig az *osztrák* had- és külügyminisztérium, mint a közös had- és külügyminisztérium a közös had- és külügyek vitélére. Fenmaradt 1868 végéig a horvát udvari kancellária. Tengerészeti kormányzatunkat az 1848: XXVII. t-c. 10. §-a ellenére még 1869 végén is az osztrák minisztérium vezette.²⁾

A teljes jogfolytonosság tényleges megvaló-

¹⁾ L. Grosschmid: Jogsabálytan, 930. 1.

²⁾ L. Radich A.: Fiume közjogi helyzete.

sítása kivihetetlen és céltalan is lett volna, mint-hogy úgylis meg kellett a régi jogrendet változtatni. Maga a megváltoztatás *módja* azonban kétségkívül sértette a merev jogfelfogást.

Az 1867: XII. t.-c és az azzal kapcsolatos törvények, melyek az 1848. évi törvényeket módosították, egy oly országgyűlésen fogadtattak el, amelyet nem a koronás király, – V. Ferdinánd – hanem a tényleges uralkodó osztrák császár – Ferenc József – hívott volt össze. Mert hogy V. Ferdinánd és Ferenc Károly 1848-beli lemondása – miután abban Magyarország meg nem volt említve – «magyar közjogi szempontból formájokra nézve hiányosak)!, azt 1867 május 31-ikén a koronázási hitlevél tárgyalására kiküldött országos választmány is elismerte; úgyszintén a kormány nevében annak elnöke, gróf Andrassy Gyula. Az ellenzék azon – formális jog szerint egészen logikus – kívánsága, hogy V. Ferdinánd és Ferenc Károly utólag külön is mondjanak le a magyar trónról, még akkor sem teljesített; de a lemondás törvénybeiktatása elhatározott. így a lemondás még Deák és pártjának felfogása szerint is csak ezáltal – a törvénybeiktatás formájában való tudomásvétel által – lett jogérvényessé. Azelőtt – tehát az országgyűlés összehívásakor – királynak V. Ferdinánd volt tekintendő s az összehívásra Ferenc Józsefnek nem volt joga.

De mindez a jogfolytonosság követelményeivel teljesen ellenkezett.

Fiume törvénykezését az 1836: XIX. t.-c. szabályozta. Törvényt csak törvénnyel lehet módosítani. Az 1791-ik évi XII-ik törvénycikk külön is kiemeli, hogy «a bíróságok törvény által megállapított vagy állapítandó rendje a királyi hatalom által meg nem változtatható». Úgy a horvát törvények hatálya (1871-ig), mint a horvát bán rendelkezési joga a fiumei törvényesék felállításakor, egyaránt a jogfolytonosságba ütközött.

Fiume közjogi helyzete is világosan szabályozva volt az 1807: IV. t.-c. s az 1848:V. és XXVII. t.-c. által.

Mindezen törvényeket csupán a magyar törvényhozásnak állott jogában módosítani. Amíg módosítva nem voltak, teljes érvénnyel bírtak s az alkotmányos élet helyreálltával azonnal hatályba kellett volna lépniök.

De a helyzet különleges volta mindezt indokoltá tette.

Az 1868 szeptember 21-iki ülésen tárgyalta a Ház Deák Ferencnek azon indítványa, hogy miután az év háromnegyede már lefolyt, a Ház a költségvetést ezúttal mellőzve, a részletes tárgyalást csak általános összegekben szavazza meg. Ez indítványát is azzal védelmezte, hogy a *nem normális, mert a helyzet sem normális*».

*a E nem normális helyzetből lehetőleg kime-
nekülni ismét nem normális módon leszünk kény-
telenek.»*

«Az átmeneti korszak sajátsága és talán
átka – mondotta Deák 1868-ban – az ideig-
lenesség; de nehéz belőle rögtön kivergődni...
*Ha mindezt azonnal törvénytelennek nyilvánítanák,
valóban az ország alkotmánya, szabadsága, jog-
érfedekei és minden viszonyai fel lennének fordulva.»*

«Íme a megyék. Helyzetük már 1848-ban
állapított meg ideiglenesen, és azon állapot
most is ideiglenes, még pedig *az ideiglenes, álla-
potban történt változtatások is ideiglenesek..*
1861-ben ideiglen és pedig *az 1848-iki törvények
szellemétől, sőt szavaitól eltérőleg* választattak meg
az új bizottmányok. Legújában ismét kénytele-
nek voltunk az 1861-ben megválasztott bizott-
mányokat ideiglen fenntartani, *ismét eltérőleg az
1848-iki törvények szellemétől és szavaitól.»*

«Ideiglenes az úrbéri kárpótlás. 1848-ban
az elvet mondotta ki, az abszolút kormány fogat-
natosította ... és maga az országgyűlés nem egy-
szer hivatkozott arra *mint fennállóra...*»

«Ideiglenes az ősiségi pátens ... *És ezen
ősiségi pátent mégsem merném törvénytelennek
mondani...*»

«Ideiglenes... az országbírói értekezlet mun-
kálata. Ezt sem adta ki törvényes hatalom.»

Épen ezért – az alakiságok utólagos pótlása

mellett – respektálandónak tartotta az abszolút kormány által kinevezett bíróságokat is:

«sokkal nagyobb veszélyt látnék abban, *ha egy szóval kimondanák, hogy e bíróságok törvénytelenek*, mert ennek megmérhetetlenek volnának következményei; *ezzel felforgatnák az igazságszolgáltatás eddigi működése* és lehetetlen volna az újabb kinevezésekig; az igazságszolgáltatás pedig egy óráig sem szünetelhet.»

«Ha tehát valaki azt kérdezné tőlem, törvényeseknek tartom-e azon ítélőszékeket, melyeknek számos tagja és talán többsége oly tagokból áll, akik nem koronás fejedelem által, nem miniszteri ellenjegyzés mellett nevezettek ki? kénytelen volnék *a jelen helyzetben* azt felelni, hogy *époly törvényes*, mint az országbírói értekezlet munkálata, mint az úrbéri papírok, mint az ősi ségi pátens, mint igen sok intézmény és *törvényes szabályul szolgáló rendelkezés*, mely mai napig is fennáll, azaz *ideiglen törvényes.*»

Nagyon jellemző e két nyilatkozat. *Ideiglenesen* alkotmányosnak tart oly rendelkezéseket, melyek végleg, azaz normális időkben alkotmányosnak nem tekinthetők. Teszi ezt pedig – első nyilatkozatában – épen a normális viszonyok, a végleges alkotmányos rend lehetősége érdekében.

Nemcsak célszerűségi szempontokról beszél, s nem is elsősorban. Szerinte, ha ezen ideiglenes szabályozásokat – melyek eredetükre nézve a

törvényesség teljes híjjával vannak, – azonnal törvényteleneknek nyilvánítánk: fel lennének forgatva *«az ország alkotmánya, szabadsága, jogérdekei.»*

Így azonban – a formális jog megsértése árán – lehetővé van téve a jogrend helyreállása, Nem alkotmányellenes ez eljárás, mert *az összes jogalkotó faktorok megegyezésével* történt; és mert *mindenik faktor a maga jogkörén belül maradt.*

Non ex regula ius, sed ex jure quod est, regula fit.

Ha tehát ragaszkodunk a formális jogi fel fogás azon szigorú követelményéhez, hogy törvényt csak törvényesen összegyűlt és kiegészített országgyűlésnek lehet hoznia – és hiszen *mihelyt nem törvényesen gyűlt össze: nem is országgyűlés,* – akkor az 1848-iki alkotmányunkat módosító összes törvényeket nem létezőknek kell tekintenünk s az egész kiegyezés – jogilag érvénytelen.

Egy nem törvényesen összehívott s kiegészítetlen országgyűlésnek a jogfolytonosság tényleges keresztülvitele előtt hozott határozatai képezik – szentesítés után – ma is alkotmányos életünk leglényegesebb részeit. Nemcsak az 1867. évi t.-c.-re, de a nádori hatáskörre, az országgyűlés feloszlatai jogára vonatkozó törvényekre is ugyanez áll.

És mégis soha a nemzet azokat alkotmány-

ellenesen hozottaknak nem tartotta, törvényességüket kétségbe nem vonta s Deák Ferencet úgy tisztelte, mint a jogfolytonosság képviselőjét s a nemzet közjogi öntudatának megtestesülését.

Mert tudta, hogy a normális alkotmányos élet szabályait kivételes helyzetekben éppen a normális viszonyok lehetősége szempontjából kell ideiglenesen figyelmen kívül hagyni.

Az alkotmányosság lényege az, hogy jogkörétől egyetlen faktor meg ne foszthatassák s mindenik azon belül maradvá folytathassa működését. Bármely faktornak saját jogkörén belül való akadályozása: alkotmányellenes; jogkörük akadálytalan betöltése: az alkotmányosság realitása.

II. Törvény és alkotmány.

Arra nézve, hogy mi tekintendő törvénynek, némelyek szerint kizárólagos alaki kellékek azok, amelyekre súly helyezendő.

És oly lényegesnek vélik az illetők az alakiságok mindenikét, hogy szerintük azok *bármelyikének megsértésével vagy elmaradásával elvész az állami akaratnyilvánításnak törvényi jellege.*

Ez tévedés.

Arra nézve, hogy *mi* törvény: elsősorban pozitív törvényeink irányadók. Precíz körülírását azonban ezekben nem találjuk; sem a fenti állításnak sehol semmi nyomát.

«A fejedelem megkérdezi a nemzetet, hogy

eme vagy ama törvények tetszenek-e neki vagy nem? S ha a válasz igenlő, az ilyen megállapodások törvényeknek tekintetnek.»

Ez a Tripartitum álláspontja. (H. K. II. r. 8.)

Ugyancsak a Tripartitum mondja ki először, hogy a szentesítés jogát csak a koronázott király gyakorolhatja. (H. K. II. r. 3.)

Az 1635: XVIII. t.-c. 1. §-a külön is kiemeli a király törvényhozói jogát; az 1791:111. t.-c. pedig azt, hogy a törvény szentesítés joga csak a koronás királyt illeti meg.

Már az 1471: XXXI. t.-c. elrendeli, hogy minden királyi decretum minden törvényhatóság részére megküldessék; újabban az 1881.-LXVL t.-c, az 1870:XII. és az 1881:LXVII. intézkedik a törvények kihirdetésével.

Az 1791: XII. t.-c. azt mondja, hogy «a törvények hozatalának, magyarázásának és megszüntetésének joga a törvényesen megkoronázott király és az országgyűlésen egybesereglett karok és rendek joga lévén, országgyűlésen kívül nem gyakorolható.»

Az 1791:XII. t.-c. pedig az 1823:111. t.-c. által alaptörvényül nyilvánítatik.

Ezek a pozitív törvény rendelkezései.

Megállapítják, hogy csak a *koronás király* bír szentesítési joggal. Megállapítják, hogy csak az *országgyűlésileg* egybegyűlt rendek a törvényhozás részesei. Biztosítja számukra a törvény-

hozásban való részvétel jogát; s megállapítja, hogy azt csak együttesen gyakorolhatják.

Megállapítja, hogy *kik* a törvényhozás faktorai és megállapítja, hogy csupán *együttesen* gyakorolhatják a törvényhozást.

Kizárja a koronázatlan királyt a törvényhozásból; kizárja a nem országgyűlésileg egybeült rendeket is. Kizárja azt, hogy akár a koronás király, akár az országgyűlés a másik fél nélkül hozhasson törvényeket. Elrendeli azoknak kihirdetését.

Pozitív törvény mást nem mond. Minden egyéb csak hipotézis.

A magyar közjog irodalmának törvénytől jogosultsága nincs s annak ami a tételes jog szerint a törvény minden kellékével bír, önkényüleg meg nem tagadhatja törvényi jellegét. Nem a közjogi óhajtások, hanem a tényleges közjog kifejtése lévén feladata.

Az idézett törvények szabatosan meghatározzák, hogy *kik* a törvényhozó faktorok. És meghatározzák azt is, hogy csak *együttesen*, tehát csak egyetértőleg gyakorolhatják e jogukat.

Törvény tehát: *a törvényhozó faktorok egybehangzónak nyilvánított akarata*. Csak a törvényhozó faktorok – törvényesen egybehívott országgyűlés és koronás király – hozhatják és csakis egyetérve. És akaratauk ezen egybehangzását félreérthetetlenül nyilvánítaniok kell.

Hogy az akaratnyilvánítás *hogyan*, mily módon történik, nem lényeges. Azon formák célja csupán az, hogy kétséget kizáró módon nyilvánuljon, hogy valami az illető törvényhozási faktornak *valóban* akarata. Annyira, hogy Werbőczy szerint nem is lényeges a különbség az írott és nem írott jog szerint; *a mert hiszen ha a törvény nem is volna írásba foglalva, mégis nem szűnne meg akkor sem törvény lenni.*» (H. K. Prologus 11. Titulus 11. §.)

És ha pl. a királyi pecsét elveszne, vagy a király valamely fizikai okból képtelen volna az aláírást teljesíteni: vajjon ez lehetlenné tenné-e a magyar törvényhozást?

Egy pecsét elvesztése felfüggesztené-e az ország önrendelkezési jogát?

Erre nézve igen jellemző analog esetünk van a szent koronát illetőleg. A szent korona szükséges a koronázáshoz és *éppen ez a szent korona* szükséges.

És mégis, midőn pl. I. Ulászlót – a szent korona Erzsébetnél lévén – egy más koronával koronázták meg, a rendek ezt határozták:

«*Considerantes etaim potissime quod semper regum coronatio a regnicolarum voluntate dependet, ac efficacia et virtus Coronae in ipsorum approbatione constitua*

Ugyanez áll Mátyás *király* esetére is, aki

magyar királynak tekintetett, bárha a szent koronával Frigyes koronáztatta meg magát.

Az idézett országgyűlési határozatban világosan hangsúlyozva van e kérdésben is, hogy a jogosult faktor *valódi akaratának* nyilvánítása lényeges az érvényesség megítélésénél, nem pedig a megnyilvánulás formasága.

Igaz, hogy pl. Werbőczy hármaskönyve azért nem törvény, mert nincs ellátva királyi pecséttel s nem volt kihirdetve. De ez épen azért maradt el, mert a királyt az elfogadás ellen befolyásolták a főurak. Nem egy határozott akaratnak nyilvánulási formája hiányos itt; hanem a nyilvánulási formák egy részének elmaradása mutatja a *félben maradt akaratot*.

Mintha valaki nevének csak első betűit írná egy okmány alá s azután meggondolná magát. Nem a betűk száma lényeges, hanem az, hogy – meggondolkozott.

Hogy az országbírói értekezlet határozmányai nem lettek törvényé: annak sem formális oka van.

Az, hogy törvényt csak koronás király szentesíthetett, nem elméleti állítás, hanem pozitív törvényen alapuló. Fontossága abban áll, hogy nem ad teljes hatalmat annak, aki a koronázás törvényszabta feltételeinek teljesítése által az ország alkotmányát nem biztosíthatja. A koronázatási kötelezettségnek ez valódi szankciója.

És midőn Ő Felsége hozzájárult az ország-

bírói értekezlet határozmányaihoz – bár az országgyűlés is elfogadta azt – nem formális okból nem bírhatott ez törvény jellegével; hanem azért, mert Ő Felségének *még nem volt szentesítésijoga*. Nem mert az akaratnyilvánítás *formája* volt hiányos; nem is mert az *akarat* volt kétségbevonható; de aki akarta, *nem volt még a törvényhozásnak faktora*.

Hogy a jogalkotásra jogosult részéről az *akarat* az érvényességi kellék, nem pedig ezen akarat *nyilvánulásának a körülményei*: az a régi magyar jogi felfogásból egyébként is következik.

Legjobban bizonyítja ezt a szokásjog törvényerejű jogforrási jellege. A jogalkotó tényező nem csak *szavaival*, hanem *tényeivel* is kifejezheti akaratát. «Est Jus quoddam, *moribus* illius introductum *qui* autoritate publicae *Legem condere potest*.» Es ez a szokásjog törvényerejű s (mint az újabb törvénynek a régivel szemben) *törvényrontó* ereje van.

Nincs itt semmi formalitás előírva; semmi alaki kellék. És ez a szokás leronthatja az alaki kellékek legteljesebb respektálásával hozott törvényeket. Leronthatja pedig azért, mert a jogalkotó tényező részéről az *akarat* a lényeges momentum; és nem a megnyilvánulási mód.

Hiszen a szokásnál is Werbőczy szerint néha (ha csak állandó oka van) egyetlen aktus is elég.

«Non tamen actus sed tacitus *consensus* populi inducit Consuetudinem.» A hosszabb idő csak azért szükséges, hogy nyilvánvalóvá váljék, – «Lentiori enim passu, procedunt tacita, quam expressa» – vajjon *tényleg* az-e a nemzet akarata. Nem az idő telese; nem e kellékek teszik azt szokásjoggá; hanem a jogalkotó tényező akarata.

Ha ezt el nem ismerjük, akkor azt kell mondanunk, hogy a *törvényrontó szokás kezdetben* – bizonyos idő eltelte előtt – mindig *alkotmány sértés* volt.

És akkor arra a sajátos következtetésre kell jutnunk, hogy *az alkotmány sértésnek közjogunk szerint jogalkotó ereje van.*

Hiszen ha ez a törvényrontó szokás sokáig tart: *törvényerejű* szokássá válik. *Eszerint a törvényerejű szokás alapja az alkotmány sértés volt* s királyaink *alkotmány sértéssel létre jött* szokások megtartására köteleztetnek.

A formalizmus logikája szükségkép idevezet.

De ha elismerjük, hogy – gyakori országgyűlés híján – a szokásjog szintén egyik alkotmányos megnyilvánulása volt a nemzet akaratának: el kell ismernünk, hogy ezen – egész alkotmányos múltunkon végigvonuló – felfogásnak alapja csak az az elv lehet, hogy nem alakiságok adják meg az alkotmányos jelleget, hanem a nemzet kétségtelen akarata.

Hogy ez miben áll; hogy ez kétségtelen-e: ez a kérdés. Hogy mily formák közt jött létre – alakiságok respektálásával-e vagy hallgatólagosan – az lényegtelen.

Úgy a szokásjog feltételei (hosszabb idő, vagy ismétlődő cselekedet, vagy állandó ok), mint a törvény alaki kellékei csak annyiban lényegesek, hogy *valóban* megvan-e az az akarat. Ha ez kétségtelen; pozitív jogi szempontból az ily módon létrejött szokás vagy törvény jogérvénye kétségtelen.

Vannak, akik a törvény létrejöttének *módját* oly fontosnak tartják, hogy azt az érvényesség szempontjából is vizsgálándó tényezőnek hiszik.

Lustkandl például felhozta ez érvet az 1848-iki törvények ellen s számos más ok között érvényteleneknek mondotta azokat, mivel több követ nem utasítása értelmében szavazott.

Lustkandl elleni munkájában kifejtette Deák, hogy habár 1848 előtt az utasításos rendszer volt azokásban, az utasítás kizárólag a követ s küldői közötti kérdés volt csupán s a hozott határozatok érvényességét abszolúte nem érintette.

És ezt nem mint egyéni nézetet hangoztatja, hanem mint *régi gyakorlatot*, melyet több precedens támogat. A követ a diétán küldői nevében beszélt és szavazott s a rendi felfogás szerint nem – mint ma – a nemzetnek, hanem saját küldőinek megbízottja volt, aki csak

azon jogokat gyakorolta, melyeket voltaképp nekik személyesen kellett volna gyakorolniok. Eszerint nem csak a *formák* megsértése volt az utasítással ellenkező szavazás, hanem küldői megbízásának nem teljesítése: mégis mindez *nem tette érvénytelenné* az így hozott határozatokat.

1848-ban azért nem tette, mert azt már megengedettnek tartotta a szokás. De ezen szokás csak azért alakulhatott ki, mert az volt a nemzet jogi meggyőződése, hogy a törvény jogérvényéhez más nem kell, mint a törvényhozó faktorok egybehangzónak nyilvánított akarata. És hogy ha ez megvan, akkor még a küldők jogainak nyilvánvaló megsértése (tehát nem *formák*, hanem *jogok* sértése) sem képez törvénytelenégi okot.

Csak az *országgyűlésileg együtt levő* rendek törvényhozási faktorok. Ha az ő akaratuk egybehangzik a koronás királyéval: a hozott határozatok törvényi jellege kétségtelen. Hogy ez az egybehangzó akarat *hogyan* jött létre; használtatott-e, mint Lustkandl állítja, presszió; sértettek-e ezáltal a küldők jogai: mindez az érvényesség kérdését nem alterálja.

Akár Werbőczyt nézzük, akár a szokásjog természetét, akár a koronázásra vonatkozó felfogást: akár az országbírói értekezlet határozmányait. akár a kiegyezés létrejövetelét: mind-ebből csak azon évezredes magyar alkotmányos felfogás tűnik ki, hogy *joggá* valamit nem alaki-

ságok tesznek, hanem a hivatott jogalkotó tények nyilvánvaló akarata. Hogy tehát a jogérvényesség kérdésének alapja nem az, hogy megtartatnak-e bizonyos formaságok; hanem az, hogy *megvan-e tényleg* az az akarat, és hogy a *hivatott jogalkotó tényező* akarata-e az.

A tripartitumnál *nem volt meg* teljesen az egyik törvényhozási tényező – a király – *akarata*: törvénné tehát nem lehetett. De megvolt a szokásjogot alkotó tényező – a nemzet – akarata: ennél fogva a szokásjogi érvénye kétségtelen.

Az országbírói értekezlet határozmányainak elfogadásánál *megvolt a szentesítést akarata*, de akinél megvolt, az nem volt koronás király, tehát nem volt a törvényhozás faktora. (El is tekintve az országgyűlés egybehívásának és kiegészítésének kérdésétől.) Törvénné tehát nem lehetett.

Rendeletnek azért sem lehet mondani, mert rendeletet csak az örökös király adhat ki s Ferenc József nem volt még király, de azért sem, mert rendelettel törvényeket hatályon kívül helyezni nem szabad.

Szokásjognak csak akkor tekinthetjük, ha a szokást nemcsak az *ismétlődő* aktustól, hanem a *hosszabb* időtől is függetlenül – mint fentebb kifejtettük – úgy tekintjük, hogy *mihelyt* világos a nemzeti akarat, azonnal jogi érvénye van.

Mihelyt azt az országgyűlés, az uralkodó,

a Curia, a törvényhatóságok elfogadták s az tényleg alkalmazásba vétetett: akkor objektíve és authentikusan megnyilatkozott a nemzeti akarat – authentikusan, mert nem a «közvélemény», hanem az *intézményesen* szervezett nemzet nyilatkozott: – és akkor annak a jogérvényéhez szó nem férhetett. Azonban a királyi jóváhagyás vagy a curiai határozat napjától kezdve mindaddig, míg nyilvánvaló nem lett, hogy azt a nemzet tényei által elfogadja: szokásjognak az nem volt tekinthető.

Alaki szempontból nem volt az más, mint *octroy*. És valójában még sem volt az alkotmányellenes.

Miért?

Azért, mert akik létrehozták, csak *formai* szempontból nem voltak a törvényhozás faktorai. Tényleg régen lemondott V. Ferdinánd s rég nem volt magyar király. A kellő alakiságok elintézése után *jogilag is* Ferenc Józsefet illeti az uralkodás. Ő hívhatta össze csak az országgyűlést s a koronázás után úgyszintén őt illette a szentesítés joga.

Formálisan nem volt a törvényhozás faktorai, de voltaképpen *csak ő* volt, – a kellő alakiságok teljesülése után – arra hivatva. Miután V. Ferdinánd valóban nem akart uralkodni – sem Ferenc Károly – Ferenc József mint törvényes örökös voltaképpen *csak formailag*

sértette az ő jogkörüket, midőn az uralkodói tisztet teljesítette.

Az alkotmányosság szempontjából pedig ép ez a lényeges: hogy minden tényező a *saját jogkörén belül maradjon* s a másét ne alátérálja.

Épen ezért, midőn a végrehajtó hatalom módosította a negyvennyolcas törvényeket: ez abszolutizmus volt, az alkotmányosság sérelme. Midőn ellenben a két ház és az uralkodó: akkor már alkotmányos volt, mert e faktorok csak alaki okokból nem voltak a törvényhozás faktorai; de senki más valójában az nem lévén: *senkinek jogkörét nem csorbították.*

Ugyanezen szempont állt az országgyűlés működésének megítélésére. Sem magától, sem – a király életében – a királyon kívül más által összehíva országgyűlésnek összejönnie nem szabad. De a rendelkezés értelme az volt, hogy a király akarata ellenére a rendek össze ne jöhessenek. Midőn ellenben maga az uralkodó akarja, hogy összejöjjenek – s akarja ezt az az uralkodó, aki a kellő alakiságok elintézése után jog szerint magyar király lesz: – akkor az országgyűlés összejövetele senkinek jogkörét nem sérti.

Valamint egészen más az, ha a végrehajtó hatalom octroyál, mintha az országgyűlés az uralkodóval egyetértve – mint az országbírói értekezletelnél: – úgy egészen más, ha az ország-

gyűlés önmagától ül össze, mintha a – bár nem törvényes – uralkodó meghívására.

Mert egész más a formai jog sérelme és egészen más az alkotmányosság megsértése. Az első az alakiságok betartásával kerülhető el; a másik, ha mindenki jogkörén belül marad.

Az idegen jogkör meg nem sértése azonban még csak negatív követelmény. Valódi alkotmányosság csak ott van, ahol *e jogkörök tényleg betöltetnek*.

Mindig kell lennie oly tényezőknek, akiket joggal megillet azoknak betöltése s alaki hiányok, követelmények miatt nem foszthatok meg e jogkörüktől mindaddig, amíg nincs tényező, mely *több joggal vindikálhatja* e jogkört magának.

Mert hiszen nem lehet időszak, midőn e jogok *senkit se* illessenek.

A nemzet szuverenitása képviselő nélkül soha sem lehet. Hiányozhatnak e szuverenitás képviselőjénél az alaki feltételek s e hiány a keletkező jog *alaki osztályozására* befolyással lehet; de maga a szuverenitás gazdátlan nem lehet. És *ott a legfőbb jog, ahol a szuverenitás*.

Képviselő nélkül és *jog* nélkül nincs szuverenitás. És szuverenitás nélkül nincs önálló álláság. A szuverén államnak mindig *van* képviselője s a legfőbb jogok forrása mindig az. Vacuum itten nem lehet.

A szuverenitás – Laband szerint – a legfőbb hatalom. Fölötte nincs más, mely kötelező rendelkezési joggal bírna.

Ebből következik, hogy – ő lévén a *legfőbb* hatalom s *nem lévén felette más* – őt az állam beléletében önrendelkezési jogában semmi sem kötheti meg. Eltörli az «örök» törvényeket, törvényrontó szokással töröl el némelyeket; teljes alaki érvénnyel bírókat hallgatag akaratóval megsemmisít. Nincs jog- és hogyan lehetne *forma?* – amely felette áll. Hiszen ha volna: *nem lenne szuverén.*

Ha kivételes helyzetek kivételes *alaki* nehézségei megköthetnék kezét: *nem a nemzeté és királyé, hanem a formáké volna a szuverenitás.*

Es ez az abszolutizmus állandósítását jelentené. Állandósítását alkotmányos alapon. Mert mihelyt sikerül egy abszolutizmusnak oly befejezett tényleket teremteni, amelyekből alaki nehézségek támadnak: attól fogva már védné őt a merev joghoz való ragaszkodás. Akkor a jog szolgálná a jogtalanságot s a törvényesség iránti tisztelet akadályozná a törvénytelen állapot megszűnését.

Igaz, hogy az 1861-iki országgyűlés összehívása nem volt törvényes; mert csak V. Ferdinándnak volt arra joga. Igaz, hogy a vármegyék a negyvennyolcas törvény »szellemével, sőt betűjével» ellenkező módon alakultak meg Deák sze-

rint. Igaz, hogy a negyvennyolcas törvény világos megsértésével Budára hivatott össze s Ferenc Józsefet – a törvény nyilvánvaló megsértésével – királynak nevezte feliratában az országgyűlés.

De ha az alakiságokhoz ragaszkodik: *össze sem lehetséges jönnie.*

Maga a jogfolytonosságért való küzdelem is csak a törvényesség ideiglenes mellőzésével volt lehető s a merev törvényességhez való ragaszkodás lehetetlenné tette volna az alkotmány helyreállítását. Midőn azonban az alakí követelmények mellőzésével és *senki jogkörét nem bitorolva*, eképj jártak el: az alkotmányosság valódi alapelveit követték csupán. És csupán így sikerült megszüntetni azon abszolutizmust, amelyben az uralkodó *bitorolta a törvényhozás jogkörét* és meggátolta, hogy az országgyűlés a magáét betölthesse.

A törvény forrása: a szuverenitás. Ettől nyeri az erejét Ha a szuverén fölött bármi is állhatna: immár nem lehetne szuverén.

A törvény forrása a szuverén akarata. *Meg nem kötheti tehát azt az akaratot, amelyből maga is meríti erejét*

És meg nem gátolhatja abban, hogy midőn – valamely faktor túllépven jogkörét – az egyensúly megdőlt a tényleges és jogi állapotok között: az abnormis viszonyok közt eltekintsen a normális viszonyokat szabályozó rendelkezé-

sektől. Az alkotmányosság lényege a jogkörök kölcsönös respektálása s minden, ami odavezet, az *alkotmányosság* érdekét szolgálja, tekintet nélkül a formális – és amúgy is már megsértett – jog ideiglenes sérelmeire.

Alkotmányos az, amit az alkotmányos faktorok hoznak létre jogkörükön belül. Törvény az, amit törvénynek nyilvánítanak a törvényhozás faktorai.

Más – formális – kellékek szükségessége lehet *óhajtás*, de nem *tény*, politikai vélemény, de nem köz jogi megállapítás. Hisz épen abban különbözik az aktuális politikától a közjog tudománya, hogy nem a jövő, hanem a jelen alkotmányáról szól s nem politikai programot, hanem tételes jogot ad.

III. Tény és jog.

A jogrend teljességének időszakaiban a reális viszonyokat szabályozó rendelkezések alkotmányos szervek által, jogkörükön belül s az alaki kellékek tökéletes respektálásával történnek meg.

Vannak azonban időszakok, amidőn megbomlik ez a harmónia s a pozitív jog elveszíti vagy a *pozitív*, vagy pedig a *jogi* jelleget.

Pozitív jellegét veszti, ha az alkotmányos és alakilag is kifogástalan rendelkezéseket elmelőlőzi a nyers erő s *más* szabályokat tesz kötelező erejűvé. Nem jog az a szabály, amit így az erő-

szak behoz; hiányzik belőle a jog *ethikai* momentuma; de *kényszerítő ereje* van és valójában *ez szabályozza az életviszonyokat*

Ellenben a régi rendelkezések ilyen időszakban nem bírnak *realitással*. Kétségtelen azok legtöbbszöréről, hogy semmi hatállyal nem bírnak; de jogérvényességük is kétségtelen.

A pozitív jog e két eleme válik szét így ilyen időkben s míg ismét összhangba nem jutnak, a jogrend nem teljes.

Az életviszonyokat tényleg szabályozó rendelkezésekből hiányzik az *ethikai erő*, amelyet csak a *jog* adhat meg s amelynek alapja az, hogy csak a nemzet maga rendelkezhetik sorsa felett.

Az érvényes jogrendszer mögül pedig hiányzik az a *kényszerítő erő*, amelyet csak a *tényleges hatalom* adhat meg s amely által a jog az erkölctől főként különbözik.

Ilyen időkből a normális időkbe való átmenet nehéz; alakilag is korrekt módon gyakran lehetetlen. De a törvényesség ama megsértése – amely törvénysértések egész sorát mutatja Deák eljárása¹⁾ – nemcsak az egyedül lehetséges út a jogrend helyreállítására, de teljesen *alkotmányos is*.

Alkotmányos pedig azért, mert nem sérti a nemzet *önrendelkezési* jogát; és mert csak oly formákat sért, amelyek megakadályozzák, hogy

¹⁾ L. az I. cikk részletes történelmi adatait.

a nemzet ezen önrendelkezési joga megnyilatkoz-
hassak.

Kimutattuk, hogy törvénytétel nélkül sem az országgyűlés össze nem jöhetett, sem a megyéknek nem volt lehetséges megalakulniuk, sem az országbírói értekezlet nem lett volna lehetséges, sem a kiegyezés.

A nemzet – formák közé kötözve – elvesztette volna a maga önrendelkezési jogát; s elveszítené mindannyiszor, ahányszor erőszakkal olyan helyzetbe hozhatná bármely faktor, amelyből törvénytétel nélkül nincs kigázolás.

A *jognak* azonban ép az adja meg az ethikai erejét, hogy az a nemzet *önrendelkezése*.

És ha ezen önrendelkezési joghoz való ragaszkodásból kell a nyers erővel is szembeállnia; ép az, hogy a nemzet e harcban voltaképp maga igazához, a maga önrendelkezési jogához, a maga *függetlenségéhez* ragaszkodik: adja meg azt az erkölcsi nimbuszt a jognak, amely meg nem illethetné, ha csak alakiságokat jelentene.

A nemzet önrendelkezési joga, a nemzet függetlensége, a nemzet szuverenitása az, ami az alkotmánynak oly nagy erkölcsi tartalmat ad.

Ez az önrendelkezési jog azonban nemcsak pusztá alakiság. Nem üres forma; reális célja van.

Amint helyesen mondja Ihering, hogy *minden jogtétel csak az ő céljának világításában érthető* és helyesen mondja, hogy *csak ha tud-*

*jak, hogy mi célból rendel el a jog valamit, érthetjük meg, hogy mit rendel,*¹⁾ úgy helyesen alkalmazhatjuk ezt az elvet a jogrendszer egészére az alkotmányra is.

Az alkotmány nem szolgálhat más célokat, mint a nemzet független önrendelkezésének céljait.

Ezt az önrendelkezési jogot azáltal el nem kobozhatja egy alkotmányellenes tényező, hogy erőszakkal oly helyzetet teremt, amelyből jogsértés nélkül kijutni nem lehet.

Alkotmányos volt ennél fogva pl. Deák és az általa vezetett országgyűlésnek azon eljárása, melynek folytán a törvények megsértésével igyekeztek ismét az alkotmányosság helyreállítására, s ezzel a nemzet további önrendelkezési jogának biztosítására.

Ez el is éretett.

Helyreállott az alkotmány: *tény* és *jog* ismét harmóniába jutott; az érvényes jogrend ismét tényleges hatályúvá lett megnyervén a *kényszerítő erőt* s oly rendelkezések szabályozták tényleg a viszonyokat, amelyek *jogi* érvényességet nyertek, az önsorsa felett rendelkező nemzet hozzájárulása által alkotmányossá válva s eképen elnyerve a jogban rejlő *erkölcsi* alapot.

A pozitív rendelkezések jogérvényűek; s az érvényes jognak pozitív hatálya van.

¹⁾ Lásd Schwarz Gusztáv: «Új irányok a magánjogban» 107. és 111. lap.

De az oly átmeneti időszakok, amelyek egyikéből Deák kivezetett, a magyar történelemben igen gyakoriak s – most már a konkrét esettől eltekintve – a *tény* és *jog* koronkinti diszharmóniájának kérdése az, amely a maga egész általános jelentőségében felmerül.

Ha az abszolutizmus tovább tartott volna, ha tartana ma is, vagy ha sikerült volna a Schmerling „alkotmányos” összbirodalmi rendszere: most is az volna alkotmány, amit 48-iki és azelőtti törvényeink annak mondanak?

Kétségtelen.

De vajjon – érzelmi momentumoktól eltekintve s tisztán jogi szempontból ítélve –: *meddig* lehetne ezen tényleg hatályban nem lévő törvényeket alkotmánynak tekinteni? Vajjon – kérdezik – érvényes ma is a régi lengyel közjog s alkotmányukként azt kellene tartanunk? Vajjon – kérdehetjük tovább – századok óta eltűnt alkotmányokat még mindig érvényesnek kell tekintenünk?

A feleletet csupán úgy kapjuk meg, ha az alkotmányosságot, mint *önrendelkezést* fogjuk fel s ha *ebben* és nem alakiságokban keressük az alkotmányosságot.

Mert hiszen zavartalan, megszakítás nélküli, harmonikus jogfejlődést sehol sem találunk. Minden mai nemzet mások romjain keletkezett s azok is ugyanígy keletkeztek. A mai alkotmá-

nyok jó része forradalommal – jogsértéssel – keletkezett; a mai államok is más államok romjain, joguk, sőt létük megsértésével keletkeztek.

A jog harmonikus fejlődésének fonala mindenütt gyakran megszakadt s a jogrendszer, amely eképen megsértetett, maga is régi jogok sérelmével jött létre.

A jog elvégre mégis csak az erőviszonyok szabályozása; erkölcsi ereje a világtörténelem nagy hatalmi eltolódásaival szemben tehetetlen.

Viszont azonban, hogyha a befejezett tényeket mindig eo ipso el kell fogadnia: elvész erkölcsi ereje.

Téves tehát az a felfogás, amely azt hirdeti, hogy az a jog, amely már nem pozitív, egy idő múltán már ezáltal megszűnik jog lenni s joggá az lesz, ami *tényleg* szabályozza az életviszonyokat, mert megvan hozzá a kényszerítő ereje.

Ez tévedés.

Az abszolutizmus idején is megvan – bármily hosszú is legyen ez idő – a régi alkotmány *érvénye* jogilag; csupán hatálya az, ami felfüggesztetett.

Az abszolutizmus bír azzal a hatalommal, hogy kényszerítő erőt adjon rendelkezéseinek s kényszer nélkül valóban a jog és erkölcs közötti legfontosabb különbség elesik; de a kényszerítő erő csak *egyik* kelléke a jognak; azon kellék, melynek hiánya *pozitív* jellegétől fosztja meg. A

jog *etikai* alapjához ennek semmi köze. Enélkül is jog lesz az és a „természetjogától akkor is különböző. Mert akkor is mögötte áll egy – önrendelkezésében csak a nyers erő által akadályozott – nemzet *akarata*.

Amíg megvan ez az *akarata*, amíg megvan az *önrendelkezési joghoz* való tényleges ragaszkodás: addig az ennek dacára fennálló rendnek semmi jogi alapja nincs. Joggá csak akkor válik a tényleges állapot, hogyha megszűnik maga a nemzet is.

Mert hisz ha azt mondjuk, hogy mihelyt egy jogrendszer megszűnt hatályban lenni, megszűnik érvénye is s érvényes joggá az lesz, amelynek megvan a kényszerítő ereje: akkor az országba beütő ellenség rendelkezéseit is – ha elég erő áll mögöttük – amaz ország jogának kell tekintenünk.

Ha a jogérvény alapjául a *kényszerítő erővel* bírást tesszük: *elvileg* akkor nincs semmi különbség ellenség által való régi jognak a rövidebb vagy az abszolutizmus által való hosszabb ideig tartó tényleges hatályon kívül helyezése között. Ha a régi joggal szemben az új hatalmi tényező *kényszerítést képességét* tekintjük: ennek kiderülésére nem kell hosszú idő. Hiszen az orosz ezen ereje 1849-ben még kétségtelenebb volt, mint az azután következő abszolutizmusé; és az abszolutizmus ez ereje mind kisebbé vált 1859.

óta a külpolitikai vereségek és veszített csaták nyomán. Úgy, hogy ép fordítva: minél *hosszabbabban* tartott, annál *kétségesebbé* vált amaz erő.

(Azt sem mondhatjuk, hogy a hosszabb idő megmutatja, hogy *végleg* ki az erősebb, – mert mikor tudhatjuk, hogy a megoldás végleges?)

A viszonyokat *tényleg* szabályozó rendelkezéseket nem az *idő* teszi joggá, nem is a *kényszerítést* hatalom. Mind ennek erkölcsi ereje nincsen.

Joggá teszi a nemzet *akarata*.

Ez az akarat azonban nem csak bizonyos alakiságok között nyilatkozhatik. Megnyilatkozik az nemcsak a törvényben, hanem a *szokásban* is. Lehet kifejezett, de lehet *hallgatólagos* is. És hogy ha egy nemzet hallgatólagosan belenyugszik az abszolutizmus tényeibe: ezzel maga adja fel a jövőre a maga *önrendelkezési jogát*.

Ebből a szempontból igenis kritérium lehet a hosszabb idő eltelése – mint fontos szempont a szokásjog megítélésénél általában – de döntő még sem ez. Az idő múlásában önmagában nincs semmi ethizáló erő; annak tartama csak mint egy ethikailag és jogilag fontos más tény *megállapításának eszköze* lényeges.

Az ethizáló, a jogteremtő erő: a nemzet akarata.

És épen ezért a nemzet hallgatólagos bele-

egyezéséről beszélve, e beleegyezésnek oly kritériumát kell látnunk, amely ne csupán azt mutassa, hogy a tényleges hatalom birtokosának megvan a kényszerítő ereje – mert hiszen mondtuk, hogy ez jogot még nem teremt –; hanem, hogy a nemzet az új rendbe tényleg belenyugodott.

Itt biztos kriteriummal szolgál a szokásjog azon lényeges ismérve, hogy abban a nemzet hallgatóság bár, de tényeivel, *tetteivel* mutatja ki a maga akaratát.

Nem passzív *eltűrése* az új rendnek – mert az csak a hatalom erejét mutatja, nem a nemzet akaratát –; hanem *az új rendszer megteremtésében és folytatásában való tényleges részvétel, annak aktív támogatása.*

Ha a magyar nemzet vezérei – európai események sajátos alakulásának nyomása alatt – belementek volna a Schmerling minisztériumba; ha belementek volna a Reichsrathba is; ha a régi főtisztviselők elfogadták volna az új közigazgatási rendszerben is állásukat: beszélhetek akár mily keserűséggel a jelenről, kegyelettel a múlttól s jogfentartással a jövőre nézve: azt az új rendszert *tetteikkel* elfogadták volna ezáltal s jogrendszerünk integráns részévé lett volna az a szokás – a hallgatóságos, de (aktív támogatás által) *tettekben* nyilatkozó nemzeti akarat – törvényrontó és jogalkotó ereje által.

Ha ez a felfogás nem helyes; akkor a mostani európai alkotmányok legtöbbszörrel szemben dilemma elé állítatunk. Mert vagy jogérvényeseknek ismerjük el azokat csupán azért, mert tényleg hatályban vannak s így az erőszakot tesszük meg jogforrásnak; vagy érvényteleneknek nyilvánítunk olyan alkotmányokat, amelyeket az illető nemzetek régen jogérvényűnek s a maguk akaratával egyezőnek ismernek el.

Ezen új alkotmányok legtöbbször nem hozott alkotmányosan; mert annak hozatalánál vagy nem tartották be a régi alkotmányos tényezők a maguk jogkörét; vagy nem voltak – a régi jog szerint – alkotmányos tényezők azok, akiknek köszönik eredetüket. Ma azonban el van ismervé jogérvényük és – ha csak az erőszaknak jogalkotó képességet nem tulajdonítunk – e jogi sanctiot másként, mint a nemzetnek tényeiben mutatkozó hallgatag akaratával megmagyarázni nem lehet.

Miután egyrészt kétségtelen, hogy az alkotmányok gyökeres változása legtöbbször nem alkotmányos úton történik; és kétségtelen, hogy ezen alkotmányokat az illető nemzetek jogrendszerük alapjaként tisztelik: egyedül a *szokásjog* által való szentesítés magyarázata az, ami összeköti a múlt és a jelen jogát. Enélkül a jelen jogának *érvénye s erkölcsi alapja* egyaránt lehetetlen.

Ugyanaz az indok itt is, mint a formasértésnél: a nemzet akarata dominál. Deák Ferenc korában alkotmányosak voltak a felsorolt törvénytelen lépések is, mert alkotmányos tényezők intézkedtek s oly körben, melyben senki más *több joggal* a nemzet nevében nem intézkedhetett és amelyben *teljes joggal* csak oly alaki szempontok folytán nem intézkedhettek, melyeket a jogtalan erőszak tényei idéztek elé s amelyeknek mellőzésével lehetett csupán az alkotmányosságot helyreállítani.

Az alkotmány erőszakos változásánál nemcsak *alakiságok* sértetnek, nemcsak *törvényellenes* a változtatás: hanem – hisz ép abban áll az átalakulás – az *alkotmányos faktorok maguk* változnak; vagy megváltozik a jogkörük.

Az ilyen erőszakos változtatás nemcsak nem törvényes, de nem is alkotmányos. Alkotmányossá csak egy teheti: a nemzet utólagos, tettekben nyilatkozó akarata.

Amilyen képtelenség volna egy nemzet kényszerű *tűréséből* – csak mert a győzőnek megvan a kényszerítő ereje – a nemzet beleegyezését magyarázni ki; ép oly képtelen volna jogérvényt megtagadni egy oly forradalmi alkotmánytól, melyért a nemzet *harcba* megy.

Mind e kérdések – politikai és érzelmi momentumaik folytán – in concreto *obiective* alig megoldhatók. De az *általános elv* áll, mint

áll az igazság eszméje, bármily nehéz is legyen annak concret alkalmazása.

Ha azonban elismerjük, hogy a nemzet önrendelkezési joga az az alap, amely megadja az alkotmányosság ethikai momentumát; akkor szükségkép azt kell mondanunk, hogy egy erőszak által behozott rendszer úgy válik joggá, ha a nemzet azt *tetteivel* annak ismeri el.

Fölmerül az a kérdés, hogy ha egy államot a másíkba beolvasztanak és ha lakói abba bele *nem* nyugosznak s aktíve az új rendet nem támogatják: vajjon megszűnik-e és *mikor* szűnik meg alkotmány lenni az az «alkotmány», amely voltaképp nemzedékek óta már nem realitás?

Az egyén politikai jogai megszűnnek halálával, de az államok megsemmisülése gyakran nem végleges. És amíg megvan a nemzet ragaszkodása a maga önrendelkezési jogához és a maga *tettekben* nyilvánuló amaz akarata, hogy az új rendszert aktív részvétellel magáénak nem ismeri: addig abban az alkotmányban mindig megvan az *ethikai* elem, amely a jogot a kényszertől megkülönbözteti s a virtuális függetlenség emez eleme az erőviszonyok kedvező változásával egyszerre *pozitívvé* teheti e jogot.

Latens e jog az elnyomatás idejében; *törvénysértéssel* érvényesül az átmeneti időben; *tényekben* nyilatkozó hallgatag helyesléssel szentesíti

az alkotmányellenes változtatásokat; pozitív hatállyal s alakilag is korrektül nyilvánul a jogrend teljességének idején.

Alapja a nemzet szuverenitása. E nyilvánulási jogai bármelyikének kétségbe vonása: a nemzet szuverenitásának egyenes tagadása.

A királyi ház törvényei.

Azon vitákban, amelyek a királyi család házi törvényei felett folytak, a házi törvényeket magyar jogforrásnak legtöbbször nem ismerték el és voltak, akik kétségbe vonták azt is, hogy a magyar közjog szerint volna királyi család.

Szilágyi Dezső szerint, mikor 1687-ben a Leopold utódai az örökösödési joggal felruháztatták: «ez az örökletes magyar királyi házat teremtette meg.»¹⁾

Azt azonban tagadja, hogy e királyi ház törvényei Magyarországon jogforrást alkotnának.

Ezen kérdés részletes vizsgálata képezi az alábbi fejtegetések feladatát.

A házi törvényeket az erre vonatkozó vitákban úgy közjogi íróink, mint politikusaink egész összességükben ugyanegy szempontból szokták elbírálni. Akár királyi rendeletnek tartásuk, akár – mint általában szokás – egyáltalán nem tekintetnek jogforrásképen; akár státútumoknak – Szilágyi magyarázata szerint «részleges törvény» értelemmel – tekintik Széll Kálmán kormányelnöki nyilatkozata után: mindig az egészet,

¹⁾ L. 1900 nov. 6-iki beszédében.

egységesen, egy szempontból bírálják mint *azonos* jogi jelleggel és hatállyal bíró szabályokat.

A házi törvények egyes részei azonban egymástól formában és jellegben is igen különbözök. Különbözök hatályukra nézve is.

Vizsgáljuk részletesen.

«Károly 1713-iki deklarációját – mondja Szilágyi Dezső – amely tulajdonképp az osztrák *pragmatica sanctio* – ezt igenis ismerték a rendek; erre van történeti adat... De hogy egyebet és többet előterjesztettek volna... úgy látszik, ma senki sem tudja.»

És azt mondja, hogy a házi törvény nem jogforrás, mert «soha sem lett bemutatva, soha országgyűlésileg nem tárgyalatott, soha a törvényhozás határozatának tárgyaúl nem szolgált, soha ki nem lett hirdetve.»

Ez tévedés.

A házi törvények egy része be lett mutatva az 1722-iki országgyűlésen; tárgyalatott az 1722 június 12-iki és 16-iki ülésben; és alapját képezte a Ház július 17-iki határozatainak.

A július 11-iki (Salamon szerint 12-iki) ülésen az alnádor előadta, hogy mivel az előterjesztés első pontja azt tartalmazza, hogy az örökösödést Magyarországon úgy kell szabályozni, amint az a többi örökös országokban van, szükséges az ottani örökösödési rendet tudni. Ezeket

hiteles másolatokban elő is terjeszti a Háznak/*Ezek sorban felolvastatnak.*¹⁾

Egyenként felsoroltatnak és tartalmuk szerint ismertetnek a «Genuina Informatio de Statu Successionis Augustae Domus Austriacae ex Pactis eiusdem Publicis deducta» című kísérő iratban.²⁾

Salamon Ferenc is többes számban beszél: okmányáról s arról, hogy *ezek* felolvastat/z#£. Ezen fentemlített kísérő irat pedig egyenkint felsorolja őket s ismerteti tartalmukat.

Tartalmuk részletes ismertetése folytán ki fog tűnni, hogy ezen okmányok a legkülönfélébb természetűek. Van köztük végrendelet, családi szerződés, ünnepélyes nyilatkozat és renunciáció. Mindezeket lehetetlen egyazon szempontból ítélni meg. Egy uralkodói rendeletet nem lehet ugyanazon szempontból nézni, mint egy főhercegnői renunciációt, vagy annak egy idegen uralkodó által való megerősítését. Ha az előbbi tekinthető is királyi rendeletnek: az utóbbiak semmi esetre sem. És ha a családi szerződés státútum: vajjon státútum-e egy renunciáció?

De más szempontból is különböztetnünk kell a házi törvények között.

¹⁾ Salamon F.: A magyar királyi szék betöltése és a pragmática sanctio 169. lap.

²⁾ L. ezt, mint a többi vonatkozó okmányt Túrba: Die Grundlagen der Pragmat. Sanction c. mű II. kötetében és a Die Pragmat. Sanction című művében.

A házi törvények egy része az 1722-iki országgyűlés elé terjesztett: de ez nem foglalja magában az összes házi törvényeket. Szilágyi Dezső például említi I. Ferdinánd végrendeletét. Ez a végrendelet az említett iratokhoz nem volt csatolva. Pedig igen fontos rendelkezést tartalmaz Szilágyi Dezső szerint. Meghagyja a leányutódoknak, hogy a család régi szokásai és hagyományai szerint házasodjanak, azaz csak egyenrangú házasságot kössenek.

De a *pragmatica sanctio* tárgyalása alkalmából előterjesztett egyik okmányból – II. Ferdinánd végrendeletéből – még más házi törvények létezéséről is tudomást nyerünk. Említi ezen végrendelet is az I. Ferdinánd végrendeletét. Említi továbbá Károly főhercegnek, Mátyás császárnak és neje Annának végrendeleteit és pótvégrendeleteit. És elrendeli, hogy ami azokból még nincs végrehajtva, az végrehajtassék s ezt az egész uralkodóháznak, minden tagjának egyenkint és összesen szívére köti.

Itt tehát ismét az okmányok egy sora, amelyek különböző természetűek; amelyek részben nem magyar királytól származnak; amelyek ismeretlenek az országgyűlés előtt; de amelyekre egy az országgyűlés előtt felolvasott királyi végrendeletben történik hivatkozás.

Ezeket nem ismerjük.

De az 1722. óta létrejött házi törvények is

ismeretlenek az országgyűlés előtt. Ferenc Ferdinánd főherceg deklarációjának becikkelyezése alkalmából a kormányelnök felemlítette, hogy 1839-ben azok kodifikáltattak s a magyar kormányok azokat már előtte is ismerték. De országgyűlés elé – két szakasz kivételével – nem kerültek soha. «Az 1839-ben bekövetkezett *kisebb mérvű* kodifikáció – jegyzi meg azonban Szilágyi Dezső – épen nem meríti ki a házi jognak, a házi jogszabályoknak tartalmát. Hiszen egészen 1839-ig obszervanciák állottak fenn, azaz *jogszokások*, amelyek épen olyan kötelezők, mint a házi statútumok.» Tehát ezeket sem ismerjük s ezeknek is a többjétől eltérő jellege van.

Az 1839-ben összegyűjtött házi törvényekből felolvastatott az 1900. évi országgyűlési tárgyalásokon két szakasz. Az azóta keletkezettek közül semmi sem került az országgyűlés elé. Pedig e tárgyalásokon felemlített egy 1886-beli házi törvény, amelynek alapján a királyi családból ki lehet lépni. Oly rendelkezés, amelynek nagyfontossága nyilvánvaló.

Annak a két szakasznak, amely az 1900. évi országgyűlésen felolvastatott s azoknak a házi törvényeknek, amelyek az 1722-ikj országgyűlésre a király által leküldettek: szükségkép más jellege és hatálya van, mint a többieknek. Amint-hogy más a családi szerződés, a renunziáció, az uralkodói rendelkezés, vagy a családi jogszokás is

Vizsgáljuk tehát részletesen az 1722-iki országgyűléssel közölt házi törvényeket. Lássuk mi a tartalmuk s azután vizsgáljuk jogi szempontból való jelentőségüket.

Ezen okmányok a következők:

1. *II. Ferdinánd 1621 májas 10-iki végrendelete.* Kinyilatkoztatja ebben, hogy az uralkodóház egysége és egyetértése érdekében minden örökösei, hivatalnokai és alattvalói által megtartandó végrendekezést kíván tenni. Bevezetésképen hitvallást tesz, hogy semmi más vallást igaznak é? üdvözítőnek («für den rechten und Säligmachenden») nem tart, mint a katholikust, s mindazt, ami annak konstitúcióival, kánonaival és dekrétumaival ellenkezik, s mint hamis, vagy mint eretnokség elvettetik, maga is elítéli és elveti.

Univerzális örökösévé Ferdinánd Ernő nevű fiát nevezi ki mindennemű örökös országaira nézve «sehol és semmit abból ki nem véve» és rendeli, hogy azok neki hűséget esküdjenek.

Elrendeli továbbá (auch aus kayserlicher küniglicher und landtsfürstlicher hochheit und vollmacht») ezentúl és «örök időkre»), hogy országai sem végrendeletek, sem házasságok, sem bármennemű szerződések által szét ne daraboltassanak, hanem mindig együttesen («allezeit Inns gesamt») a legidősebb descendensre szálljanak, az elsőszülöttségi jognak megfelelőleg. Annál is inkább, mert a megosztás az uralkodóházak és

nemzetségek gyengítéséhez vezet s egyaránt káros az uralkodóház összetartásának, mint országainak és az egész kereszténységnek érdekéből, egy veszedelmes szomszédság s lázadások közepette.

Ha pedig nevezett Ferdinánd Ernő a trón elnyerésének időpontjában nem lenne nagykörű: arra az esetre gyermekei gyámjaiul IV. Fülöp spanyol királyt, Albert, Lipót és Károly főhercegeket és Miksa herceget kéri fel, úgy iránta való barátságból, mint azon országok helyes kormányzása és az egész uralkodóház érdekében.

Meghagyja utódainak, hogy istenfélelemben uralkodva, jó igazságszolgáltatásra, fegyelemre és vallási egységre törekedjenek. Különösen pedig minden titokban és nyíltan belopózkodó eretnekségektől óvakodva, melyek engedetlenségnél és zavaroknál egyebet nem idéznek elő.

E célból meghagyja, hogy a fentnevezett gyámok maguk közül ((gubernátor»-t rendeljenek.

Ha azonban Ferdinánd Ernő fiutód nélkül találna meghalni, arra az esetre Lipót Vilmos nevű fiát substituálja örökösül; és így mindig fiai és örökösei közül a legidősebbre szálljon elsőszülöttségi joga a trón.

Ezután elrendeli, hogy a legidősebb fiú tartozék testvéreinek évi negyvenötezer rajnai forintot, fizetni s számukra székhelyet adni, mely halálukkal az uralkodóra száll.

Meghagyja, hogy atyja végrendelete s a

családi szerződések és szokások értelmében is a leány-utódok csak uralkodóházbeli, római katolikus egyénekhez mehessenek gyámjaik és testvéreik beleegyezésével férjhez s ötvenezer forintot pénzben, ötvenezret pedig kelengyében kapjanak. A hajadon maradottak pedig rangjukhoz illő ellátásban részesüljenek; aki pedig közülök az egyházi rendbe lép, hetvenötezer forinttal elégedjék meg.

Figyelmezteti végül utódait, hogy a trónt nem a saját hasznára, vagy világi pompa végett, hanem Isten dicsőségére, a rábízott országok és alattvalók java érdekében nyerték; hogy ennélfogva *azokat szabadságaikban és jogaikban* («Rechtmässigen Freyheiten, Rechten und gerechtigkeiten») *meghagyják, egyformán és jól kormányozzák* s az igazságszolgáltatásra gondot viseljenek.

Intézkedvén a családi ékszerekről és az udvari személyzetről, elrendeli, hogy Ferdinándnak, Károly főhercegnek és Mátyás császárnak, valamint nejének, Annának, végrendeletei és pótvégrendeleteinek eddig végre nem hajtott pontjai végrehajtassanak s erre az egész uralkodóházat s annak tagjait «egyenkint és összesen» kéri. Egyszersmind fentartja későbbi rendelkezésekhez való jogát.

Ezen végrendeletet kiegészíti:

2. Ferdinánd 1635. augusztus 8-iki pót-

végrendelete, amelyben eddigi rendelkezései fentartásával meghagyja utódainak, hogy akár örökség, akár háború útján, akár «quocunque legitimo modo et Justo titulo» ezután birtokukba jutó országainak az elrendelt elsőszülöttségi jog szerint együttesen birtokolják.

3. *Lipót és József 1703. szeptember 12-iki lemondása a spanyol trónról*, Károly javára, ép-ségben maradván az egész uralkodó ház trónöröklési rendje s az egyes népek privilégiumai. Fentartja maga és utódai számára mindazon jogokat, melyeket elődei, mint római császárok bármely országgal szemben formáltak s meghagyja Károlynak, hogy igyekezzék mindazoknak érvényt szerezni. Meghagyja s feltételül köti ki, hogy Károly tartsa be mindazon szerződéseket, melyek az ő spanyol trónra jutása érdekében kötettek s az azokban tett ígéreteket teljesítse.

Ezen esküvel erősítet egyezség alól sem törvény, sem pápai diszpenzáció föl nem oldhat.

4. *III. Károly elfogadó nyilatkozata.*

5. *Az 1703. szept. 12-iki titkos családi szerződésben* I. Lipót, I. József és III. Károly kijelentik, hogy eltérnek a Spanyolországban követt örökösödési rendtől, melynek értelmében a spanyol trónon Józsefnek kellett volna következnie. Ennek főfeltétele a következő örökösödési rend betartása: úgy Spanyolországban, mint a többi országokban a törvényes házasságból

származó férfiak az összes nők fölött és azok leszármazol fölött előnyben részesüljenek, Spanyolországban a Károly, a többi országokban ellenben a József fiutódain kezdődőleg. Ha Károly fiutódok nélkül halna meg, vagy azok kihalása esetén a spanyol trónt József törvényes gyermekei öröklik; Károly leányainak s utódainak csak ezek kihalta után éledvén fel a trónhoz való joga. Mindkét ág női fölött mindig elsőbbség illeti a férfisarjakat «gleichgültig welchen Grades oder welcher Linie». Épségben maradván a római császároknak a birodalomtól függő országokra vonatkozó jogai.

Amennyiben ezen szerződéssel nem ellenkeznek: úgy az uralkodóháznak, mint országainak törvényei és szokásai épségben maradnak s csak amennyiben ezzel ellenkeznek, helyezettnek hatályon kívül («ausser Kraft gesetzt sind»). Tilos lévén az ellen minden ellenvetés, pápai vagy törvényességi kifogás.

6. III. *Károly titkos elfogadó okmánya.*

7. III. *Károly 1713. április 12-iki ünnepélyes nyilatkozata.* Titkos tanácsosainak, – kik közt gr. Pálffy Miklós országbíró, gr. Illésházy magyar kancellár, gr. Kornis erdélyi alkancellár is meg van említve, – felolvastatván az 1703-iki családi iratok, Károly az öröklés rendjéről nyilatkozik. A felolvasott családi paktum («das ewige pactum mutuae Successionis») alapján József ha-

lálával országai Károlyra szállván, azokat a jövőre az ő fiutódai fogják bírni. Annak kihalta esetén pedig törvényes leányai. Károly fi- és lányutódainak hiányában vagy kihaltával, József nőutódaira s ezek descendenseire fognak elsőszülöttségi jog szerint szállani. Ezen rendelkezésnek örök érvényű (*«immerwährende Satzung»*) jellege van.

8. *Mária Jozefa 1719. aug. 19-iki renun-ciációja.* Felsorolja II. Ferdinánd két végrendeletét, az 1703-iki családi szerződést és végül III. Károly 1713. április 19-iki nyilatkozatát, mely által az uralkodó házban már rég meggyökerezett elsőszülöttségi rend *«in Publicum ac perpetuum Serenissimae Domus Austriacae Pactum, quin in Legem Fundamentalem et Sanctionem Pragmaticam abijit»*. Ennek értelmében a trónról úgy a maga, mint mindkét nembeli utódai nevében a Károlytól származó főhercegek és főhercegnők s utódaik javára íemond, hogy *Őfelsége országai «perpetuis retro temporibus indivisibiliter ac inseparabiliter inter Se penes unum eundemque heredem juxta Successionis Ordinem Stabilitum unita permaneant»*.

ígéri, hogyha ezen országok bármelyike önként ajánlaná fel számára a trónt, vissza fogja azt utasítani. Károly utódainak kihalása esetére fentartja *római katolikus vallású* mindkét nembeli örökösei számára az örökösödés jogát. Vő-

legénye és apósa beleegyezésével jelenti ki ezeket, ígervén betartását az 1713-iki «*alaptörvénynek*» (Lex fundamentalis), mely mint *pragmatica sanctio* és mint a fenséges (uralkodó-) ház *szereződése* s amelyek Őfelsége összes («in universis») országaiban és tartományaiban ki lesznek hirdetendők («promulgabuntur»). ígéri – Gravissimo Juramento – hogy az ellen sem pápai abszolúciót nem kér sem az egyes országok és tartományok és törvényei és hagyományai (Legum vei Consuetudinum Regnarum ac Provinciarum) alapján kifogást nem emel.

9. *Mária Jozefa és Frigyes Ágost 1719. okt. 1-i nyilatkozata* ugyan e tárgyban.

10. II. *Ágost nyilatkozata* ugyané tárgyban. Mária Jozefa lemondási nyilatkozatának megerősítése és elismerése az elsőszülöttségi törvényeknek «per Pacta et recentiores Declarationes ... vim Pacti Familiae perpetui obtinentes», melyek «omnium Regnorum, Provinciarum Indivisibilitatem et inseparabilitatem» biztosítják.

11. *Frigyes Ágost 1719. okt. 1-i nyilatkozata* ugyanezen tárgyban.

Utólag csatoltatott Mária Anna renúnciációja is.

Mindezen okmányok közöltettek az országgyűléssel. Közöltettek pedig azért, hogy a trónörökös rendjét azoknak megfelelőleg mondhassa ki.

Ha ezen okmányokat vizsgáljuk, nem tagadhatjuk, hogy pl. II. Ferdinánd két végrendelete uralkodói rendelet, vagyis úgy Magyarország királyának, mint II. Ferdinánd többi országai uralkodójának rendelete. Azonos lévén az uralkodó-család, a családra nézve kiadott rendeletek: rendeletei a magyar királynak is.

A magyar király bír rendeleti joggal a törvény határain belül. Amíg törvénybe ütközött nem rendel s amíg a rendelkezése törvényes hatáskört nem sért: alkotmányos jogokat gyakorol.

Még természetesebb, hogy bír ezen joggal saját királyi családjának tagjaival szemben. Ő adja az engedélyt házasságukhoz, idegen szolgálatba lépésükhöz; lakhelyüket ő állapítja meg.¹⁾

Nyilvánvaló, hogy az ily rendelkezések nem hozhatók mindig nyilvánosságra s nem is kell mindig írásba foglalva lenniök.

Ennélfogva kihirdetés nélkül is szükségképen érvényesek. Érvényesek a királyi családon *belül* s mindaddig, míg törvénybe nem ütközök.

Ilyen természetűek a 1722-iki országgyűléssel közlött ezen rendeletek is.

Ezen uralkodói rendeletek a magyar törvényhozással közöltettek. Az a részük, ami *csupán* a királyi házra vonatkozott: eo ipso érvényes volt azelőtt is, azután is. Az a részük, ami

¹⁾ L. Ferdinándy: Magyar közjog. 415. 1.

nem csupán a királyi ház tagjait érintette: egy részben törvénybe iktatott s ez az 1723: I., II, t-c. Más részük, ami nem iktatott törvénybe, de azáltal, hogy az országgyűlés – miután vele közöltetett – ennek alapján határozott: ezen királyi rendeleteket illetékesség szempontjából kifogástalanoknak ismerte el. Mert hiszen ami abból törvényhozási hatáskörbe tartozott, törvénybe iktatta; a többit pedig törvényellenesnek nem találván, szükségképen a királyi rendeleti jogkörön belülinek kellett elismernie.

Azt a felfogást, hogy a magyar királynak saját családjára nézve kiadott s az országgyűléssel közölt rendeletei nem képeznek magyar jogforrást: semmi pozitív érveléssel támogatni nem lehet. Mert vagy azt kellene bizonyítani, hogy a királynak ép saját családjára vonatkozólag *nincs* rendeleti joga – s akkor ezek a rendelkezések érvénytelenek – s bizonyítani kellene, hogy az a jog a törvényhozást illeti meg. (Hiszen valakinek kell intézkednie.) Vagy pedig el kell ismerni – ha törvényes hatáskört nem sértenek s tartalmuk törvénybe nem ütközik, – hogy azok jogérvényes királyi rendeletek. A magyar királyi rendeletek pedig csakugyan magyar jogforrások.

II. Ferdinánd meghagyja leányainak, hogy csak katolikusokhoz és csak fejedelmi házbeliéhez menjenek férjhez s csak fivéreik s gyámjaik

engedélyével. Vajjon nem volt ehhez joga? És vajjon nem bír e rendelkezés fontossággal ma is?

És a magyar alkotmány és jogtörténet szempontjából az elavult részek is fontosak.

Midőn II. Ferdinánd a leányok kiházásításáról rendelkezik, szintén saját jogkörén belül marad.

A trónöröklésre vonatkozó rendelkezései kifejezetten csak az örökös tartományokról – «Erb. Künigreich» – szólnak. Ferdinánd Ernőt – kit itt mint univerzális örökösöt megjelöl – Magyarországon csak négy évvel később *választották* meg magyar királlyá III. Ferdinánd név alatt. Ami az elsőszülöttségi rendről szól, arról is azt mondja, hogy örökös tartományai jövőre meg nem oszthatók. Azonban az «Erbkünigreich» szó mellett a Ferdinánd Ernőre vonatkozó passzusnál még ezt találjuk: Erzherzog und fürstenthumb, Marggraffschaften, Graffschaften, Herrschaften etc., lande, leüth, und underthanen, wie die immer genannt, oder wo dieselben gelegen sein möchten, Nirgent und nichts darvon ausgenommen» áll. Ha valaki ezt úgy fogná fel, hogy az Magyarországra is vonatkozhatik – bár királyságról nincs benne szó – ezen felfogás mellett a végrendelet ezen passzusa mint törvényellenes, érvénytelennek volna tekintendő.

Úgyszintén a kiskorú gyámjára vonatkozó passzus; miután a gyámság a nádort illette volna meg.

Ami azon passzust illeti, amely az eretnekek elleni fellépésről szól, az – mint az 1608. évi k. e. I. törvénycikkbe ütköző, – törvényellenes s így érvénytelen.

Ami az országok szabadságainak megtartására, helyes közigazgatásra és igazságszolgáltatásra vonatkozó hagyományait illeti: mind illetékességi szempontból, mind lényegükre nézve kifogástalanok.

II. Ferdinánd pótvégrendelete, mely azt újonnan szerzendő birtokok elválhatatlanságát rendeli: csupán az uralkodóház és örökös tartományai szempontjából bír jogérvénnyel. Amennyiben Magyarországot illeti; Magyarország, mint a dinasztianak 1687-ben megszerzett örökös királysága, az elválhatlan birtoklás iránt intézkedni törvényhozásilag maga volt illetékes. De a végrendelet kelte idejében még választó királyság lévén: reá a rendelkezés nem is vonatkozatható.

Miután azonban ezen uralkodói rendelet azután is érvényben maradt, hogy Magyarország a Habsburg-ház trónörökösödési jogát megállapította: ettől kezdve e rendelkezés arra vonatkozik, hogy az örökös tartományokhoz és Magyarországhoz kell csatolni a jövőre szerzendő országokat.

Ami már most ennek a rendelkezésnek azt a részét illeti, hogy pl. Magyarország egykor

elszakított részei külön nem birtokolhatók: ez törvényeink és koronázási hitleveleink értelmében is világos. De nem az uralkodóház összes országaihoz, hanem Magyarországhoz csatolandók s *az által* – mint annak integráns része – birtoklandók a többi országokkal együtt elválaszthatatlanul és feloszthatatlanul.

Ez a rész tehát minket is érint. Az a része, amely az együttes birtoklást illeti: felesleges, mert törvényekben szabályoztatott; illetéktelen is: mert erről rendelkezni a törvényhozás volt hivatott. De miután az újonnan szerzendő országok hovacsatolása iránt nem intézkedett: törvényeink vonatkozó rendelkezéseibe nem ütközik.

Van azonban egy igen lényeges vonatkozása. Arra az esetre ugyanis, ha Őfelsége olyan országok birtokába jut, amelyek nem tartoztak Magyarországhoz, amelyeknek meghódításához azonban Magyarország ereje is felhasználott. Ha pl. 1878-ban a Szalonikiig terjedő részt, vagy 1912-ben Albánia egy részét meghódítottuk volna: arra az esetre állna a családi törvény ezen rendelkezése, hogy azt nem szabad a monarchiától mint secundogeniturát elszakítani, hanem ezzel ugyanegy uralkodó alá kell kerülnie.

Ezek tehát – II. Ferdinánd végrendeletei – uralkodói rendeletek. Rendeletei azon uralkodónak, aki egyszersmind magyar király. Jogszabályai azon uralkodó háznak, amely 1687 óta

magyar királyi ház is. A leányok egyenrangú házassága szempontjából, a római katolikusokhoz való férjhezmenetel szempontjából s a hozzátartozók beleegyezését kikötő részét tekintve, ma is lényeges rendelkezés.

Lipót és József lemondása a spanyol trónról két uralkodó nyilatkozata Magyarországon kívül álló országaik ügyében; Károly elfogadási nyilatkozata ugyanezen szempont alá esik. Ezek más országok ügyében tett nyilatkozatok; e tekintetben jogosságuk azoknak közjoga szempontjából ítélandó meg. Politikailag kihathattak Magyarország sorsára; jogilag nem érintenek. A családi szerződésnek csupán az a pontja bír magyar vonatkozással, mely a családi szokások megtartására vonatkozik.

Az 1703-iki családi szerződés kiemeli, hogy az uralkodóházbeli egyezségek, rendeletek, törvények és *szokások* – amennyiben az ott megállapított trónöröklési renddel nem ellenkeznek – *«sollen ... durchaus, voll und ganz ihre Kraft behalten»*. Ez az 1713-iki ünnepélyes deklarációkon is felolvastatott s ezzel megerősítettett; a renunciációkban is történik a szokásokra hivatkozás.

A szerződés többi részének az országgyűlés elé való terjesztése csupán történelmi információ jellegével bír.

A titkos családi szerződés az uralkodó és

két trónöröklésre jogosult Habsburg közt kötött. Úgy ennek, mint az 1713-iki ünnepélyes nyilatkozatnak a trónöröklést az uralkodóház összes országaira nézve szabályozó rendelkezését – mint amely kérdések Magyarországon a törvényhozás körébe tartoznak – magyar szempontból eo ipso érvénytelenek.

A szabályozási *mód* törvényellenes; a szabályozás *lényegét* illetőleg pedig a Habsburgok fiágának kihalta esetére az 1715:111-ban újra is fentartott szabad királyválasztási elv volt továbbra is irányadó.

1713-iki nyilatkozat az uralkodó rendelete. Családja tagjai számára; örökös tartományai számára: a trónöröklés rendjét jogosan megállapítja. Magyarországra nézve amennyiben III. Károly az ezzel ellenkező s erről tudomást sem vevő 1715:111. t-c-et szentesíti – ezzel 1713-iki rendelkezésének Magyarországon való érvénytelenségét maga is elismeri.

Különösen alkotmányellenes azonban az ez alkalommal felolvasott családi szerződés azon passzusa, hogy minden ezen örökösödési renddel ellenkező törvény hatályon kívül helyeztetik. Ennek érvénytelenségét fejtegetni felesleges.

Magyar szempontból való jelentősége abban áll, hogy a trónöröklési rend módosítására vonatkozó rendelkezésektől eltekintve, az eddigi összes házi törvények rendelkezéseit a maga

részéről jogérvényeseknek ismeri el és megerősíti.

A felsorolt okmányok – a Mária Jozefa renunciációjára vonatkozó okmányokkal – képezik Turba szerint «a» házi törvényeket. Helyesebben: ezek *azon* házi törvények, amelyek az 1722-iki országgyűlésen előterjesztettek. Látjuk, hogy azok mily különböző természetűek. Nem lehet mondani, hogy *nincs* köztük királyi rendelet: mert hiszen II. Ferdinánd két végrendeletétől e jelleget megtagadni nem lehet. Nem mondhatjuk, hogy *mind* királyi rendeletek: mert hiszen a családi szerződés formailag nem rendelet, aláírója közül kettő az aláírás idejében nem király s egyikük – ha a szerződés érvényben marad – nem is lehetett volna soha. Nem királyi rendelet egy, a trónra nem is jogosult főhercegnő nyilatkozata sem; annál kevésbbé két idegen fejedelem nyilatkozata.

Ezen különböző házi törvények tehát *eredetileg* nem egyforma megítélés alá vonhatók.

Ez áll *keletkezési időpontjukra* nézve. De a titkos családi szerződés és az azzal kapcsolatos lemondási és elfogadási okmányoknak a királyon kívüli két aláírója sorban magyar király volt azután. Ezeknek I. József király is kötelező erőt tulajdonított s 1713-ig III. Károly is, 1713-ban pedig, midőn annak az öröklésre vonatkozó részét megváltoztatta: a többi részét nemcsak

nem módosította, hanem ünnepélyes nyilatkozatok felolvastatta s így megerősítette.

Ami végül Mária Jozefa renúnciációját illeti: az arra vonatkozó okmányok eredetileg jogforrást nem képezhettek. Nemcsak férje és apósa nyilatkozatai, hanem az ő nyilatkozata sem. Renúnciációja időpontjában Magyarországon az 1715:111. t.-c volt érvényben. Annak értelmében neki a magyar trónhoz nem is volt joga. Az ő jogcímét képező 1703-iki családi szerződésnek a trónöröklésre vonatkozó szabályai Magyarországon jogérvénnyel nem bírtak; az ő renúnciációja idejében pedig e kérdés az 1715:111. t.-c. által a királyválasztási jog újabb deklarációja által volt szabályozva. Ő tehát renúnciációjában nem mondhatott le Magyarország trónjáról, mivel ahhoz nem is volt soha joga. Frigyes Ágostnak és atyjának ugyané tárgyú nyilatkozataira nézve ugyanez áll.

Kétségtelen, hogy a Mária Jozefa renúnciációi a királyi rendelet semmi kellékével nem bírnak forma szerint. De az is kétségtelen, hogy az abban foglalt *elvi* nyilatkozatok – miután az okmány a családfő intenciói szerint lesz kiállítva – úgy a régebbi királyi rendeletek megítélésére nézve, mint az uralkodó családbeli szokásjog mibenlétének megállapítására nézve *authenticus magyaráztatnak* és felvilágosításnak tekinthetők.

Ha tehát nincs is az a jellegük, mint a

családi szerződésnek – melynek aláírói utólag királyok voltak s ily minőségben is fentartották annak rendelkezéseit – *indirekte* mégis a királynak mint családfőnek elvi nyilatkozatait s a régi királyi rendeletek és családi szokások helyes értelmezésére nézve forrásul szolgálnak. Mindez áll a keletkezési időpontra nézve.

Azonban, minthogy III. Károly *mindezeket együttvéve* tekintette olyan rendelkezéseknek, mint amelyek az örökösödés rendjére nézve a családban irányadók: az országgyűléssel mindezeket közölte.

«Világosan kitetszik – mondja a kísérő irat – a nyilvános okiratból (ex Actis publicis): hogy a felséges római császárok, Magyarországnak is királyai... micsoda nagy atyai előrelátással fáradoztak régtől fogva és újabban is azon, hogy a felséges ausztriai házban valamelyes állandó irányelv (Stabilis quaequam Norma) állapíttassák meg.» Felsorolja itt II. Ferdinánd végrendeleteit, melyekkel országaiban az örökösödést szabályozta: «*modum et formam succedendi ad Fidejcomissium, et ut ajunt Majoratum eleu aiiit.*» Említi az 1703-iki okmányokat, melyek az elsőszülöttségi rendet szabályozták. Végül 1713-iki nyilatkozatát, mely azt («*Hoc idem ... Primoreniturae lus et Dispositionem*) megerősítette és «*in vim Legis perpétua valiturae... obfirmavito* Megemlítvén a renunciációk tartalmát is, azt

mondja tovább: «Ha s... *introducias...* et extensas *Dispositiones* ... publicandas dementissime jussit.» És később azt mondja, hogy a király *volait* et *mandait Dispositiones* in vim Sanctionis Pragmaticae et Legis perpetuo valiturae» fogadják el mindannyian.

Világosan, határozottan ki van fejezve ebben, hogy a király ezen rendelkezéseket jogérvényeseknek ismeri el, hogy azokat 1713-iki nyilatkozatában *megerősítette*, hogy tehát azoknak szabályai azóta *az ő rendeletei*; még pedig 1722 óta, országgyűlésen *kihirdetett* rendeletei.

Bármilyen volt tehát azoknak *formája és tartalma* keletkezésük idejében: *ettől fogva* kétségtelenül királyi rendeleten alapulóknak kell szabályaikat tekintenünk.

Nem az 1722-iki országgyűlésre leküldésükkor csatolt kísérő irat teszi azzá (mert az csak «információ»), hanem az 1713-iki ünnepélyes nyilatkozat, mely uralkodói rendelet s amelynek az 1722-iki információ idézett része csak hiteles magyarázata.

Midőn tehát e házi törvények jogi természetéről beszélünk: különböztetnünk kell közöttük. Egy részük már eredetileg is uralkodói rendelet. Más részük olyanoknak nyilatkozatai, kik e rendelkezéseket mint uralkodók is fentartották. Van olyan részük is, amely egyáltalán nem uralkodónktól származik. Mindezek azon-

ban végül együttesen megerősítették III. Károly által s az országgyűlésen kihirdették; minélfogva – bár eredetileg különböző formájú, jogi természetű és hatályú okmányok voltak: – ettől fogva királyi rendeleten alapuló jogszabályoknak kell azokat tekintenünk.

Az azonban, amit Turba állít, hogy az 1722-iki országgyűlés a házi törvényeket «*elfogadta*» semmiképen meg nem állhat.

Ha azok királyi rendeleten alapulóknak tekinthetők: királyi rendeletek jogérvényéhez az országgyűlés hozzájárulása nem szükséges. Ha az országgyűlés szükségesnek látta volna elfogadásukat: be kellett volna azokat a törvénybe iktatnia.

A törvényhozás nem *fogadta* el azokat; hanem *hivatkozik* rendelkezéseire. Minthogy e rendelkezések szabályozzák az örökös tartományok trónöröklési rendjét: szükséges avval *összhangban* eljárni, ha az együttbirtoklást biztosítani akarjuk. Minthogy e rendelkezések oly uralkodótól erednek, aki egyszersmind magyar király is is volt – a törvényhozás illetékessége körébe eső résznek törvény által való szabályozásánál – elégséges a reájuk, mint jogérvényes királyi rendeletre való hivatkozás.

I.

Más természetűek tehát az 1722-iki országgyűlés elé terjesztett házi törvények; mások az 1839-ben összegyűjtöttek; és mások az azóta hozottak.

Az utóbbiak eredetileg egészen más elbírálás alá esnek, mint az 1722. előttiéik.

Ami azon házi törvényeket illeti, amelyek – Széll Kálmán kormányelnöki nyilatkozata szerint – 1839-ben összegyűjtettek (Szilágyi szerint cckodifikáltattak»): azok az uralkodó ezen intézkedése által – és Ferenc József 1850-iki megerősítése által ¹⁾ – szintén elismerteknek tekinthetők s így szabályaik szintén *királyi rendeleten* alapuló joghatályuaknak tekinthetők.

Ami végül illeti azon obszervanciákat, amelyek ezen 1839-iki gyűjteményben nem említettének; és azon házi törvényeket, amelyek 1839 óta hozathattak: sem a magyar törvényhozásnak ezekről semmi hivatalos tudomása nincsen, sem ily házi törvényeket megerősítő magyar királyi rendeletet nem ismerünk.

Valamint tehát az 1722-iki országgyűlésen felolvasott különböző házi törvények *eredetileg* nem azonos természetűek; úgy egymástól egészen különböző jelleggel bírnak: 1., az 1722-iki, 1900-iki országgyűléssel közlött családi törvények; az 1839-ben összegyűjtöttek; 3., az abba fel nem

¹⁾ L. Nagy E.: A házi törvények.

vett régi házi szokások s az azóta keletkezett újabb családi törvények.

Ha a királyi rendelet nélkülözhetetlen kellékének tekintjük a *kihirdetést*: akkor csak az 1722-ben közölt házi törvények bírnak királyi rendelet jellegével. Ha a kihirdetést mellőzhetőnek hisszük, akkor az 1839-ben V. Ferdinánd rendeletére összegyűjtött – se ténye által *megerősített* – szabályokat is ebből a szempontból kell megítélnünk.

Ellenben az abban fel nem említett szokások s az azóta hozott családi törvényeknél a megerősítés kelléke hiányozván: forma szerint királyi rendeleteknek eredetileg nem tekinthetők.

De valamint az 1722-ben közölt családi törvények csak *keletkezésük időpontjában* s csak *eredeti formájukban* nem voltak uralkodói rendeletek, de uralkodói rendeleten alapulókká lettek III. Károly 1713-iki nyilatkozata által; és valamint az 1839-ben összegyűjtött s különböző jogi természetű házi törvények V. Ferdinánd ezen megerősítése által uralkodói rendeleten alapulókká lettek: úgy az 1839-ben kodifikátlanul maradt obszervanciák s az azóta hozott házi törvények is csak eredetileg nem voltak jogforrások, de utólag azzá váltak.

Szokásjog alapján váltak jogforrássá.

Kétségtelen, hogy a király jogalkotó tényező a törvény határai között. És valamint a nem-

zetre vonatkozólag a szokásjog érvényének indoka az, hogy aki jogot alkothat nyilatkozataival, jogot alkothat tetteivel is: úgy az uralkodónál is, külön nyilatkozat nélkül is, azáltal, hogy respektálja és nem változtatja meg a házi törvényeket: azok általa elismerteknek, megerősítetteknek tekinthetők s kötelező erejük az ő (egész magatartásában *állandóan* és következetesen nyilvánuló) akaratán alapulnak.

Természetes, hogy ezen szokásjog csak oly hatályú, mint egy királyi rendelet; csak annyi ereje van, mint egy királyi rendeletnek; és így csak addig a határig érvényes, amelyen belül a király jogalkotó tényező.

Ezen az alapon egyébként az *összes* házi törvények egyaránt érvénnyel bíroknak Ítéltetők; tekintet nélkül arra, hogy eredetileg milyen jogi természettel és minő joghatállyal is bírtak.

Minthogy pedig a házi törvények jövőre is különböző forrásból eredő! s uralkodóházunkat tényleg lényegesen érintő rendelkezésekkel bővíthetnek: a magyar közjog szempontjából igen fontos annak szemmeltartása, hogy e rendelkezések éppen a magyar király elismerése által bírnak joghatállyal.

Sem idegen jogot, sem idegen jogalkotó tényezőt el nem ismerhetünk. Hogy azonban tényleg hozatnak házi törvények s azok hozatalára más tényezők – szerződő felek, renunciálók,

családi tanács – esetleg befolyhatnak: az előtt szemet nem hunyhatunk. Azt, ami az uralkodó családra tényleg – de nem törvény- vagy alkotmányellenesen – irányadó, idegen jognak nem deklarálnak; mert egy idegen jognak elismert joghatálya az állam szuverenitásával ellentétes az annak forrását képező jogalkotó tényező alá való rendeltségünknek volna jele. Ha tehát az ilyen szabály nem idegen jog, nem törvényellenes s a magyar királyi házra kötelező voltát semmi alapon tagadni nem lehet: alkotmányos fölfogás alapján csak a magyar király hallgatólagos akaratnyilvánítása által teremtett *magyar szokásjognak* tekinthető.

Így az idegen eredet és idegen akarat jogrendszerünkben magyar jogalkotó tényező akaratnyilvánítása által nyeri el jogérvényét. És az – természetesen – csak azon *jogkörön belül* és azon *ellenőrzés* mellett történhetik, mint azon jogalkotó tényezőnek, a magyar királynak, bármely akaratnyilvánítása.

Nem lépheti túl a királyi rendelet jogkörét s hogy túl nem lép, arra jogi garancia királyi hitlevél, politikai pedig a kormány felelőssége.¹⁾

Az 1839-iki házi törvényeket Széll Kálmán szerint ismerték a kormányok előtte is. Joguk és kötelességük ismerni a többit is s e tekintetben

¹⁾ Az írásba nem foglalt obszervanciákra ez természetesen nem vonatkozhatik.

ép úgy vállalni értük a felelősséget, mint a király politikai nyilatkozataiért és tetteiért.

A felelősség itt arra vonatkozik, hogy az uralkodó család által követett házi törvények nem lépik-e túl rendelkezéseikkel a királyi rendeletek jogkörét s nem tartalmazznak-e oly rendelkezést, amely törvényhozási tárgyban intézkedik, vagy magyar törvénnel ellenkezik.

Mindezek alapján a házi törvények jogforrási jellege ellen alkotmányos aggályok nem állhatnak.

Az a feltevés sem állhat meg, hogy általuk az 1723:1. és II. t.-c. eredeti jellege megváltozhatik. Királyi rendelet törvényt nem ronthat. És az a szokás, mely királyi ténykedés által nyer joghatályt, királyi rendelet jogkörén túl nem bírhat erővel.

Ami pedig az 1723:1. és II. t.-c.-et illeti: azokra nézve ép maga a törvény határozottan és világosan kimondta, hogy az *akkori* osztrák örökösödési rend szerint – azaz az akkori házi törvények alapján – állapítja meg a trónöröklés rendjét Magyarországon.

Az 1723:1. t.-c. 3. §-a megállapítja Magyar-szagra nézve is «*Successionem, eodem, quo Masculorum Primogeniturae Ordine secundum normám in reliquis ... Regnis et Provinciis hereditarily in et extra Germaniam sitis, jam per Eandem ordinatam, stabilitam, publicatam et accep-*

tatam. . . .» Tehát világosan *azon* trónöröklési rendről szól, mely az örökös tartományokban *már* megállapított: *ordinatam, stabilitam publicatam et acceptatam.*

A következő 4. §. ismét ép oly határozotlan és világosan az uralkodóház *akkori* örökösödési rendjéről beszél, midőn elrendeli, hogy jövőre Magyarország királya is az a női örökös vagy annak az fiutódja legyen: «*qui vei quae praemissorum Augustae Domus Austracae Regnorum et Provinciarum Haeres, juxta memoratam normám Primogeniturae, in Augusta Domo Austriaca receptam* existet, eodem Successionis... Haereditarijsure, etiam pro infallibili Rege Hungáriáé ... *habeatur et coronatur.*» Tehát itt is a már az uralkodóházban elfogadott – in A. Domo Austriaca *receptam* – fennebb is említett *norma* alapján való örökösödésről van szó.

Az 1723:11. t.-c. 7. §-ában szintén: «*iuxta stabilitam... in aliis Regnis et Provinciis haereditariis... Primogeniturae Ordinem.*»

Ennélfogva annak a megítélése, hogy *ki* tekintendő ausztriai főhercegnek: kizárólag *azon* – a genuina informatioban taxatíve felsorolt – házi törvények szerint ítéendő meg, melyek az 1722-iki országgyűléssel közöltettek.

Mert az *akkori* osztrák örökösödési rendet hozta be az 1723:1. és II. t.-c; az akkor *már* megállapítva volt rendszer – az országgyűlés-

sel közlött házi törvények rendelkezései – szerint.

Ezen iratok egyike, Ferdinánd végrendelete, tényleg intézkedik eziránt.

Midőn nőutódjáról szól, lefelől hivatkozik atyja, Károly végrendeletére. E végrendelet pedig szintén azt rendeli, hogy a nőutódok «csakis fejedelmi személyekhez» menjenek férjhez.¹⁾ Amint ez rendeli – mondja Ferdinánd – és amint az «különben is a mi *Házunk ősrégi szerződése*i és *szokásai* szerint tartatott:» csakis fejedelmi házból származó férfiakkal menjenek.

A végrendelet ezen passzusa több tekintetben lényeges. Megállapítható, hogy igenis törvényt, – de csak *a nőutódokra nézve* – az egyenrangú házasság tekintetében rendelkezés. Történt Ferdinánd végrendeletében; atyja végrendeletében; és a régebbi családi szerződésekben.

Fontos e passzus azért is, mert midőn egy, az 1722-iki országgyűlés elé terjesztett uralkodói rendelet a lányutódokra nézve az egyenrangú házasságokat kiköti: hivatkozik az uralkodóház *ősrégi szerződéseire* és *szokásaira* is, mint amelyek ugyanezt rendelik.

De a férfiutódokra nézve nincsen intézkedés.

Az 1703-iki családi szerződés azonban azt rendeli, hogy – amennyiben az e szerződésben

¹⁾ L. Turba: Die Pragmat. Sanction 10. lap, 50. jegyzet.

megállapított lemondással és átruházással nem ellenkeznek – az uralkodóháznak *egyezségei, rendelkezései, törvényei és szokásai érvényben maradjanak* (sollen voll und ganz ihre Kraft behalten).

Midőn tehát most már a férfitódok egyenrangú házasságának elbírálásáról van szó, az a kérdés: *régi* családi törvényeken, szokásokon^ vagy szerződéseken nyugszik-e a házi törvényeknek az 1900-iki országgyűlésen felolvasott, idevonatkozó rendelkezése? De még ha be is bizonyítható, hogy az – amint Szilágyi felfogta – régi obszervancia; ha bebizonyíttatik, hogy 1703. előtti szokásokon alapul, melyet az 1703-iki családi szerződés megerősített; ezt pedig megerősítette az 1713-iki *pragmatica sanctio*: akkor is fölmerül még egy kifogás.

Az világos, hogy ha ez az obszervancia 1722. és 1839. között keletkezett: a *pragmatica sanctio* szempontjából semmi jelentősége nincsen. De ha 1722. előtt is keletkezett, és ha hivatkoznak is rá az országgyűlés elé terjesztett házi törvények: maguk az obszervanciák – nem lévén írásba foglalva – *nem közöltettek*. Az obszervanciáknak csak egy része van írásba foglalva s az is csak 1839. óta. Az 1722-ben érvényes obszervanciák tehát nem terjesztettek az országgyűlés elé; azok tartalmáról az országgyűlés *nem bírt tudomással* és így azoknak az *alapján nem*

is határozhatott Határozott csupán az eléje terjesztett *azon* írott házi törvények alapján, melyeket a genuina informatio egyenkint felsorol. Oly szabályokat, amelyeket nem ismert: alapul el sem fogadhatott.

Az egyenrangúságot tehát csak úgy magyarázhatjuk a *pragmatica sanctio*ból, ha feltesszük, hogy az 1722-iki országgyűlés *nem állapította meg* pontosan és részletesen a trónöröklésre vonatkozó szabályokat, hanem megszabta a feltételeket, megvonta a korlátokat s *azon belül elismerte az uralkodóház autonómiáját.*¹⁾ Csakhogy emellett a felfogás mellett eszik az a megkülönböztetés, hogy 1722. előtt vagy után történt valamely házi törvényi rendelkezés. Akkor az uralkodó – törvény által hallgatólagosan adott rendeleti joggal bír arra, hogy *jövőre is* szabályozhassa e kérdéseket.

Az 1864. év április 9-én Miksa főherceg és Ferenc József között kötött családi szerződés 3-ik pontja pl. határozottan azt mondja, hogy az ott körülírt esetek beálltával Miksa főhercegnek mindazon fiútódja trónöröklési joggal fog bírni, aki «aus *ununterbrochen rechtmässigen und ebenbürtigen* den Satzungen und Gewohnheiten des österreichischen Erzhauses entsprechenden *Ehen* abstammt».

¹⁾ Horánszky és Ugron felfogása.

Királyi rendeletet azonban felelős miniszternek kell ellenjegyeznie.

Fölmerül már most az a kérdés: áll-e ez Őfelségének családja tagjaival szemben gyakorolt jogaira nézve is?

Ha az uralkodó mint családfő intézkedik vagyoni kérdésekben, rendelkezik lakhelyükre nézve, stb., ily esetekben már a német Fürstenrecht alapján is – mint a *Domus Austriaca* feje – intézkedhetik. Mint magyar királynak már nem is kell külön intézkednie s így a miniszteri hozzájárulás *formai* szüksége elesik. Szokásjogunk elismerte azt, mint *családfői* hatalmat. Politikai szempontból amúgy is nehezzé tette volna gyakorlását a dualisztikus szervezet, amely szervezet más nehézségei ellen a kiegyezéskor a balközép sem bírt más óvszert találni, mint az uralkodói hatalom kitágítását.

Egészen másként áll a dolog azonban az uralkodónak családjával szemben gyakorolt oly jogaira nézve, amelyek *közjogi* jelentőségűek.

Ezekre nézve igen is vonatkozik a miniszteri felelősség s a trónörökléssel kapcsolatos minden ilyenmű intézkedések iránt Őfelsége legfelsőbb kézirattal tényleg olyképp rendelkezett, hogy a miniszteri felelősségnek elég tétethessék.

II.

Az a vita, mely boldogult Ferenc Ferdinánd trónörökös 1900. évi deklarációjának becikkelyezése alkalmával a magyar képviselőházban indítatott: közjogi szempontból is kiváló érdekességű.¹⁾

Ferenc Ferdinánd elismeri e deklarációban, hogy – nem egyenrangú házasságot kötven – neje nem lehet királyné és gyermekeit a trón meg nem illetheti. Elismeri a házi törvények érvényét s magát úgy ezen nyilatkozatának, mint a házi törvényeknek – melyeknek határozatait magára nézve mindenben kötelezőnek ismeri el – szigorú megtartására kötelezi.

E nyilatkozat becikkelyezése ellen a képviselőházban súlyos aggodalmakat hangoztattak. A főbb kifogások ezek voltak:²⁾

A nyilatkozat egy új trónöröklési feltételt állít. Új feltételt szab arra, hogy valaki királyné legyen. Új jogokat igényel mások felett, melyeket közjogunk nem ismer. Oly törvények kötelező voltát állapítja meg, melyeket a magyar közjog nem ismer. Leköti a jövőndő magyar királyt, hogy bizonyos irányú törvényjavaslatot nem fog szentesíteni.

Ezen aggályok egy része alaptalan.

¹⁾ Az újabban bekövetkezett szomorú események csak a kérdés *aktualitását* vették el; *tudományos* érdekessége és fontossága ma is ugyanaz.

²⁾ Képviselőházi Napló. (1896-1901. évi) XXX. kötet 170. lap.

A nyilatkozat nem állapít meg új trónörök-lési feltételt, mert már az 1720:1., II. kimondja, hogy a trónutód csak *ausztriai főherceg* lehet. A házi törvény – melyre a nyilatkozat hivatkozik – csak azt mondja meg, hogy *ki* ausztriai főherceg.

Ennélfogva elesik az a kifogás is, hogy a magyar jog a feleség törvényességében fokozatosságot nem ismer s hogy e nyilatkozat a házassági jogba olynemű házasságot ékel be, melyet a magyar jog nem ismer.¹⁾ Mert hiszen mindez *eredetére* nézve nem is magyar jog: természetes tehát, hogy a magyar jogrendszerből az nem következik.

Következik a Habsburg-ház házi törvényei-ből, amelyek alapján az 1723:1., II. t.-c. elfogad-tatott. És ha ez nem fogadta volna is el: ma már következik az 1900: XXIV. t.-c-ből, amely azt elfogadta. Mert a törvényhozásnak már csak-ugyan megvan az a joga, hogy fokozatot hoz-zon be a feleség törvényességébe s a magyar házassági jogba oly intézményt ékeljen be, ame-lyet az azelőtt nem ismert. Midőn tehát Ferenc Ferdinánd nyilatkozata oly célból nyújtatott be az országgyűléshez, hogy ez *törvénybe* iktattas-sák: e tény által tárgytalanná vált minden ily irányú ellenvetés.

¹⁾ E kifogás tarthatatlanságát Horánszky magánjogi szem-pontból is bebizonyította.

Ugyanezen alapokon esik el az az ellenvetés is, hogy a magyar közjog és magánjog szerint senki sem mondhat le felesége jogairól. Mert hiszen az egyenrangú házasságról szóló intézkedés oly obszervancia, amely a *pragmatica sanctio* által alapul vett házi törvények integráns része; és így nem a magyar közjognak és magánjognak, hanem a Hausgesetz elvei irányadók. A kérdés tehát az, vajjon *bírt-e* Ferenc Ferdinánd neje joggal arra, hogy királynévá legyen? A törvényjavaslat hívei azon nézeten voltak, hogy nem bírt; és ha ez áll, akkor a lemondási jog vitatása tárgytalan. Mert akkor Ferenc Ferdinánd nem *lemondott* leendő neje jogairól, hanem *elismerte*, hogy nejeének a királynéi címhez nincs joga.

Ha ellenben joga volt hozzá, akkor leenclő férje nem mondhatott róla le és oka sem volt arról lemondani.

Törvény azonban elvehette ebbeli jogát.

Az 1900: XXIV. t.-c. midőn értelmezte és alkalmazta a *pragmatica sanctio*t – mint Polner helyesen mondja – ezt a kérdést hiteles törvénymagyarázattal eldöntötte. Igaz. De egy új törvény új magyarázatot adhat újabb adatok alapján. Egy újabb adott esetben lehetséges egy más magyarázat is és pedig a *pragmatica sanctio* sérelme nélkül.

Valamint az 1867: XII. t.-c.-ben megállapított védelmi közösség csak következik a pragma-

tica sanctioban megállapított védelmi kölcsönös-ségből: úgy az egyenrangú házasságokra vonatkozó 1900. évi magyarázat is csak következtet az 1723. I. és II. t.-c. által kötelezőleg megállapított régi családi szokások és megállapodások tekintetében.

Mindkét következtetés lehet helyes és lehet helytelen. Más következtetés vonása magát az alapot – a *pragmatica sanctio*t – még nem rendíti meg.

Kérdés most már, vajjon Ferenc Ferdinánd nejét a királynéi cím – a nyilatkozat nélkül – valóban nem illette volna meg?

Lássuk mit mond erre nézve régi közjogunk; és mit mond a Hausgesetz.

Cziráky a királynők és királynékról (123. §.) következőleg nyilatkozik:

«Regum Conjuges... per connubium in communionem Imperii haud veniunt, *honores tarnen, ac titulos Regiae Majestatis sic ipso facto participant*, ut alterum a Marite in Monarchia locum adipiscantur».

Arról, hogy ez a *pragmatica sanctio* által megváltozott volna, Cziráky nem beszél,

A király hitvesének a királynéi címhez és a koronáztatáshoz alkotmányunk szerint joga van. Országos szokás ez; törvényerejű szokás, melyet királyi rendelettel – Hausgesetzcel – módosítani nem lehet.

A *pragmatica sanctio csak a trónöröklésre vonatkozólag* alapszik a házi törvényeken. És azok csak arra nézve szolgálnak alapul, hogy ausztriai főherceg ki lehet. De hogy bírhat-e a magyar királynak nem egyenrangú hitvese királynéi címmel: oly kérdés, mely az 1723:1., II. t-c. intézkedéseinek tárgyát nem képezte.

Míg tehát az egyenrangúság fogalmát el kell fogadnunk a Hausgesetzből, mert – az *ausztriai* főhercegi minőség nem magyar jogon alapulván – csak abból tudhatjuk meg, hogy az Ausztriai Ház főhercegének kit tekint: arra nézve, hogy ki *magyar* királyné – mint amely magyar közjogi fogalom – a házi törvények alapul vétele fölösleges. Érvényes itt az ősrégi országos szokás, melyet le nem ronthatott királyi rendelet.

A házi törvények azon része, mely nem szolgál alapul a trónörökösödési rend megállapításához, királyi rendelet jellegével bír. Királyi rendelet azonban nem módosíthat törvényerejű országos szokást.

Az 1900: XXIV. előtt tehát – bármilyen régi obszervancia lett volna is – a nem egyenrangú hitvesnek a királynéi jogokból kizárása a magyar közjoggal ellenkezett. Csak *ez a* törvény hozza azt be s e törvény eltörlésével ismét visszanyerhette volna e jogát.

Ferenc Ferdinánd azonban megesküdött a

házi törvények megtartására s a házi törvények tiltják, hogy a nem egyenrangú hitves királyné legyen. És Ferenc Ferdinándnak koronáztatásakor meg kellett volna esküdnie, hogy megtartja a törvényeket; melyek közt ott van az 1900: XXIV. t.-c. is, mely őt a házi törvények megtartására kötelezte.

Erre az esetre tehát el volt döntve a kérdés; de jövő hasonló eseteknek nem prejudikál. Az 1900: XXIV. t.-c. egyszerű *eltörlése* ismét teljes jogérvényűvé tenné a sokszázados régi szokást.

Igen fontos s nem eléggé méltatott a javaslat ellen a képviselőházban felhozott kifogások közül az az aggodalom, hogy egy ily nyilatkozat becikkelyezése által a jövő király szentesítési joga e kérdésekben megköttetik.

Ez kétségtelen. De hiszen minden ígéret köt erkölcsileg s a családfőt nem tilthatjuk el attól, hogy utódjától ígéretet vegyen. És hiszen – in ultima analysi – Ferenc Ferdinándot is erkölcsileg kötötte ígérete. Mert ha az nem lett volna, trónra jutva megkísérthette volna az 1900: XXIV. t.-c.-nek az országgyűléssel együtt való eltörlését.

Ez a kérdés szorosán kapcsolatos a házi törvényeknek egy más rendelkezésével, hogy t. i. a családfő beleegyezése nélkül az uralkodócsalád tagjai nem köthetnek házasságot.

Miután az uralkodó ezt az engedélyt meg-

tagadhatja: módjában áll az engedélyt kérőt bizonyos *ígéretekre* kényszeríteni s egy ily irányú nyilatkozat tételét az engedély megadásának feltételül tűzni ki.

Az uralkodónak joga van megtiltani egy nem egyenrangú házasságot s így egy nem egyenrangú nő királynévá tételét *preventive* megakadályozni.

Ha tehát joga is lett volna az 1900: XXIV. t.-c. nélkül a nem egyenrangú hitvesnek a királynéi címre: in praxi minden egyes alkalommal meg volna adva a mód a családfőnek arra, hogy a házasságot csak e jogokról való *lemondás* árán engedje meg. Ily ígélet lehetősége nem szigor volna; ily ígélet lehetősége *enyhítés* lenne, amennyiben módot adna arra, hogy e nem egyenrangú házasság *egyáltalán* csak létre is jöhessen.

Nem itt van a kifogásolható pont; nem e törvény által szoríttatik meg in ultima analysi a leendő magyar király joga. Megszorítja azt – és minden hasonló esetben azért, aki az ő helyzetébe jut – az a *családfői jog*, mely kikényszeríthet ilyen ígéletet.

Csodálatos – és csupán opportunus politikai szempontból magyarázható – hogy a javaslat támadói nem *ezt a nagyobb anomáliát* kifogásolták, hanem csak a kisebbet, amely abból következik. Kifogásolták, hogy a jövőendő magyar

királynak ígéretet kellett tennie; s nem kifogásolták azt a *jogot*, amelynél fogva őt ez Ígéretre kényszeríteni lehetett.

Ha a királynak joga van megtagadni utódjától a házassági engedélyt: lehet eset, midőn ezáltal engedély nélküli házasságra kényszeríti, miáltal törvényes utódait a trónöröklésből ki-rekesztheti. És így ezáltal az uralkodó a trónöröklési rendet megváltoztathatja.

Itt, ebben van a magyar közjogi szempontból kifogásolandó momentum. A Hausgesetznak abban a rendelkezésében, hogy az uralkodó beleegyezése nélkül kötött házasságból származó utódok nem ausztriai főhercegek s így a trónöröklés jogával nem bírhatnak.

Mert ez a jog *még egyenrangú házasságok esetére is* teret nyit a trónörökösödési rend egyoldalú megváltoztatásának s így nemcsak kivételes, hanem rendes körülmények közt is – ép egy ily fontos kérdésben – az önkénynek nyújt teret

Ugyanezen szempontból aggályos a király azon joga, hogy az egyenrangúságot *adományozhatja*. És aggályos ugyancsak az uralkodóházból való *kilépés* lehetősége is.¹⁾

Úgy az egyikkel, mint a másikkal megváltozik az uralkodóház állománya. Főherceggé lesz, aki nem volna az, ha az egyenrangúságot

¹⁾ Az 1899 okt. 16-iki legfelsőbb kézirat szerint.

anyjának nem adományozta volna a házasságkor a király. Nem marad főherceg az, aki törvényes, egyenrangú s jóváhagyott házasságból született ha – pl. házasságában gátolva – az uralkodóházból kilép.

Az egyik származása dacára főherceg; a másik származása dacára nem az. Az egyik megnyeri, a másik elveszti akaratumk és hozzájárulásunk nélkül a trónöröklés jogát.

Sem a *születés* elve, sem az *alkotmányos hozzájárulás* elve nem marad csorbítatlan. Úgy az objektív, mint az alkotmányos szempont helyébe az uralkodó önkényes akarata lép.

Hiába mondja az 1867: III. t.-c. 3. §-a, hogy a trónról való lemondás csak a törvényhozás beleegyezésével érvényes. A házi törvények az uralkodóházból való kilépést megengedik. És ha valaki többé nem ausztriai főherceg, az magyar királlyá sem lehet.

Igaz, hogy aki a trónról mindenáron le akar mondani, azt szándékában a törvényhozás meg nem akadályozhatja. De az uralkodóházból való kilépés oka legtöbbször abban lesz keresendő, hogy az uralkodó az illető főherceg házasságába bele nem egyezik. Enélkül az illető le nem mondana. Itt tehát az ő részéről a trónutódlási jogról való lemondási óhaj egyáltalán nem forog fenn. És mégis, az ő akarata nélkül és az országgyűlés akarata nélkül, erre kényszeríthető. Az

uralkodó azon joga, hogy házasságát megtagadhatja: semmissé teszi a törvényhozás azon jogát, hogy a trónról való lemondás az ő akarata nélkül ne történhessék.

Itt fölmerül egy másik kérdés. Így 1864. április 9-én Miksa főherceg egy családi szerződésben lemondott maga és utódai jogairól, azokat csupán férfiutódok kihalása esetére tartva fenn a maga – római katolikus és egyenrangú házasságból származó – férfiutódainak. Ez a nyilatkozat nincs becikkelyezve; későbbi események tárgytalanná is tették.

Ha azonban arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a trónról való lemondást elég csak akkor közölni az országgyűléssel, amikor a lemondó a trónutódlási joga érvénybe lépne: akkor az ily *korábbi* lemondás az alkotmányos faktorokkal szemben fait accompli teremt.

Így *előleges lemondás* által, *kilépés* által, *egyenrangúság adományozása* által s a házassági *engedély megtagadása* által az uralkodóház tagjai között az örökösödési jog és rend a király által sok tekintetben befolyásolható.

Trónöröklési rendünk eképen nincs szigorú pontossággal szabályozva s az alkotmányos és az objektív szempontok teljes keresztülvitele nincsen biztosítva.

A képviselőházi vita folyamán felmerült volt az az aggodalom, hogy Ferenc Ferdinánd nyi-

latkozatának becikkelyezése által most már törvény kötelezi a királyt a házi törvények megtartására.

Tényleg el kell ismernünk, hogy hibás volt a nyilatkozatban *általában* a Hausgesetzek elismeréséről szólni; és még nagyobb hiba volt ezt az elismerést *törvénybe* cikkelyezni.

Annál inkább, mert a Hausgesetzek nem csak az ausztriai főhercegi kellékekről szólnak s így oly intézkedéseket is tartalmaznak, amelyek a *pragmatica sanctio* által kívánt együttes és elválaszthatatlan birtoklás szempontjából közönyösek.

Mindezen érvek alapján már most általában a következőket lehetne megállapítani:

1. Az egyenrangú házasságra vonatkozó régi obszervancia az *1722-iki országgyűléssel nem közöltethetett*. De ez az országgyűlés az uralkodóházhoz való tartozás megszabását az *uralkodóhas* jogában állónak ismerte el.

2. Az 1723. I., II. t.-c. alapján kötelező tehát a házi törvény mindazon rendelkezése, amely a *trónöröklésre* vonatkozik. Ennélfogva trónörökösödési feltétel az is, hogy a trónutód az uralkodó által jóváhagyott házasságból származzék.

3. Nem a *pragmatica sanction* alapszik s így *annak sérelme nélkül* volna eltörölhető a nem egyenrangú *hitves* címére és jogaira vonatkozó házi törvénybeli rendelkezés.

4. Az 1900: XXIV. t-c. által megváltozott a házi törvények jogi természete.

Az 1900: XXIV. t-c Szilágyi Dezső szerint a deklaráció első részét csak «örök emlékezet» okából iktatta be. A házi törvényekre való hivatkozás s azoknak a trónörökös által való ünnepélyes elismerése – szerinte – a házi törvények eddigi jogállapotát meg nem változtatja.

Ezzel szemben legyen szabad annak a meggyőződésnek adni kifejezést: hogy a törvény a házi törvények jogérvénye tekintetében több szempontból változást idéz elő.

Abban, hogy a trónörökös e deklarációt megtette s hogy e deklaráció a királyi kormány által törvénybeiktatás végett előterjesztett: a király *kifejezett akaratnyilvánítása* mutatkozik aziránt, hogy a házi törvények a jövőendő magyar király által is elismertessenek.

Addigi törvényeink a házi törvények fogalmát nem ismerik. Az 1723: I., II. t.-c. sem említi házi törvényeket. Ferenc Ferdinánd főherceg deklarációja szól a házi törvényekről; elismeri azokat; és ígéri megtartásukat. Ezen nyilatkozata becikkelyeztetik. Törvénné válik. És ezzel a házi törvények fogalma a magyar törvénybe is belekerül.

Lehet-e ezek után nem venni róluk tudomást?

Azt, hogy e beiktatás jogi szempont-

ból lényegtelen, bizonyítani nem lehet. Ha a nyilatkozat első része minket nem érint: akkor nem kellene beiktatni sem. De azért kellett, mert a leendő magyar király nyilatkozott benne a magyar királyi házban uralkodó jogszokásokról és szabályokról. Ha nyilatkozata csak Ausztriát érintené: ép úgy nem kellene becikkelyezni, mint az uralkodónak Ausztriát érintő bármily fontos nyilatkozatait. Ha csupán az uralkodóház belső ügyeit érintené: ép oly kevésbé volna törvényhozási tárgy, mint az uralkodócsalád eddigi házi törvényei.

Ha idegen jog: nincs helye a magyar törvényhozásban. Ha magyar törvénybe beiktatják: továbbra idegen jognak nem tekinthető.

Ha az egyenrangú házasság fogalmát s a házi törvények jogérvényét a magyar alkotmány nem ismeri: akkor megdől az az alap, amelyen Ferenc Ferdinánd gyermekei magyar királyok nem lehetnek. Épen azért nem lehetnek, mert a házi törvények jogérvényesek s mert e házi törvények az egyenrangú házasságból származást megkövetelik.

Ha a magyar alkotmány sem az *egyenrangú házasság* fogalmát, sem a *házi törvény jogérvényét* nem ismeri: akkor Ferenc Ferdinánd nem mondhatott le gyermekei nevében s ha azok lemondanak, az országgyűlés csak az elválaszthatlan birtoklás érdekében fogadhatja el lemond-

dásukat, nem pedig azért, mert nem egyenrangú házasságból valók. Nem lehet osztrák jog alapján vonni magyar törvényben konklúziót.

Még a valóban «örök emlékezet» okából való becikkelyezésnél sem lehetséges, hogy pl. oly egyén érdemei iktattassanak törvénybe, kinek érdemeit a törvényhozó testület nem ismeri el. A beiktatás: elismerés. Érdemeknek vagy elveknek vagy szabályoknak elismerése. És ami azelőtt nem volt jog: ezáltal joggá válik. Ha egy nemzetközi szerződés, mely még csak a másik államban lett törvényté, «*idegen jog*» is: mihelyt mi is törvénybe iktatjuk, *hazai joggá* válik.

Hogy az a becikkelyezés nem csak ünnepélyes formáság volt s hogy a házi törvény jövőre *nem az*, ami volt e törvény hozatala előtt: az nyilvánvalóvá vált volna, ha I. Ferenc József után a trónra Ferenc Ferdinánd következik. Köteles lett volna ugyanis koronázásakor az ország törvényeire megesküdni s királyi hitlevelében azoknak megtartását biztosítani.

Ezen törvények között van az 1900: XXIV. t.-c. is, mellyel a házi törvényeket magára nézve kötelezőnek ismeri.

Attól a perctől kezdve, hogy Ferenc Ferdinánd trónra lépett volna: az 1900-ig hozott házi törvények jogérvénye immár *törvényen alapuló* s e házi törvények általa való megsértése egyszerismind egy magyar törvénynek s így a

magyar alkotmánynak sértése is. És így az, aminek jogforrási jellege 1900 előtt általában megtagadtatott, a mi felfogásunk szerint jogforrás volt ugyan, de királyi rendeleten, szokásjogon alapult csupán: ettől fogva a magyar alkotmány integráns része lett volna.

És míg a királyi rendelet jellegével bírt házi törvények *a királyi jogkörön túl terjedő érvénnyel nem bírhattak'*, addig az 1900:XXIV. t.-c. folytán jogérvénnyel felruházott házi törvényekre a korlátozás nem állhat

A közjogi precizitás szempontjából fontos e kérdés csupán. De ebből a szempontból azután – a *pragmatica sanctiora* vonatkozó rendelkezéseket kivéve, mert ezekről az 1900. évi XXIV. is rendelkezik – a régi házi törvények *számos említett törvényellenes* rendelkezése most már az 1900: XXIV. alapján törvényesnek és jogszerűnek lett volna tekinthető. Úgyszintén az 1722 óta hozott rendelkezések, amelyeket nem ismerünk s amelyekre nézve az 1900: XXIV. t.-c. ismeretlenül is becikkelyezte, hogy Magyarország királya azokat köteles lesz megtartani.

Most már a helyzet megváltozott. Az 1900: XXIV. t.-c. közjogi tévedései élüket elvesztették. De a házi törvények kérdése tisztázatlan ma is. Ebből a szempontból szükséges egy oly törvény hozása, mely *expressis verbis* is kimondaná, hogy az uralkodó család házi törvényei mint királyi

rendeletek bírván jogérvénnyel, a miniszteri felelősség reájuk is vonatkozik s joghatályuk csupán a király rendeleti jogkörén belül lehet. Semmi, ami törvényileg már szabályozva van; vagy a törvényhozás körébe tartozik: a házi törvények ellenkező szabályozásának tárgya nem lehet.

**Az osztrák és a magyar pragmática
sanctio.**

Az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* között számos közjogi különbséget szokás felállítani. Az osztrák *pragmatica sanctio* – úgy mondják – nem törvény; nem köti ki, hogy a trónutódnak katolikusnak kell lennie; nem szab feltételeket; és nem biztosítja Károly, József és Lipót ágainak kihalása esetére sem a választás jogát.

Ez tévedés.

Igenis említi Deák Ferenc is a Lustkandl ellen írott munkájában nagyrészt e különbségeket; de ott az *1713-iki* osztrák *pragmatica sanctió*ról van szó, mert Lustkandl ezt állította a magyarral azonosnak. Erre nézve tényleg állnak e különbségek.

De már *mai* szempontból véve egészen másként áll a dolog. És téves azt, amit az 1713-iki *pragmatica sanctió*ról történelmi megállapításképpen mondott Deák Ferenc: alkalmazni a mai közjogban, negligálva az 1713 óta történeteket.

Ma e különbségek – az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* között – mind fenn nem állanak.

Téves az, hogy csak a magyar *pragmatica sanctio* törvény, az osztrák ellenben rendelet. Az volt 1713-ban, de azután a Landtagok is elfogadták.

1720. április 19-én a linzi Landtag jelenti ki, hogy azt egyhangúlag elismeri és «elfogadja». Április 20-án a bécsi. Június 5-én a klagenfurti. Június 10-én a gráci. Június 10-én a laibachi. Augusztus 5-én a görzi. Augusztus 8-án a gradiskai. Szeptember 30-án a triesti. Október 16-án a csehországi. Október 17-én a morvaországi. Október 25-én a sziléziai. Decembaer 12-én a tiroli. 1721. július 23-án az égeri. 1722. a Vorarlberg!

A linzi Landtaghoz e tárgyban küldött *rescriptum* kifejezetten azt mondja, hogy az egyes tartománygyűlésekhez azért küldik le e *pragmatica sanctiót*, hogy azt ott publikálják,

«*emellett* azonban hű rendeink mindenkitől atyailag kívánjuk (verlangen, auch gnädigst begehren), hogy ezen így létrejött dispositióinkat... egybegyűlt nyilvános tartománygyűlésen elfogadva elismerjék és publikálják (*angenommen*, erkennet und publiciret).»

Ugyanúgy szól ez, mint a magyar országgyűléshez leküldött *genuina informatio*, amely szerint Ő Felsége:

«voluit et manduit easdem dispositiones...

ab omnibus Suscipi .. . *accipi* et in Publicis Comityis *promulgari...*»

Egyaránt ezen célból kívánta III. Károly a leányági örökösödés kérdésének alkotmányos tárgyalását.

Az osztrák Landtagok nemcsak tudomásul vették; de kifejezetten *elfogadták*. (Nehmen an; treten bei; confirmiren.) Ha tehát 1713-ban tényleg csak rendelet, illetve Hausgesetz volt is az osztrák *pragmatica sanstio*, ma már nem az. 1720–22 óta Ausztriában is alkotmányosan is elfogadottnak kell azt tekintenünk.

Tévedés az is, hogy az osztrák *pragmatica sanctio* nem szab feltételeket. Deáknak igaza van, midőn Lustkandllal szemben ezt mondja az 1713-ikiről. De az elébb idézett alkotmányos hozzájárulások legtöbbje az illető tartomány jogainak tiszteletben tartását szintén nem hagyja említetlenül.

A bécsi Landtag határozata «reméli» és «nem kételkedik benne», hogy régi szokásaik és jogaik meg lesznek tartva. így a klagenfurti is. A gráci, görzi és iaibachi «kéri». A csehországi elfogadja az öröklés rendjét, de *azzal szemben* («dargegen») *bízik benne* («Vertrauen setzen»), hogy az aranybullát, valamint II. Ferdinánd 1627-iki szabadságlevelét (Landes-Privilegien), továbbá a statútumokat és szokásokat Ő Felsége meg fogja tartani.

A morvaországi tartománygyűlés is «bízik benne», hogy Ő Felsege a IV. Károly aranybulláját s II. Ferdinánd 1628-iki szabadságlevelét s a statútumokat és szokásokat «annál is inkább» megtartja, «mivel azok az éven kinti tartománygyűlési megszavazások (Landtagsverwilligungen) szokásos Reversalisokban amúgy is megerősítést nyernek».

A tiroli Landtag pedig expressis verbis feltételeket szab, midőn ezt mondja:

«Egyszersmint engedtések meg legkegyelmesebben, hogy, amint itt történik, egész ünnepelességgel és legalázatosabban *fentartsák* és *kikössék* – «zu reservieren und aufzudingem – hogy régi jogaik, szokásaik, szabadságaik megtartassanak.»

Az égeri Landtag is «salvis tamen Privilegijs ab Imperatoribus Regibusque Bohemiae... concessis» járul hozzá az új örökösödési rendhez.

Kétségkívül van némi különbség e tekintetben a magyar és az osztrák *pragmatica sanctio* között. De a különbség nem az, hogy az egyik szab, a másik nem szab feltételeket. Ez így egyáltalában nem precíz. A tiroli tartománygyűlés rendői pl. kifejezetten «fentartják és kikötik» jogaik sértetlenségét. A többiek is majd mind említést tesznek erről; bár csak a bizalom vagy remény és nem a kikötés kifejezésével élnek.

De ezzel szemben nem szabad elfelednünk,

hogy – amint egyes Landtagok hivatkoznak is rá – a velük közlött Hausgesetzek 1703-iki részében – a titkos családi szerződésben – határozottan ki van mondva, hogy az egyes tartományok törvényei és szokásai, amennyiben az örökösödési rendet nem érintik, teljes érvényükben megmaradjanak »(*plenum et perfectam robur omnino retinento*)»).

Ugyancsak a velük közlött Hausgesetzek közt van II. Ferdinánd végrendelete, melyben meghagyja utódainak, hogy alattvalóikat szabadságaikban és jogaikban (genaden, Rechtmässigen, Freiheiten, Rechten und gerechtikkeitten) meghagyják.

Tehát már maga a Hausgesetz biztosítja jogaik respectálását.

Ennek dacára külön is hangsúlyozták – mint láttuk – jogaikat, hol a bizalom, hol a remény, hol a kikötés kifejezésével élve azok respecta Itatása tekintetében. A cseh tartománygyűlés épp úgy hivatkozik a maga alaptörvényeire, mint az 1723:1–II. t-c, az 1867:11–111. t-c. és az 1715:11–III. t-c-re, bár csupán ((bízik» azok megtartásában.

Ezek árnyalatok. A lényeg – alkotmányos elfogadás és az alkotmányosság hangsúlyozása – egyformán megvan a magyar és az osztrák *pragmatica sanctió*ban.

Legfontosabb különbségként említik azt, hogy

az örökös tartományok az egész uralkodóház kihalása után sem bírnak a királyválasztás jogával, Magyarország ellenben a három ág kihalása után visszanyeri e jogát.

Ez sem áll az örökös tartományok minde-
nikére jogilag.

Midőn Csehország a *pragmatica sanctio*t elfogadta, tette ezt hivatkozással az 1348-iki aranybullára és az 1627-iki szabadságlevélre. Ezek pedig elismerik Csehország szabad királyválasztási jogát arra az esetre, ha I. Ferdinánd nejének utódai is kihalnak.¹⁾

Itt a különbség tehát ismét nem volt precíze felállítva. Valójában Csehország bírni fogja, a többi tartomány pedig nem, a szabad királyválasztás jogát.

Mondják továbbá egyesek, – Deák ezt nem említette – hogy az osztrák *pragmatica sanctio* nem kívánja, hogy a trónutód római katolikus legyen. Turba ezzel szemben II. Ferdinánd végrendeletére, a szokásra és Mária Jozefa renun-
ciációjára hivatkozik.

Tényleg II. Ferdinánd végrendelete igen határozottan ítélt el – «verwerfen und verdammen wir» – minden «eretnekséget». Utódjától megköveteli, hogy országait «in Einhalliger religion» tartsa meg és óvja meg minden a katolikus egyháztól elszakadó eretnekségektől. Kiköti, hogy

¹⁾ L. Turba: *Geschichte des Thronfolgerechtes*. 312.

leányai csak római katolikushoz menjenek férjhez.

Mária Jozefa pedig renunciaciójában csakis római katolikus utódai számára tartja fenn az örökösödés jogát.¹⁾ Ugyanígy 1864-ben Miksa is.

Mindezekből *következik*, hogy a házitörvények integráns részét alkotó *szokás* alapján a római katolikus vallást mint kelléket magától értetődőnek kell tekintenünk.

De még világosabb abból, hogy Károly (II. Ferdinánd atyja) a maga végrendeletében határozottan kijelenti, hogy fiai, ha elhagyják a katolikus vallást, *elvesztik* trónörökiési jogukat²⁾

Ezen végrendeletről pedig II. Ferdinánd a maga végrendeletében azt mondja, hogy azt «nem kevésbé, mint ezen mi utolsó akaratumkat» respectálják a család összes tagjai «egyenként és összesen».

Az osztrák *pragmatica sanctio* és a magyar *pragmatica sanctio* közötti említeni szokott különbségek tehát nagyrészt nem állanak.

Az osztrák *pragmatica sanctio*hoz is hozzájárultak alkotmányosan a Landtagok, s a birodalmi gyűlés is elfogadta. Az osztrák Landtagok is hangsúlyozták jogaikat s a tiroli ki is kötötte

¹⁾ A cseh tartománygyűlés a *pragmatica sanctio*t elfogadó határozatában az elfogadást azzal is indokolja, hogy az «az egyedül üdvözítő katolikus vallás változatlan megtartására»

²⁾ L. Túrba: Geschichte des Thronfolgerechts. 200. l.

azok respectálását. A cseh rendeknek is meglesz a Habsburg-ház kihaltával a királyválasztás joga. És végül a római katolikus vallás kelléknek tekintendő a trónutódlási joghoz Ausztriában is.

A különbség az, hogy nálunk *expressis verbis* ki van mondva, hogy a trónutódnak római katolikusnak kell lennie; hogy nálunk határozottabban van kikötve s feltételül szabva az alkotmány megtartása, mint – a tirolit kivéve – az örökös tartományokban; végül hogy nálunk a három ág kihalása után, Csehországban I. Ferdinánd neje Anna utódainak is kihalása után éled fel a királyválasztás joga; míg a többi örökös tartományok e joggal nem bírnak.

Ha ezzel szemben azt hozzák fel, hogy Ausztriában csak árnyék-alkotmányosság volt s az egyes tartománygyűlések régi erejüket III. Károly alatt már elvesztették: ez semmit sem bizonyít.

A jog mértéke nem az erő; s valamely alkotmány tényleges negligálása jogérvényességétől meg nem fosztja annak rendelkezéseit. A magyar alkotmány is meg volt szegve; rendelkezései sértettek századokon át; de megszegése mindig jogsértés s rendelkezése mindig jog maradt.

De ha *addig* nem is lettek volna Ausztriában alkotmányos testületek, ha csupán ezen célból hívtak volna egyszer össze; nem lettek

volna-e akkor is jogosítva határozni e kérdés felett? Ha a saját uralkodójuk elismerte, hogy joguk van e kérdésben állást foglalni: ugyan kétségbevonhatjuk-e mi e jogot? Vajjon az erő oly jogforrás, amelyből származó hatalom *elidegeníthetetlen* s alkotmányos tényezők számára v hatáskört nyitni *maga* sem jogosult?

Azt mondják, hogy ezek csak árnyék-alkotmányok voltak. De hányszor volt az a miénk. És hogy mégis szükséges volt az ő hozzájárulásuk a *pragmatica sancti*óhoz: azt mutatja, hogy bár eredetileg nem tette, utólag mégis kérnie kellett az uralkodónak e hozzájárulást.

Ha az örökös tartományoknak nem lett volna is ily széles jogkörük: az által, hogy az uralkodó felhívta őket, hogy e kérdésben határozzanak: *megadta* nekik e jogot. Az *octroyait* alkotmány is alkotmány. Ha ezt tagadjuk: az absolutismusból nincs kivezető út.

De ma már egyébként is mindez *történeti* kérdés csupán. Akárhogy volt, közjogilag az fontos, hogy ma minek kell a *pragmatica sancti*ót tekintenünk. Vagyis: közjogilag az fontos, hogy *ki* van ma jogosítva Ausztriában megváltoztatni a *pragmatica sancti*ót.

Erre pedig az alkotmányosság elvéből kifolyólag senki más jogosítva nem lehet, mint egyedül maga a törvényhozó hatalom.

Az 1867 december 21.-iki osztrák törvény

egyébként eziránt teljes határozottsággal nyilatkozik.

A 11-ik §. *n)* pontja szerint a Reichsrath hatáskörébe tartozik:

«Die Gesetzgebung über jene Gegenstände, *welche sich auf Pflichten und Verhältnisse der einzelnen Länder untereinander beziehen.*»

Nyilvánvaló, hogy a *pragmatica sanctio* az egyes tartományok *egymásközötti viszonyára* vonatkozik, amennyiben az osztrák tartományok elválaszthatatlanságát és feloszthatatlanságát illeti.

De következik ez az 1867 dec. 27. t.-cikk egész szelleméből is, amennyiben a kérdések egész sora soroltatik fel ott mint törvényhozási tárgy s így nem természetes, hogy ahol ily széles hatáskör biztosítatik a parlamentnek, ott a legfontosabb kérdésben való döntés a törvényhozás *competentiája* alól kivonassék.

Hogy mily széles a hatáskör, az a 11-ik §-ból nyilvánvaló:

«Es gehören daher zum Wirkungskreise des Reichsrathes: *a)* die Prüfung und Genehmigung der Handelsverträge und jener Staatsverträge, die das Reich oder Theile desselben belasten, oder einzelne Bürger verpflichten, oder eine Gebietsänderung der im Reichsrathe vertretenen Königsreiche und Länder zur Folge haben;

b) alle Angelegenheiten, welche sich auf die Art und Weise, sowie auf die Ordnung und

Dauer der Militärflicht beziehen, und insbesondere die jährliche Bewilligung der Anzahl der auszuhebenden Mannschaft und die allgemeinen Bestimmungen in Bezug auf Vorspannleistung, Verpflegung und Einquartierung des Heeres;

c) die Feststellung der Voranschläge des Staatshaushaltes und insbesondere die jährliche Bewilligung der einzuhebenden Steuern, Abgaben und Gefälle; die Prüfung der Staatsrechnungsabschlüsse und Resultate der Finanzgebarung, die Ertheilung des Absolutariums; die Aufnahme neuer Anlehen, Convertirung der bestehenden Staatsschulden, die Veräußerung, Umwandlung und Belastung des unbeweglichen Staatsvermögens, die Gesetzgebung über Monopole und Regalien und überhaupt alle Finanzangelegenheiten, welche den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern gemeinsam sind;

d) die Regelung des Geld-, Münz- und Zettelbankwesens, der Zoll- und Handelsangelegenheiten, sowie des Telegraphen-, Post-, Eisenbahn-, Schifffahrts- und sonstigen Reichscommunicationswesens;

e) die Credit-, Bank-, Privilegien- und Gewerbsgesetzgebung mit Ausschluss der Gesetzgebung über Mass und Gewicht, über Marken- und Musterschutz;

f) die Medicinalgesetzgebung zum Schutze gegen Epidemien und Viehseuchen;

g) die Gesetzgebung über Staatsbürger- und Heimatsrecht, über Fremdenpolizei und Passwesen, sowie über Volkszählung;

h) über die confessionellen Verhältnisse, über Vereins- und Versammlungsrecht, über die Presse und der Schutz des geistigen Eigenthumes;

i) die Feststellung der Grundsätze des Unterrichtswesens, bezüglich der Volksschulen und Gymnasien, dann die Gesetzgebung über die Universitäten;

k) die Strafjustiz- und Polizeistraf-, sowie die Civilrechtsgesetzgebung, mit Ausschluss der Gesetzgebung über die innere Einrichtung der öffentlichen Bücher und über solche Gegenstände, welche auf Grund der Landesordnung und dieses Grundgesetzes in der Wirkungskreis der Landtage gehören, ferner die Gesetzgebung über Handels- und Wechselrecht, See-, Berg- und Lehenrecht;

l) die Gesetzgebung über die Grundzüge der Organisirung der Gerichts- und Verwaltungsbehörden;

m) die zur Durchführung der Staatsgrundgesetze über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger, über das Reichsgericht, über die richterliche, Regierungs- und Vollzugsgewalt zu erlassenden und dort berufenen Gesetze;

n) die Gesetzgebung über jene Gegenstände,

welche sich auf Pflichten und Verhältnisse der einzelnen Länder untereinander beziehen;

ö) die Gesetzgebung, betreffend die Form der Behandlung der durch die Vereinbarung mit den zur ungarischen Krone gehörigen Ländern als gemeinsam festgestellten Angelegenheiten.»

Látható ebből, hogy a törvényhozás köre mily tágának van contemplálva.

Úgy hogy kétely itt csupán egyetlen kérdésben lehetséges.

Taxatív felsorolás esetében ugyanis a fel nem sorolt ügy oda nem tartozónak vélelmeztetik. Ha tehát úgy vélnők, hogy a 11. §. *d* és *n*) pontja a jelen kérdésre nem alkalmazható, abban az esetben irányadó ugyanezen törvénynek 12. §-a, amely kimondja, hogy mindazon törvényhozási tárgy, mely all. §-ban nyilváníttatik kifejezetten a Reichsrath körébe tartozónak: az egyes tartománygyűlések körébe tartozik.

Úgy hogy kérdés itt csupán az lehet, vajjon a Reichsrath vagy az egyes Landtagok illetékesek-e ezen kérdésben dönteni.

Amely kérdés által egyszersmind az osztrák *pragmatica sanctio* kérdés a jogtörténeti térről az osztrák közjogéra tereltetik.

Az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* közötti különbségek azonban nagy fontossággal bírnak abból a szempontból is, vajjon Bosznia-Herczegovina tekintetében melyik az irányadó.

Kétségtelen, hogy az 1867:11. szerint Bosznia Magyarországhoz kapcsolandó. De kétségtelen az is, hogy 1880: VI. t.-c. végleges hovatartozása iránt az osztrák és a magyar törvényhozó testek *egyező* akaratát nyilvánította eldöntőnek.

Úgy hogy ennek az alapján a *pragmatica sanctio* tekintetében Magyarországnak és Ausztriának meg kell egymással egyeznie. Meg kell állapodniok arra nézve, hogy az 1723:1. és II. t.-c.-ben említett három nőág kihalása után hova tartozzék Bosznia. Mert ha meg nem állapodnak, akkor csak kettő lehetséges: vagy az, hogy Magyarország esetleg egy *nem* Habsburg uralkodót választ s Bosznia is *az alá kerül*, amely esetben az 1880:VI. t.-c. megszegetnék; vagy az, hogy megmarad Ausztriával Habsburg-kézen, amely esetben Magyarországnak az 1867:II.-ben írt jogai sértetnének.

A közjogi hovatartozás kérdésének tisztázatlansága ily dilemmához vezet.¹⁾

És mind a két megoldás egyaránt törvénytelen.

Ennek folytán szükségkép elkerülhetetlenné válik adott esetben a megegyezés, melynek nehézségei nyilvánvalók.

Emellett azonban nem szabad felednünk, hogy Bosznia helyzete e tekintetben annyiban

¹⁾ L. erről részletesebben szerző «Bosznia közjogi helyzete» c. tanulmányát.

nem egyedülálló, amennyiben jog szerint Dalmácia is Magyarországé, sőt Galiczia is a magyar szent korona jogán került Habsburg-kézbe.

Sem Galiczia, sem Dalmácia a *pragmatica sanctio* idején nem tartozott Ausztriához. Azután jutott Habsburg-kézbe kifejezetten magyar jogon. Abban az Ausztriában, amely elfogadta a *pragmatica sanctiót*, nincs benne sem Galiczia, sem Dalmácia.

\ Ezekhez való jogaink ma a körülmények folytán reális jelentőséggel nem bírnak, de közjogi szempontból kétségtelenek. Actualitást nyerhetnének azonban (kedvezőbb erőviszonyok között) a három nőág kihalásának idején.

Úgy hogy míg Csehország csak a három nőág és I. Ferdinánd utódainak kihalása esetén válhatnék el a többi osztrák tartománytól s lehetne azokétól különböző uralkodója: addig Dalmácia, Galiczia és Bosznia tekintetében már a három nőág kihaltakor beállhatna az eset, hogy Magyarországgal együtt más uralkodó alá kerülnének, mint a többi örökös tartomány.

A *jogi* lehetőség tehát az, hogy a három nőág kihaltával elválik az örökös tartományoktól Magyarország, Galiczia, Dalmácia és Bosznia; I. Ferdinánd neje, Anna utódjainak kihaltával pedig elválik tőlük Csehország is.

A monarchia e fokozatos felbomlása szoros jogi alapon fogna bekövetkezhetni. Magyarorszá-

got illetőleg az 1723:1. II. alapján; Galicziát, Dalmáciát és Boszniát illetőleg az 1867: II. t.-c. alapján; Csehországot illetőleg pedig az 1348-iki aranybullában s az 1627-iki Landesordnungban biztosított és 1836-ban újra megerősített joga alapján.

Ezek a ma fontos közjogi szempontok; nem a pragmatica sanctio létrejöttében rejlő körülmények vizsgálata. Mert ez mutatja, hogy milyen más az az Ausztria, mint az, amely elfogadta a pragmatica sanctiót s hogy az az egységes birodalom, amelyről közjogászaik álmodoznak, jogilag mily határidőhöz kötött és automaticæ felbomló egyesülés. Mutatja azt is, hogy a mai birodalomból ily esetben mily kevés marad meg Ausztriának s hogy egy ily processus által mint sülyedne – szigorúan jogi consequentiák alapján – teljes jelentéktelenségbe vissza.

A három nőág kihalásának pillanatában Magyarország a jelentékenyebb fél, mert övé Dalmácia, Galiczia és Bosznia; az Anna – I. Ferdinánd neje – utódainak kihaltakor pedig Ausztria csupán egy pár jelentéktelen tartomány gyűjtőneve.

Ezekkel szemben valóban sajátságos Turba azon felfogása, melylyel Magyarország eziránti jogát kétségbevonni igyekszik.

Turba azt mondja, hogy a három nőágon kívül Magyarország még az I. Ferdinánd utódai

számára is biztosította a trónöröklési jogát. Hiszen – mondja – 1547-ben a magyar rendek meghozták azt a törvényt, amely «kifejezetten és egész általánosságban I. Ferdinánd örökösének trónöröklési jogát ismerte el». Ha ezt a jogot meg akarta volna szüntetni Magyarország, annak – szerinte – valahol kifejezésre kellett volna jutnia.

Ennek az okoskodásnak az alapja kettős tévedés.

Először is Magyarország az 1547: V. t.-c.-ben nem ismert el semmiféle örökösödési *sorrendet* magára nézve kötelezőnek. Amit megállapít, az: választással vegyes örökösödés. Ha tehát helyes is volna Turba felfogása egyéb tekintetben: ebből csak az következne, hogy a három nőág kihalta után az általa említett negyedik ágból köteles uralkodóját választani. De bárkit választhat s így az Ausztriával való personal unio megszűnésének és a birodalom felbomlásának lehetősége akkor is épp úgy bekövetkeznék.

De még arra sincs Magyarország kötelezve, hogy a negyedik ágból válaszszon királyt, mert Turba okoskodása abban is téves, hogy az 1547:V. szerinte Ferdinánd «utódai» számára biztosít jogokat. Ez a törvény világosan fiutódokra szól; fiutódok örökösödési sorrendjét állapítja meg az 1867:11., III. t.-c. is. És úgy az 1867:111. t.-c, mintáz 1715:111. t.-c újra is biz-

tosítja a Lipóttól származó fiutódok kihalása esetére a szabad királyválasztás jogát.¹⁾

Turba szerint a magyar *pragmatica sanctio*, midőn a harmadik nőágról ezt mondja «*ex lumbis divi olim Leopoldi Imperatorum et Regum descendentes*»: ebben negyedsorban általában mindazoknak trónöröklési jogot ad, akik a Magyarországon uralkodott első Habsburgtól, I. Ferdinándtól és utódaitól származtak. A három nőág kihalása után – szerinte – ezek következnek.

Ezen erőltetett magyarázattal szemben elég arra hivatkozni, hogy maga Turba is kénytelen elismerni, hogy az 1867:11. t-c. 4. §-ának *authentica interpretatio*ja ezzel ellenkezőleg nyilatkozik.

Még ha a *pragmatica sanctio* úgy is szólt volna, mint a hogy Turba tévesen hiszi: *lex posterior derogat priori* s az 1867:11. t-c. 4. §-a minden kétséget kizár.

Hogy egyébiránt Turba nyilatkozata mennyiben nyugszik *objectiv* és tudományos felfogáson: arra nézve jellemző az ezen fejtegetéseit lezáró végkövetkeztetés: «*Die Interpretation des Jahres 1867 kann trotz ihrer nunmehr gesetzlichen Gültigkeit freilich nicht mehr innerliche Berechtigung beanspruchen als die der goldenen Bulle von 1438 durch Ferdinand II. (1627) zu Theil gewordene Interpretation, die noch heute in Böhmen Landesgesetz ist.*»

¹⁾Turba: *Gesch. des Thronfogerechts* 359-60. lap.

Hogy egy alkotmányos országban, az amit törvény mond ki, nem bír ((belső» jogosultsággal: oly állítás, amely formájában magában homályos, tartalmában tendentiosus s – midőn a *törvénynyel szembe a belső jogosultságot helyezi* – oly érveléssel operál, mely egy közjogilag nem létező fogalommal próbálván semmissé tenni a tételes törvény rendelkezéseit: a tudományos tárgyalás módszerét elhagyva, az önkényes okoskodások merőben subjectiv terére lép.

Magyar törvényt magyar törvény nélkül módosítani nem lehet. Nincs forum, amely joggal semmisnek nyilváníthassa határozmányait¹⁾

Csehországra nézve – mert Ausztria tartománya – felmerülhet kétely, hogy törvényeinek idevonatkozó rendelkezéseit meg nem másíthatja-e a birodalmi parlament. Ez a kérdés az osztrák közjog terére tartozik. De Magyarország, amíg Magyarország a maga törvényhozásánál magasabb fórumot nem ismerhet.

¹⁾ Egyetlen kivétel a törvényrontó szokás.

Bosznia közjogi helyzete.

I. A nemzetközi szerződésekről.

A berlini szerződésnek Bosznia-Hercegovina okkupálására vonatkozó határozmányai előtérbe tolták a nemzetközi szerződések jogérvényéhez szükséges kellékek kérdésének összes nehézségeit

A nemzetközi szerződések kihirdetésének módozatai iránt már 1872-ben tett volt az igazságügyi miniszter előterjesztést Ő Felségéhez¹⁾ s ebben törvénybe iktatandónak tart minden oly nemzetközi szerződést, amely:

1. az állam területét,
2. az állam jogát,
3. az egyesek szabadságát,
4. az egyesek vagyonát illeti.

Ennek megfelelőleg a Montenegróval kötött kiadási szerződést törvénybe is iktatták. (1873. évi XXV.)

Ugyanekkor felmerült az a kérdés is, vajjon az 1856-iki párisi szerződés és az ezt módosító és kiegészítő londoni szerződés nem tárgya-e törvényhozási intézkedésnek.

¹⁾ L. Csemegi K.: *Művei* I. k. 241. 1.

A kormány felszólítására adott véleményében erre nézve Csemegi következőleg nyilatkozik: «Törvényeink a nemzetközi szerződések becikkelyezése tekintetében nem intézkednek; közjogi gyakorlatunk pedig nem egyöntetű».

Vannak nemzetközi szerződések, amelyek beiktattattak, pl. az 1595:LVL, vagy az 1608:11. t.-c. De viszont sem az 1718-iki passzarovici béke, sem az 1739-iki belgrádi béke, sem az 1815-iki bécsi szerződések – bár Magyarországra is vonatkoznak – törvénybe nem iktattattak. Csemegi szerint az országgyűlések mindenkor elismerték, hogy az fejedelmi jog. Még az 1681. évi IV. t.-c. is csak azt kívánja, hogy a megkötött béke »kihirdetessék«, de befolyást még erre sem biztosít. Az 1867: XII. t.-c. 8. §-a pedig azt mondja, hogy a nemzetközi szerződéseket mindkét kormány «közli» a saját törvényhozásával. Jellemző, hogy a hatvanhetes bizottságban ez ellen semmi kifogás sem merült fel. Kifogásolták a «birodalmi» szó használatát e paragrafusban; volt vita a külügyi interpellációk s az iratok előterjesztésének kötelezettsége felett, de a becikkelyezési jog felett nem volt vita, bár a hatvanhetes bizottság kisebbségi különvéleménye – pótolván a tizenötös albizottság kisebbségi véleményének mulasztását – e kérdésben teljes precizitással nyilatkozik.

A 16-ik pont így szól: «A nemzetközi

szerződések – amint a magyar korona országainak és Ő Felseége többi országainak és tartományainak érdekei engedik – azonnal *tudomás végett közlendők* Magyarország országgyűlésével s ha kereskedelmiek vagy akár a magyar korona országaira, akár azok egyes polgáira, valamely terhet vagy kötelezettséget hárítanak, vagy a magyar korona országai területének határait változtatnák meg, csak Magyarország országgyűlésének jóváhagyása után foganatosíthatók».

Ez azonban nem fogadtatott el s maradt a többségi javaslat, mely csak a közlést rendeli el.

Ha az alkotmányos gyakorlatot tekintjük, erre nézve Cziráky azt mondja, hogy:

«Foedera nationem universam obligatura inire, apud nos pariter Reges tantummodo respicit» és

«Ut foedera indiscrimina obiecta comitalia sint, et cum interventu Statuum facienda, nec natio unquam postulavit, nec natio status, necque prudentia civilis patitur».

Ezen általános elv alól kivételek a következő esetek (680. 1.):

«Si de futura successione..., si de provincia ad regnum spectante; de legum fundamentalium mutatione; de iuribus coronae; de oneribus per regnum assumendis; vei si de subsidiis per regnicolas ferendis agendum sit: tunc arte Regni Ordinum consensum negligere justum non fie-

ret... tum quod leges obiecta ista ad comitiales tractatus expresse reservaverint...»

Csemegi tehát úgy véli, hogy ezen alapon és az európai államnak szabályai alapján ki lehet mondani, hogy:

oly tárgyakra vonatkozó nemzetközi szerződések, amelyek egyébként a törvényhozás tárgyai, előzetesen bemutatandók és becikkelyezendők.

Ezek főbbjei:

1. a terület integritását érintő, vagy más, a magyar állam területéhez csatolást tárgyazó;

2. a honosítási,

3. a kereskedelmi és vám,

4. a közös súlymérték és pénzlábra vonatkozó,

5. a feltalálói kiváltságot és szellemi tulajdont védő,

6. a hajózási és consularis ügyet tárgyazó,

7. a telegraphok és posták iránti,

8. a kiadási és iudicialis ügyeket tárgyazó szerződések,

9. a csőd egységét illetőleg (oly esetekben, midőn a bukottak mindkét állam területén vagyona van),

10. a hagyaték-egységet megállapítók (ha a hagyaték tárgya mindkét állam területén lévő vagyon).

Az administratív tárgyúak nem cikkelyezendők bé. Végül utólag közlendők az országgyűléssel a békekötések, szövetségek, a «bons offices», a rabszolgaság eltörlése, a kalózok elleni, a

tengerzárra, a neutrális hajók és azok terhére vonatkozó szerződések. Mert ezek által az egyesek vagyona, biztonsága s az állam hatalma és becsülete is érdekelve van. Ezek nem mutatan-dók be előzetesen; de utólag közlendők az országgyűléssel.

Ezen alapelvek folytán Csemegi becikkelyezendőnek véleményezte a párisi szerződés XV-XIX. cikkelyét, melyek a Duna megnyitá-sára, hajózási akadályoknak a monarchiától és Törökországtól eszközendő elhárítására, a hajó-zási díjszedés jogáról való lemondásunkra, a munkálatok felügyeletére s a tisztítási díjak meg-szabására kiküldött európai bizottságra vonatkozó rendelkezésére vonatkoznak. Ugyancsak becikke-lyezendőnek véleményezte az 1871-iki londoni szerződés IV-VII. cikkelyeit, melyek a párisi szerződés vonatkozó rendelkezéseit még tüze-sebben szabályozzák.

Azonban Csemegi ezen szakvéleménye nem hozott eredményt s a párisi és londoni szerződés becikkelyezése elmaradt; újabb praecedensül szol-gálván arra, hogy az ország jogait érintő s az ország megterheltetésével járó szerződések be-cikkelyezése sem elengedhetetlenül szükséges.

Ha már most mindezeket figyelembe véve, összegezni akarjuk a nemzetközi szerződések jog-érvényére vonatkozó érveket: erre nézve a követ-kezőket kell megállapítanunk.

Tételes törvény csak kettő van, amely eziránt intézkedik. Az első az 1681: IV. t-a, mely csak a békekötésekre vonatkozik s amely csak kihirdetendőknak mondja azokat. A másik az 1867: XII. t-a, amely csak a törvényhozó testülettel leendő közlést rendeli el.

Az alkotmányos gyakorlat nem ad útmutatást, mert vannak becikkelyezett és vannak – a legalkotmányosabb időszakból is – be nem cikkelyezett nagyfontosságú szerződések.

Ezekkel szemben áll Cziráky véleménye, mely a német észjogászokra s az igazságra és célszerűségre hivatkozik; és a Csemegié, mely Cziráky e nézete s az európai alkotmányokból leszűrt elvek alapján követel bizonyos jogokat

Ami tehát a berlini szerződés XXV. t-cikkének idevonatkozó részét illeti: annak törvénybekiktatása úgy a Cziráky és Csemegi-féle, valamint az 1872-iki igazságügyministeri jelentés felfogása alapján egyaránt kötelező. Mert a «de provincia ad regnum spectante» és «de oneribus per regnum assumendis» esetében Cziráky is becikkelyezendőnek mondja a szerződéseket

Csemegi szerint is ez áll: «a terület integritását érintő vagy más a magyar állam területéhez csatolást tárgyazó» szerződésekre.

Az Ő Felségéhez 1872-ben intézett igazságügyministeri jelentés is ezt mondja: «az állam területét» illetőkre.

Mindezekkel szemben tagadhatatlan volt azonban, hogy míg az osztrák törvény a nemzetközi szerződések érvényességéhez az országgyűlés jóváhagyását mondja szükségesnek, addig az 1867: XII. t.-c. csak a közlést rendeli el.

Hogy pedig ez nem mulasztás volt a törvényhozó részéről, hanem céltudatos rendelkezés: mutatja az a körülmény is, hogy a kisebbség idevonatkozó javaslatát Deák és pártja nem fogadta el. Ami különösen Andrásst illeti, hogy nála ez öntudatos állásfoglalás volt, azt mutatja az a körülmény, hogy e kérdésben később is a leghatározottabban tagadta az országgyűlés becikkelyezésének jogát.

Az ő felfogása külügyi téren még ott is elsősorban gyakorlati szempontból indult ki, ahol az a *ius strictum* alapján aggodalmasnak látszhatott Már 1866 január 28-án határozottan kiemelendőnek tartotta a nagyhatalmi *positio* megóvására való készségünket; míg Deák azt az elvet kívánta hangoztatni, hogy Magyarország függetlensége a birodalom biztonságával összeegyeztethető.

Deák igen határozottan nyilatkozott Andrásst ellen s kifejtette, hogy ő nem állhat más alapra, mint amelyet a *pragmatica sanctio* nyújt. «A biztonságban – úgymond – csak a közös védelem eszméje van benne, nem pedig a támadásé. A nagyhatalmi állás kimondásának nagyobb

a hordereje, mi ami a *pragmatica sanctio*é». És kijelentette, hogy ő a fennforgó körülmények közt «csak annak a politikának lehet a védője, mely az eddigi törvényeken alapszik s ezek fogalmaival megegyezik.«¹⁾

Nyilvánvaló, hogy Deák az, aki a *ius strictum* alapján áll. Nyilvánvaló, hogy Andrássy álláspontja túlmegy a *pragmatica sanctio* által reánk rótt kötelességeken. De az is nyilvánvaló, hogy a támadás kérdése a külpolitikában legtöbbször vitás lévén s a támadás lévén gyakran a legjobb védelem, a jogi szempontból óriás különbség a gyakorlati politikában lényegesen devalválódik.

Igazolta ez álláspontját Bosznia occupatiója, amelyről maga Bismarck is azt mondta, hogy azt védelmi szempontok követelték Oroszországgal szemben;²⁾ és az a körülmény, hogy 1879-ben az európai mandátum elfogadásának megtagadása európai háborút idézett volna elő.³⁾

Erős guvernementális érzéke az ily közjogi scrupulusok iránt meglehetősen érzéketlenné tette.

A san stefanói béke után, midőn erélyesebb lépések szükségessé válhatásának lehetősége mutatkozott, ő a maga részéről a 60 milliós hitelt a következő határozattal vélte megszavazható-

¹⁾ Kónyi: *Deák beszédei* III. k. 507–8. lap. (Második kiadás.)

²⁾ Wertheimer: *Gr. Andrassy Gy.* III. 207. 1.

³⁾ U. o. 215. 1.

nak: «A közös ministerium felhatalmaztatik, hogy – a monarchia két állama kormányával egyetértőleg – az elutasíthatatlan és sürgős szükség esetén felmerülő rendkívüli hadi költségeket 60 millió forint erejéig folyósíthassa. Ez az összeg fedezésére alkotmányos úton fog gondoskodás történni.»

És midőn az előadó ennek ellenszegült: eleinte lemondással fenyegetőzött az alább következő szöveg miatt:

«Azon esetre, ha a keleti események továbbfejlődése a monarchia érdekeinek érélyesebb megvédése céljaiból az osztrák-magyar haderő mozgósítását elutasíthatatlan és sürgős szükségé tenné, a közös ministerium felhatalmaztatik, hogy haladék nélkül igénybe vévén az alkotmányos képviseleti közegek törvényszabta közreműködését – időközben is a monarchia mindkét államterülete kormányaival egyetértőleg az ama mozgósításra megkívántató kiadásokat 60 millió forint erejéig saját felelősségére megtehesse. Ezen összeg fedezése alkotmányos úton eszközzendő.»¹⁾

Andrássy nézete kezdetben az volt, hogy a berlini szerződésnek csak a Spizzára vonatkozó része (XXIX. pont) terjesztessék a parlament elé, a többi pedig csak mellékesen közöltessék. Utólag előterjesztette az egészet, de ragaszkodott azon nézetéhez, hogy az vissza nem utasítható

¹⁾ Falk M.: *Kor- és jellemrajzok*. 292. 1.

és hogy csak tudomásul vétel végett közöltetik.¹⁾

A berlini szerződés 1879 március 1-én terjesztett a képviselőház elé. A törvényjavaslat szerint Ő Felsége által jóváhagyási záradékkal helybenhagyatott berlini szerződés tudomásul vétetvén, törvénybe iktattatik.

Andrássy és Tisza felfogása ép ily határozottan domborodik ki a törvényjavaslat indoklásában, mely azt mondja, hogy:

«A tisztelt ház válaszfeliratában ki is fejezte már, hogy érzi a különbséget, mely a nemzetközi szerződésekkel szemben azok természetéhez mérten követetni szokott és a mely szerint a berlini szerződés becikkelyezése nem volna mulhatatlanul szükséges. A dolgok mai állásában azonban, a monarchia két állama közötti közjogi viszony és a felmerült alkotmányos akadályok elhárítása tekintetében a becikkelyezés célszerűnek mutatkozik, de egyszersmind az államközi viszonyok, a magyar-osztrák monarchiának helyzete a nagyhatalmak között okvetlenül megkövetelik, hogy ez oly modorban történjék, amely mellett szemben más államokkal a monarchia nem hozatik hátrányos helyzetbe a nemzetközi szerződéseket illetőleg».

E felfogás szerint a becikkelyezés oka első-

¹⁾ L. Wertheimer: *Gr. Andrássy Gy.* III. 223. lap.

sorban célszerűségi tekintet; de még így is csak tudomásulvétel illeti az országgyűlést

A tudomásvétel kifejezés Szilágyi fölszólására kimaradt; de a kormány tovább is ragaszkodott ahhoz a felfogáshoz, hogy a berlini szerződés nem tartozik ahhoz a szerződések közé, amelyek becikkelyezés nélkül nem érvényesek.

Tisza Kálmán szerint arról, hogy mely szerződéseknél szükséges a jóváhagyás, az 1867. évi XVI. t.-c. intézkedik; a berlini szerződésre azonban ez semmiképen nem vonatkoztatható.

Az osztrák 1867. dec. 21-iki törvény azonban azt mondja:

«Es gehören zum Wirkungskreis des Reichsrathes:

a) Die Prüfung und Genehmigung - der Handelsverträge und jener Staatsverträge, die das Reich oder Theile desselben belasten, oder einzelne Bürger verpflichten, oder eine Gebietsänderung der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder zu Folge haben».

Jogilag tarthatatlan – és gyakorlatilag egyedül helyes, sőt lehetséges – volt Andrassy azon álláspontja, hogy a berlini szerződés a Reichsrath által csak tudomásul vétessék; miután a szerződéshez való «alkotmányos hozzájárulás» január 27-én megtörtént: de most már «célszerűnek látszott volt – a paritás szempontjából –

a szerződésnek Magyarországon való becikkelyezése is.

Ezen érveléssel szemben igen helyesen állította Szilágyi Dezső, hogy ha nincs jogunk a szerződés visszautasítására: akkor csak a formában és nem a jogokban van a paritás.

Ezzel szemben azonban figyelembe veendő, hogy Andrassy nézete szerint sem a magyar, sem az osztrák törvényhozásnak *nincs joga* a becikkelyezésre s hogy ez álláspontját Magyarországon Tisza, Ausztriában pedig pl. Unger a leghatározottabban osztották. Ezen elv alapján nem szenvedett a paritás. Midőn azonban a Reichsrath becikkelyezte: ezzel a *fait accompli*-val nem változtathatott a kérdés azon részén: van-e joga a visszautasításra a magyar országgyűlésnek; sem a paritás azon *consequentiáján*, hogy ha már a jogban nincs, legyen meg a formában a paritás.

Egyben nyilvánvalóvá vált alkotmányosságunk egyik nagy hézaga s mind az alkotmányosság, mind a paritás szempontjából szükségessé vált a törvényhozás ebbeli jogainak külön törvénnyel való biztosítása.

A berlini szerződés becikkelyezése e hiányon tényleg nem segített.

És így a nemzetközi szerződések becikkelyezése kérdésének pozitív jogi szabályozása elmaradt, súlyosbítva lévén a kérdés azon *prae-*

cedens által, hogy a külügyminister és a kormány elnöke elvileg egyértelműleg a becikkelyezési jog ellen nyilatkoztak.

A paritás annyiban nem szenved, hogy a kérdés – mint 1879-ben láttuk – Ausztriában is vitás.

Alkotmányos szempontból pedig az el-lensúlyozza a hiányt, hogy itt szóba jöhető egyes fontosabb ügyekről törvények intézkedvén, azok csakis törvénnyel lesznek megváltoztathatók.

Mert igaz ugyan, hogy az 1867: XII. t.-c. csak a nemzetközi szerződések közléseit rendeli el. De mégis vannak tárgyak, amelyek – nemcsak a fennebbi okoskodás alapján, de positiv törvények alapján is – csupán a törvényhozás beleegyezésével intézhetők.

Az 1504:1. t.-c kimondja, hogy segély vagy adó csak országgyűlésileg állapítható meg. Ugyanezen elvet erősíti meg az 1635:LXXXVIII. és 1681: XII. t.-c.

Az 1791:XIX t.-c. pedig kimondja, hogy:

«Nemkülönben Ő Felsége teljesen biztosítani méltóztatott az ország és kapcsolt részei Karait és Rendéit, hogy bárminemű segedelmek sem pénzben, sem természetményben vagy katonajoncokban, sem a Karokra és Rendekre, sem a nem nemesekre királyi önkény által nem fognak rávetetni» s az 1741:XXII. t.-c-re és az 1715.

évi VIII. t.-c.-re is hivatkozik. Ugyanezt az elvet mondja ki az 1827: V. t.-c. is.

Nem a nemzetközi szerződésekre vonatkozó ; törvény, vagy alkotmányos gyakorlat irányadó: hanem az, hogy mely tárgyak törvényhozási tárgyak alkotmányunk szerint.

Az idézett törvények mutatják, hogy több százados alapelv, hogy mindaz, ami terheket ró az egyesekre, csakis törvényhozás útján szabályozható.

Ugyanez áll pl. a trónöröklésre és a területváltozásra is.

Az 1867: XII. t.-c. 8. §-a nem mondja, hogy a trónöröklés tárgyában kötendő nemzetközi szerződésekhez szükséges a törvényhozó testület jóváhagyása. De a trónörökösödést az 1723:1., II. t.-c. szabályozza, amely csak törvényhozási úton változtatható meg s amely még a három ág kihalta esetére is a nemzet számára biztosítja a trónbetöltés jogát.

Az 1867: XII. t.-c. nem mondja, hogy az ország területéről intézkedő szerződésekben a törvényhozás jóváhagyása szükséges; de az 1867. évi II. t.-c. 1. §-a szerint Ő Felsége az ország területi épségét köteles fentartani. Törvényt pedig törvény módosíthat csupán.

Mindazonáltal amíg külön törvény ki nem mondja, hogy bizonyos nemzetközi szerződések-

nél a jóváhagyás a szerződés jogérvényéhez nélkülözhetetlen: addig következik ugyan e jog az alkotmányosságból, de vitás, hogy mely esetekben.

Következik az alkotmányosságból, mert hiszen ha pl. az ország területének egy részéről le lehet mondani, vagy a trónöröklés rendjét meg lehet változtatni, vagy a polgárokra lehet hárítani, anélkül, hogy beleegyeznék a törvényhozás: ezzel nem a külügyi kormányzat könnyítenék, hanem a belpolitika legfontosabb ügyei volnának kiszolgáltatva, csupán formai ok miatt. A külügyi kormányzat pedig ekkép nemcsak belügyi de egyszersmind törvényhozási tárgyak felett intézkedvén: kétszeresen is túllépné természetes hatáskörét.

Egy idegen szuverénnel való megegyezés nem adhat velünk szemben a mi uralkodónknak több jogot, mint amennyit a mi alkotmányunk megadott neki.

Magyar jogforrássá valamely nemzetközi szerződés csupán azáltal válhatik, ha annak jogérvényt ad valamely alkotmányos jogalkotó tényező. Minden jogalkotó tényező csak addig alkotmányos, amíg túl nem lépi hatáskörét; s az általa alkotott jog oly erejű, mint az e jogot alkotó tényező.

Arra nézve pedig, hogy mi törvényhozási tárgy s mi intézhető rendeleti úton: irányadó a szokás, az alkotmányos gyakorlat és némely törvényeink.

Így áll a kérdés, ha az ügyet tisztán a nemzetközi szerződések szempontjából kívánjuk tekinteni. Ha azonban azt vesszük tekintetbe, hogy Bosznia okkupációjánál arról van szó, hogy ezzel Magyarországnak egyik régi tartománya, ha meg nem felelő módon is, de tényleg ismét Ő Felsége jogara alá került s ez tényleg végleges visszafoglalás: akkor kétségtelenül törvényhozás tárgyát kellett képeznie.

Erdély uniója törvénybe van iktatva; az 1848. évi pozsonyi VII. t-c és az 1868:XLIII. t.-c. erről intézkedik. A Partium visszacsatolásáról az 1848: VI. t.-c. A temesi bányságot az 1741: XVIII. kapcsolja vissza. A határőrvidéket az 1873: XXVII–XXX. és az 1882. évi XL. t-c A szász universitást az 1876: XII.

Ha tehát ragaszkodunk azon jogunkhoz, hogy a visszaszerzett Bosznia – amelynek okkupációját a kormány véglegesnek tudta és akarta – jogilag Magyarországot illeti: annak Ő Felsége uralma alá való kerülése ép így volt törvénybe iktatandó.

II. Az okkupációtól az annexióig.

A berlini szerződés mint 1879: VIII. t-c. becikkelyeztetvén, az 1879: LII. t-c. a közös vámterületet Boszniára is kiterjesztette.

Az osztrák felfogás szerint Bosznia közösügyi jellege a kiegyezésből önként következik,

mert szerintük ez külügy, illetőleg közös külügyi akció eredménye. Magyarország közjoga szerint azonban közös ügy csak az, amit az 1867: XII. t.-c. közösnek deklarál. Ennélfogva szükségessé vált, hogy eziránt külön törvény intézkedjék.

Bosznia közjogi helyzetének ideiglenes szabályozását az 1880: VI. t.-c. kísérletté meg.

Az 1867: II.-t.-c 3. §-ában Ő Felsége megígéri, hogy a Magyarországtól elszakadt, de visszacszerzendő részeket ezen országhoz fogja csatolni s ezen alapon Bosznia Magyarországot illeti meg.

De Bosznia visszaszerzése nem egyszerű visszafoglalás útján, hanem európai mandátum alapján történt; nemzetközi jogi alapja a berlini szerződés, mely nélkül lehetetlen lett volna az elfoglalás.

E szerződés pedig nem Magyarországnak, hanem az egész monarchiának adta az európai mandátumot

Sőt ha a *pragmatica sanctiót* a *ius strictum* alapján magyarázzuk s abból a védelmi kötelezettségnél többet nem származtatunk: akkor az Ausztria által ez alkalommal viselt súlyos hadügyi terheket sem tekinthetjük a *pragmatica sanctió* alapján vállaltaknak; hanem úgy kell tekintenünk, mint egy közösen nyert megbízás terheinek közös viselését.

Ezen segítség nélkül s a közös európai mandátum nélkül Boszniához nem juthattunk volna.

Ezen európai mandátumot, mely közösen bízza meg Ausztriát és Magyarországot, mi elfogadtuk. Az ennek alapjául szolgáló nemzetközi szerződést törvénybe iktattuk. És mindezek által az 1867:11. t.-c. 3. §-ának rendelkezéseitől eltértünk.

És teljesen illuzoriusnak ismerte el e jogot az 1880: VI. törvénycikk, Ez a törvény elismeri ugyanis, hogy:

«Minden változtatásához azon viszonynak, melyben ezen tartományok jelenleg a monarchiához állanak, a monarchia két állama törvényhozásának egyetértő jóváhagyása szükséges.»

Ezzel az 1867:11. t.-c. 3. §-ának rendelkezése illuzoriussá válik, mert annak teljesítése már nem a királytól függ csupán, hanem az osztrák parlamenttől is, s törvényben rendel olyat, amit teljesíteni csak egy idegen, hatalmunk alatt nem álló faktor teljesíthet.

És az a törvény, amely ekkép illuzoriussá teszi az 1867:11. t.-c. 3. §-ának rendelkezéseit: alaptörvény, amely Ausztria beleegyezése nélkül meg nem változtatható.

Boszniaának Magyarországhoz való visszacsatolása tehát nemcsak politikai akadályokba ütközik, hanem közjogiakba is.

De tekintve az európai mandátum közösségét és tekintve a közös áldozatokat, melyeket viselni kell: másféle megoldás nem volt megvalósítható.

Azon számos és súlyos kifogás közt, amelyekkel Szilágyi illetve e törvény javaslatát: ez a pont egyáltalában nem szerepel.

Annál határozottabbak a következő kifogásai:

E törvény szaporítja a közös ügyeket s bővíti a közös minisztérium és a delegációk hatáskörét, holott a közös ügyek taxatív fel vannak az 1867: XII. t.-c.-ben sorolva és per analogiam nem szaporíthatók; a közös minisztérium pedig ezáltal (Boszniára) belügyi hatáskörrel lesz felruházva s így «lényegében teljes minisztériummá fog válni, a kultusz, igazsági- és közlekedési ügyekkel fog foglalkozni». Kibővül az ellenőrzésnél e tekintetben a delegáció hatásköre is s a kiegyezés teljesen megváltozik. Végre – szerinte – e törvény egy harmadik államterületet teremt.

Kétségtelen, hogy ha Bosznia ügye közös ügy, – amint azt Szilágyi felfogta: – akkor az 1880: VI. t.-c. e tekintetben az 1867: XII. t.-c.-et módosította, amennyiben új közös ügyet teremt, még pedig oly törvényben, amely – ellentétben az 1867: XII. t.-c.-kel, – csupán Ausztria beleegyezésével lesz megváltoztatható.

De ha közös ügy: akkor már természetesen a közös ministerium által kormányzandó s másként, mint közös szerv útján, nem is kormányozható.

Ha közös egyetértéssel elintézendő ügynek

nyilvánítjuk is: kormányzása akkor is vagy autonóm kormány által képzelhető – s akkor a harmadik állam igazán megvan s a dualismus rendszere megdőlt, – vagy ismét közös szervek által. Csupán az occupatio politikai tényéből jogilag mindez elkerülhetetlenül következik.

Egyébiránt az 1880: VI. t-c. határozottan közös ügynek tekinti Bosznia ügyét s a közös egyetértéssel elintézendő ügyek természete Boszniaétól tényleg különböző.

Vizsgáljuk részletesen.

A közös egyetértéssel elintézendő ügyek egymás között is különböző természetűek.

A vám- és bankkérdésben időről-időre lejár a megegyezés s az ország önrendelkezési joga *automatice* feltámad. Az újonclétszám megállapítása is időről-időre történik, de a megegyezés lejártával – valamíg közös a hadsereg – újra meg kell egyezni s önálló rendelkezésnek helye nem lehet. A közös jótállás alatt levő függő államadósságoknál ellenben nem meghatározott időre szólt a megegyezés s megszűnésük sem *automatice*, sem külön rendelkezéssel egyoldalúlag meg nem volt szüntethető.

Ebből a szempontból Bosznia ügye formailag közös egyetértéssel elintézendő ügynek volt mondható, mert a *fictio* az volt, hogy az occupatio ideiglenes.

Ha már most a kezelés szempontját nézzük:

a közös egyetértéssel elintézendő ügyek természete egymástól ebben is teljesen különböző.

A bank kormányzóját ugyan a két pénzügyminister előterjesztésére Ő Felsége nevezi ki; de a bankügy egyébként nem közös szervek által intéztetik.

A vámnak beszédése külön – magyar és osztrák – szervek által történik s csak a vámjövedelem lesz – megfelelő levonások után – közös.

Ellenben a közös jótállás alatt álló függő államadósságokat, – bár az egyes országgyűlések ellenőrzése mellett – a közös pénzügyminister kezelte. Itt tehát közös szerv bízott meg a kezeléssel; oly ügyben, mely a *pragmatica sancti*óból folyó kötelességeinkből nem következik s a delegációnak a köre is ezzel – közösügyi ellenőrző körén túl – kiterjesztett.

Boszniát ellenben teljesen közös szervek kormányozzák. Nemcsak amennyiben a közös pénzes hadügyminister jogköre kiszélesedett, hanem a tartományi kormányzat által is.

Sőt magát a vámkérdést is, amely Ausztria és Magyarország közt a közös egyetértéssel elintézendő ügyek köze tartozik: Boszniában közös szervek intézik.

Igaz, hogy mindezek kinevezésére, mind az egész kormányzatra vonatkozólag a két kormány befolyása biztosítva van; de ez a közös ügyek természetéből is folyik.

Igaz az is, hogy bizonyos ügyekben – vasútépítés, beruházások, vám, közvetett adók, pénzrendszer tekintetében – közös egyetértéssel kell a két törvényhozásnak intézkednie; de hiszen a közös ügyekre vonatkozó törvényeket is *így* kell Ausztriának és Magyarországnak meghoznia. Ellenben Boszniára nézve még a hadügyi törvényhozás körébe eső ügyek is közös szerv által – a közös kormány által – intézendők. Igaz, hogy a két kormány meghallgatandó, de hisz a külügyek intézésénél is ép ügy beleegyezésére van szükség, valamint a közös költségvetés tekintetében is. Pedig mind a két ügy nyilvánvalólag közös.

Az általános védkötelezettségnek 1881-ben rendeleti úton való behozása; az osztrák 1855-iki büntetőtörvénykönyv átdolgozásának 1879-ben rendelettel való életbeléptetése: közjogilag hibás lépésnek tekinthető.

Közös törvény nincs a kiegyezés szerint, etörvénypótló rendeletek azonban közös jogot alkotnak.

Igaz ugyan, hogy pl. a külügyministeri rendeletek sok fontos kérdést szabályoznak. Az 1900. évi 58,620. sz. rendelet a címerpajzson alkalmazandó német és magyar felírás iránt intézkedik. Az 1869. évi 4iő. H. P. pedig a kereskedelmi lobogóknak a paritásnak megfelelő átalakításáról. A consuli bíraskodásnál a cím, pecsét és felirat-ról az 1897. jul. 30-iki rendelet stb.)

¹⁾ L. Rényi: *A külügyi közigazgatás.*

Es vannak az administratio szervezetére vonatkozó rendeletek is.

De anyagi jogot és a polgárookra háruló terheket rendeletileg megállapítani nem szabad.

Ezeknek igenis a két állam törvényhozása által kellene elintéztetniük. És akkor sem válnék Bosznia közös egyetértéssel elintézendő ügygyé, hanem csak az az elv vitetnék itt is keresztül, hogy nincs közös törvény és nincs közös törvényhozás.

Midőn azonban az 1880: VI. t.-c. e tekintetben *kevesebb* jogot biztosít, mint a közös ügyekre az 1867: XII. t.-c, akkor lehetetlen Bosznia ügyét azon közös egyetértéssel elintézendő ügyek közé sorolni, amelyekben *több* jog van biztosítva önrendelkezési jogunk szempontjából, mint azon ügyekben, melyek közösek.

Ezért a törvény 1. §-a arra utasítja a kormányt, hogy Bosznia kormányzásába «a monarchia közös ügyeire nézve fennálló törvényeink értelmében» folyjon be. A 3. §. pedig, hogy Bosznia fedezetlen rendes kiadásai «a közös ügyekre nézve fennálló törvényeink értelmében» állapíttassanak meg.

Hiszen Bosznia occupatiója valóban végleges volt s szervezetére nézve nem időről-időre kellett megegyezni – mint a közös egyetértéssel elintézendő ügyeknél – és nem támadt fel automaticæ bizonyos idő elteltével Magyarország

önálló rendelkezési joga. Sőt e tekintetben az 1880: VI. t.-c. jobban megköti, mint a közös ügyekre nézve az 1867: XII. t.-c.

Bosznia tehát különleges megítélés alá esik s ha kormányzása a monarchia mindkét államát illeti; csak közös szerv által kormányozható. Minden egyéb pedig e közösségnek szigorú consequentiája s abból eo ipso következik. Nem közös egyetértéssel intézendő ügy tehát Bosznia ügye, de igenis lényegesen alterálja a közös egyetértéssel elintézendő ügyeket.

Bosznia ugyanis az 1879: LH. t.-c. által a közös vámterületbe, 1887-ben pedig a bankközösségbe bevonatott.

Alterálva van ezáltal a vámterület és a bankközösségének ideiglenes jellege. Mert ha a vámterület vagy a bank közösségét meg akarjuk szüntetni, felmerül az a kérdés: hova fog tartozni Bosznia? Az 1880: VI. t.-c. szerint csak Ausztria beleegyezésével állapítható meg Bosznia végleges közjogi helyzete s e tekintben álláspontjaink kiegyenlíthetetlenek. És az önálló vámterület vagy önálló bank felállításánál ép ez az alig megoldható – s megoldásában Ausztriától is függő – kérdés lesz az, amit előbb el kell dönteni.

Megváltozott tehát Bosznia occupatioja által a közös ministerium és delegatio hatásköre; megszorodtak a közös ügyek; a közös egyet-

értéssel elintézendő vám- és bankügyben pedig önrendelkezési jogunk gyakorlása megnehezítetett.

A dualizmus keretébe Bosznia nehezen illeszthető be. E körülménynek mélyreható történelmi okai vannak.

Bosznia ügyeinek közössége t. i. nem foly – mint az osztrákok állítják – eo ipso a kiegyezésből. Annyira nem, hogy – mint Szilágyi megjegyezte – az 1880: VI. t.-c. tulajdonképpen az 1867: XII. t.-c. megváltoztatása.

Nézetünk szerint a *pragmatica sanctio*val megalakított védelmi szövetség határain túlmenő nagyhatalmi politika eredményeinek intézményes szabályozása az s ebből következik, hogy új közös ügyeket teremt, új hatáskört ad a delegatiónak és új hatáskört ad a közös kormánynak is. Mindez defenzív politika mellett s csupán a szigorúan vett kölcsönös védelemre szorítkozva, elő nem állhatott.

Andrássy nagyhatalmi politikája folytán a kiegyezés elvi részén is változásnak kellett beállania. És ez az intézmények változásánál még fontosabb. Intézmények változnak, de a valódi) átalakulás az, midőn megváltozik az alap gondolat.

A *pragmatica sanctio* a kölcsönös védelmi kötelezettséget állapítja meg. Célszerűségi okokból szükségessé vált, hogy e kölcsönös védelem közösen teljesíthessék. Ezért közös – részben

– a hadügy és külügy s az ezekre vonatkozó pénzügy. Csak ennyi közös, csak annyi, amennyi a kölcsönös védelmi kötelezettségből elkerülhetlenül következik.

Hiszen Deák már az 1866. esztendőben kimondta Andrássyval szemben, hogy ő a feliratban csak a birodalom biztosságáról szólhat, de nagyhatalmi positiójáról nem, mert «a biztosságban csak a közös védelem van benne, de nem a támadásé».

És csakugyan így szólnak a válaszfelirat kérdéses passusai:

«Tudjuk, hogy az európai államok hatalmi viszonyai sokat változtak azóta, – a *pragmatica sanctio* óta t. i. – «de még e változások sem teszik lehetetlenné, hogy egyrésről a *birodalom biztossága*, másrésről alkotmányos önállásunk egymás mellett fennállhassanak ... Feladatunk az, hogy mindkettőt összhangzásba hozva, mindkettőt együtt fentartsuk».

Látjuk tehát, midőn Andrassy és Deák közt igen határozott összeütközést provocált az, hogy biztosság vagy nagyhatalmi positio tévessék-e a válaszfeliratba: ennek messzemenő jelentősége volt. Mert itt kellett kifejezni, hogy mi is a kiegyezés feladata.

Ennek megfelelőleg mondja a hatvanhetes bizottság véleménye, hogy «a közös biztosság együttes erővel leendő védelme» és Magyar-

ország függetlensége a két alapeszme s azokat kell tekintetbe vennünk azon viszonyok meghatározásánál, amelyek Magyarországot a közös fejedelem uralkodása alatt álló többi országokkal közösen érdeklik.

És – igen jellemzően – így folytatja:

«valamint egyrésztől kész volt Magyarország a múltban, úgy kész lehet a jövőben is mindenkor teljesíteni mindazt, amit a *pragmatica sanctio* szerint a *közös biztosságnak* együttes erővel védelme és föntartása megkíván: úgy másrésztől oly kötelezettségeket, melyek e célon túlterjednek, magára nem vállalhat».

És midőn a 7. pontban az udvartartás költségeinek közös megállapítása ellen szól, azt mondja: «Ily közös megállapodást a *pragmatica sanctio* nem tesz szükségessé».

Igaz, a Bosznia occupatiójában való részvételt nem is a *pragmatica sanctio* alapján követelték tőlünk. A mi actiónk is volt az, de a szoros jogi értelemben vett védelmen túlterjeszkedő nagyhatalmi politika.

És a fenti idézetekből is teljesen nyilvánvaló, hogy Deák az 1867: XII. t. c.-en alapuló dualisticus szervezetet védelmi szervezetnek contemplálta; Andrássy politikáját pedig a nagyhatalmi *positio* reális tekintetei vezették.

A mily szigorú logicával következett az európai helyzetből az agressiv nagyhatalmi poli-

tika, ép oly idegen fogalom volt az a *pragmatica sancti*óban; és az arra szoros logicával épített *dualisticus* rendszerbe – jogilag *correct* formában – ép oly kevésbé beilleszthető.

A közjogi *consequentia* és a tények logikája egymással mereven szemben áll.

III. Az annexio után.

Bosznia annexiója nem nemzetközi megbízás alapján és nem a magyar kormány hozzájárulása után történt. Nemzetközileg csak utólag egyezett meg Törökországgal a monarchia; Magyarország pedig csak e szerződésben *concéda*it kárpótláshoz való hozzájárulásával fogadta el hallgatagon.

Az annexio utáni évben, 1909 április 26-án köttetett meg az a nemzetközi szerződés, amelyben Törökország lemond Bosznia-Hercegovina birtokáról.

Az éhez való *hozzájárulás* szüksége alkalmat adott a magyar kormánynak, hogy feltételeket szabjon legalább Bosznia jövő kormányzata s a magyar korona jogainak bármily csekély mértékben való érvényesítése iránt.

Az ötvenöt milliónyi kárpótláshoz való hozzájárulás jogaink érvényesítéséhez reális fegyvert is adott.

Azonban nemcsak ez, hanem a Törökország-

gal kötött nemzetközi szerződés *becikkelyezése* is elmaradt, holott világos, hogy ha már az *ideiglenes* jellegű okkupációra vonatkozó berlini szerződés *becikkelyezendő* volt közjogunk szerint: annál inkább az annexio, mely egy végleges *államjogi kapcsolatot* teremt, amit pedig – Szilágyi már az okkupációnál azt hangoztatta – alkotmányos gyakorlatunk szerint csupán csak törvénnyel lehet létrehozni.

Ebből azonban nem lehet azt állítani, hogy az annexio ma csak tény és jogilag nem létezik. Azzal, hogy a törököknek adandó kárpótlást megszavaztuk, hallgatólag érvényesnek ismertük el azon nemzetközi szerződést is, amelynek alapján e kárpótlást fizetni kellett.

Azáltal pedig, hogy e nemzetközi szerződés be nem cikkelyezett és mégis – pl. a kárpótlásra nézve – jogérvényesnek ismertetett el. *praecedens* teremtett arra, hogy oly nemzetközi szerződés, mely az *állam területére* vonatkozik, mely *államjogi kapcsolatot teremt* és amely – az 55 millióhoz való hozzájárulással – *terheket ró* reánk; *becikkelyezés nélkül is érvényes s a törvényhozás elé nem tartozik.*

Miután azonban az ily természetű nemzetközi szerződéseket alkotmányunk szerint be kell a törvényhozásnak cikkelyeznie: az 1909 április 26-iki szerződés *becikkelyezése elengedhetetlen.*

De téves azt állítani, hogy mindaddig Bosznia

közös kormányzása csak tény, amelynek jogi alapja nincs.

Bosznia közös kormányzása az 1880: VI. t.-cikkben alapul; amíg ez meg nem változik, a közös kormány ezirányú competenciája sem változhatik.

Aki az 1909 április 26-iki szerződést jogilag nem létezőnek tartja: az 1880:VI. t.-c. jogérvényét annak sem lehet tagadnia. Annál inkább kell ahhoz ragaszkodnia, minél inkább hiszi, hogy – az annexio csak tény lévén – jogilag semmi sem változott.

Hogy egyébiránt célszerű e szerződés érvényét – miután árát már megfizettük s jogaink érvényesítésére fel nem használtuk – mi magunk vonjuk kétségbe most s miután Boszniához való jogunkat Törökország s utánna a nagyhatalmak is elismerték, épen mi tiltakozunk ellene: oly kérdés, amelynek megvan a maga politikai fontossága, de amely e közjogi fejtegetések keretén szükségképen kívül esik.

Ezen szempontok vizsgálata után szükséges" visszamennünk magára az 1908-iki annexio tennyeré s azokra a kijelentésekre, amelyek az erre vonatkozó legfelsőbb kéziratokban foglaltattak és amelyek közjogi szempontból több tekintetben rendkívül fontos problémák felmerülésére nyújtanak alkalmat.

Azon kéziratban, amelyet Ő Felsége 1908

október 5-én intézett a magyar kormányhoz, kijelenti Ő Felsége, hogy souverain jogait s az uralkodói házban érvényben álló örökösödési rendet Boszniára és Hercegovinára is kiterjeszti.

A Bosznia és Hercegovina lakóihoz intézett fejedelmi szózatban pedig kijelenti, hogy miután e tartományoknak alkotmányt kíván adni, ennek előfeltétele, hogy a két ország jogállása világosan megállapíttassék.

«Ezen okból, valamint tekintettel azokra az ősi kötelékekre, amelyek dicső Elődeinket a magyar trónon ezen országokhoz fűzték, souverain jogainkat kiterjesztjük Boszniára és Hercegovinára is s akarjuk, hogy a Házunkra nézve érvényben álló trónöröklés rendje ezen országokra is alkalmaztassék.»

Míg tehát az okkupáció nemzetközi jogi alapja az európai mandátum volt, mely Magyarországot és Ausztriát hatalmazta fel: az annexio önkényes lépés volt, mely nemzetközi jogi alapot csak később nyert s melyhez Ő Felsége a magyar királyok egykori uralmában keresett jogalapot

A magyar kormányhoz intézett kézirat ezt meg nem említi s csak Ő Felsége souverainitásának és az uralkodóházbeli örökösödési rendnek kiterjesztéséről szól. De hogy melyik souverainitás és melyik örökösödési rend terjesztetik ki: arról szó nem esik.

Közjogunk szerint csakis a magyar.

Boszniára vonatkozó jogainkra nézve Bernatzik azt mondja, hogy ha a mi régi hódításunk jogalap, miért nem volt ép oly jogalap Törökországnak a mienkénél újabb hódítása.

Szellemes érv, hanem szofizmán alapú.

Törökországgal szemben nem hivatkozhatunk mi régi jogainkra – erre nézve áll az érvelés – sem a nagyhatalmakkal szemben nem hivatkozhatunk.

Nem is tőlük reméljük Bosznia visszacsatolását. A mi követelésünk nem nemzetközi jogi, hanem közjogi természetű.

A magyar királytól kívánjuk Bosznia visszakapcsolását, mert ő elismerte, hogy ha visszaszerzi, vissza kell csatolnia. Számára pedig igenis jogalap a régi birtoklás, mert azt királyi hitlevelében annak ismerte el.

A mi kívánságunk alapja tételes törvény: az 1867:11. t.-c.

Az 1880: VI. t.-c. Boszniához való jogunk *realizálását* ma illuzóriussá teszi. De téves ebből azt következtetni. – mint azt Redlich teszi, – hogy e törvénnyel lemondottunk magáról e *jogról* is.

Boszniához való jogunkat Ausztria e hozzájárulási joga ép úgy nem szünteti meg, mint meg nem szünteti Fiúméhoz való jogunkat az 1868. évi XXX. t.-c. azon rendelkezése, mely Fiúméhoz való viszonyunk végleges rendezését Horvátország beleegyezésétől is függővé teszi.

A *jog* két esetben kizárólag Magyarországé; a provizórikus helyzet különböző; a végleges rendezés más faktorokkal egyetértőleg, *de ezen jog respektálása* alapján eszközlendő.

Hogy ezen jog respektálása alapján, azt Fiúméra az 1868: XXX. t-c. mondja ki; Boszniára pedig az 1867:11. t-c.

Fiúméra kimondja az idézett törvény hogy az a magyar szent koronához csatolt test s hogy annak, *mint ilyennek* autonómiájára nézve kell a magyar, horvát és fiumei küldöttségeknek megállapodniuk.

Ami pedig Boszniát illeti, úgy látszik Redlich feledi, hogy az 1867:11. t-c azt rendeli, hogy Ő Felsege utóda hasonló hitlevelet tartozik kiadni koronáztatása előtt

Ennek alapján az új hitlevélben ismét benne kell lennie azon ígéretnek, hogy mindazon területek, melyek egykor Magyarországhoz tartoztak, visszaszerzendők és visszakapcsolandók.

Ily esetben felmerülhet a kérdés, hogy ha a *jog* megvan – Fiúméra is, Boszniára is: – mi realitása van a Horvátországgal, illetve Ausztriával való megegyezés szükségének?

Az, hogy az illető országok megegyezésüket *feltételekhez* fűzik s így itt is, mint az alkotmányos életben általában, a mereven szemben álló jogok kompromisszumra kényszeríttessenek.

Csakhogy Fiúménál – a tényleges uralom

birtokában lévén – Magyarországnak nincs szüksége a megegyezésre; Boszniára nézve pedig – minthogy ott az osztrák érdekek kedvez a provizórium – Ausztriának nem áll érdekében, hogy bármit áldozzon a kompromisszumért, melyben nem tényleges, csak jogi előnyöket lehetne nyernie.

Téves tehát Friedjung azon álláspontja, hogy mi az 1880: VI. t.-c.-ben Boszniára való jogunkról lemondottunk.

Az a Bernatzikkaí szemben hangoztatott nézet azonban,¹⁾ hogy ha Bosznia közös, akkor a közös erővel visszaszerzett Tirol is közös volna: ismét túlzásnak tekinthető.

A *pragmatica sanctio* biztosítja a feloszthatatlan és szétválaszthatatlan birtoklást. Együtt Ausztria és Magyarországra s Ausztriára is, Magyarországra is külön. Ha tehát a *pragmatica sanctio* idején Ausztriához tartozott bármely rész tőle elszakítatik: reánk nézve beáll az általunk garantált feloszthatatlanság érdekében való védelemnyújtás kötelességének esete. És természetes, hogy ha idegenekkel szemben fegyverrel is védjük Ausztria feloszthatatlanságát: mi magunk annál kevésbé óhajthatjuk azt – bárcsak jogilag is – megsérteni.

A feloszthatatlanság elvének *ezen* vonatkozása – hogy t. i. mindenik állam köteles a másik állam feloszthatatlanságát védelmezni –

¹⁾ L. Pál Alfred: Bosznia-Hercegovina.

reánk nézve különös fontossággal bír Horvátország szempontjából s annak Bécs felé irányuló tendenciái tekintetéből. Minden ilyen törekvés a *pragmatica sanctio*ba ütközik.

Bosznia 1723-ban nem tartozott Magyarországhoz, nem is a *pragmatica sanctio* alapján követeljük, hanem az 1867:11. t-c-ben elismert jogunknál fogva kívánhatjuk a visszacsatolását.

A *jog* ehhez megvan; de a *lehetőség* ma nincs meg. Az 1880: VI. t.-c. lehetetlenné teszi.

Midőn azonban Boszniára Ő Felsége kiterjesztette *souverainitását*: a dualizmus szempontjából oly kérdések támadnak, amelyek egységes birodalomnál föl sem merülhetnek. Az az első kérdés pl., hogy ha nem a magyar királyt, akkor kit illet a *souverainitás*?

Közös *souverainitás* nincs Ausztria és Magyarország közt. És ha az 1880: VI. t.-c. meg is nehezítette praktice, Boszniára való jogaink érvényesítését: magukról a jogokról le nem mondtunk ott sem. Sőt azért, hogy most már nem a mindkettőnknek szóló európai mandátum, hanem a magyar írón kizárólagos jogára hivatkozva vette birtokába Ő Felsége Boszniát: megszűnt ezzel a jogalap közössége is.

A trónöröklés kérdésénél igen fontos különbség jogilag, hogy melyik trónöröklésről van szó, mert a magyar csak a három ágra vonatkozik. A *souverainitás* kérdése is igen lényeges.

Ezen kérdések tisztázására a magyar kormány törvényjavaslatot terjesztett volt az országgyűlés elé. E javaslat 1. §-a tudomásul veszi, hogy Ő Felsége Boszniának autonómiát adandó

«tekintettel azokra az ősi kötelékekre, melyek dicső elődeit a magyar trónon ezen országokhoz fűzték – souverain jogait ezen országokra kiterjesztette».

2. §-ában pedig:

«A trónöröklésre vonatkozó 1723. évi I. és II. t-cikknek rendelkezései ezen országokra nézve is hatályba lépnek.»

A javaslat 3. §-a részletesebb rendelkezésig az 1880: VI. t-c-re utal. Azonban ép e törvény akadályozta meg a javaslat törvényé válását. Ausztria hozzájárulása – melyet a javaslat is feltételül szab – nem volt megnyerhető.

Rendezetlen maradt a *terület* és az *állampolgárság* kérdése is, mert közös állampolgárság ép ügy nincs, mint nincs közös terület és határ.

Az állampolgárság ügye, a souverainitás, az államterület s a trónöröklési rend e kérdései most már az annexió által aktuálissá váltak. Hiszen azelőtt de iure török államterület volt, török állampolgárság és souverainitás s a *pragmatica sanctio* ott nem lehetett érvényben s így e kérdésekben nem volt kételynek helye.

Aktuálissá vált most már az a kérdés is,

vajjon lehet-e a büntetőtörvénykönyvet¹⁾ vagy az általános védkötelezettséget továbbra is rendeletileg szabályozottnak hagyni az annexió után.

Ami a souverainitást illeti, arra nézve kétségtelen, hogy bár *közös* – osztrák-magyar – souverainitás jogilag nem létezik: a legfőbb hatalom Boszniában Ő Felségét mint magyar és mint osztrák uralkodót illeti meg. (A magyar király kizárólagos souverainitása ép oly *nudum ius*, mint a török szultáné volt az annexió előtt. A valódi souverainitás, a legfőbb hatalom tényleg az osztrák császárt és a magyar királyt illeti együttesen. Az 1880: VI. t.-c. *ideiglenesen* így intézkedett s ennek megfelelőleg a boszniai hivatalnokok, tartománygyűlési tagok, s a csendes rendőrség tagjai e kettős minőségben esküsznek hűséget Ő Felségének.²⁾ Nem Ausztria és Magyarország közös souverainjének; hanem egyrészt a magyar királynak, másrészt az osztrák császárnak, akik együttesen bírják mindaddig, amíg az 1880: VI. t.-c. meg nem változik.

Ami az állampolgárságot illeti, erre nézve is kétségtelen ugyan, hogy az nem *közös*, de az 1880: VI. t.-c. fennállásáig nem is lehet magyar. Nemcsak a magyar, hanem az osztrák állampolgárok is bírhatnak választási joggal a tarto-

¹⁾ Az 1879-ben kiadott büntetőtörvénykönyv 1911-ben módosított. L. Finkey: Magyar büntetőjog. 114.

²⁾ L. Pál A.: Bosznia-Hercegovina, 13. 1.

mánygyűlésre, a járási tanácsokra, városok és községekre vonatkozólag és nyerhetik el a tartományi illetőséget. Nem mint osztrák-magyar polgárok; hanem egyrészt a magyar, másrészt az osztrák állampolgárok.

Külön bosnyák állampolgárság azért sincs, mert állam nélkül állampolgárság sem lehet. Viszont azonban az osztrák és a magyar állampolgárság mellett ott van a tartományi illetőség, mint harmadik. Ez illetőséget az ottani hivatalnokok – még községi illetőség hiányában is – eo ipso elnyerik, s az külön is adományozható és az osztrák vagy magyar állampolgárság elvesztését nem vonja maga után.

Érvényesül a tartományi önállóság, érvényesül a magyar és az osztrák államhoz tartozás, de *közös* állampolgárság nem keletkezik. Amennyiben a tartományi illetőség nem valódi állampolgárság, e megszorítás az osztrák és a magyar külön állampolgárság javára történik; és amennyiben az osztrák és a magyar állampolgárság kizárólagos uralma meg van szorítva: az a tartományi illetőség javára történik csupán.

Sem az, sem ez, nem valamely közös állampolgárság miatt korlátoztatik. Nem a centralizáció követelménye érvényesül, hanem a dualizmus és az autonómiáé.

A tartományi illetőség elvesztése és elnyerése azonban részben a tartományi kormánytól,

részben a közös pénzügyministertől függ. Így a *szerv*, amely ily kérdésben dönt, voltaképpen mégis közös.

A tartományi kormányzatot ugyanis autonóm szervnek semmiképpen sem lehet tekinteni. Kinevezés, elbocsátás, rendelkezés, felelősség tekintetében egyaránt a közös minister szerve az s Boszniának e tekintetek egyikében sincs semmi befolyása.

Ami pedig a tartomány autonómiáját illeti: annak a *forrása* is Magyarország és Ausztria.

Ez a tartományi szabályrendelet egyrészt az osztrák császárnak, másrészt a magyar királynak törvénytőló rendelete. Nem *közös jog* tehát, mint a közös pénzügyministernek a kérdések egész sorát szabályozó rendeletei. Nem közös jog az sem, amelyet az ennek alapján egybeállított bosnyák tartománygyűlés hoz; s hogy oly tárgyokban hozza, amelyek eddig közös jog – közös ministeri rendeletek – alapján voltak szabályozva: jogilag csak korrektebbé teszi a helyzetet. (Fenmaradván t. i. a két kormány előleges és utólagos hozzájárulási joga.)

De annak szüksége, hogy e kérdéseket – a Bosznia belügyére vonatkozó összes főbb kérdéseket – rendeleti és nem törvényhozási úton szabályozták: Bosznia közjogi helyzetének megoldatlan voltából kétségkívül nem következett.

Ez a tartományi szabályrendelet, midőn ki-

veszi a tartományi gyűlés hatásköréből azon ügyeket, melyek a monarchia két államát is erősítik, a részben közös és a közös egyetértéssel ügyek egészét – beleértve az erre vonatkozó költségeket is – s kiveszi általában mindazon ügyeket, melyeket az 1880: VI. t.-c. a két törvényhozás elé utal. Az autonómia köre itt is a két törvényhozás javára korlátoztatik csupán. Azonban míg az autonómia köre nem a két törvényhozás, hanem a közös ministerium hatáskörének megszorításából nyeri tárgyait: az ügyek egy része még mindig egy közös szerv kezében marad. És így Bosznia számára nem csak a tartománygyűlés és a két törvényhozás, hanem a közös ministerium is jogalkotó tényező s e területen, melyre mi tartunk igényt: érvényesülnek magyar és osztrák egyértelmű törvények, autonom bosnyák törvények s közös ministeri rendeletek.

Autonom jog és közös jog támad így itten, az uralkodó rendeletei nem számíttatván ilyenek, mert azok nem egy közös szerv által, hanem *két* külön közjogi szerv által bocsáttatnak ki.

Ami az autonom kormányt illeti, annak a szervezete sok tekintetben kiváló fontosságú. A tartományfőnök a 15. és 16. hadtest parancsnoka, kinek katonai hatalma Dalmáciára is kiterjed s ki nem katonai kérdésekben a közös pénzügy-minister alá tartozik.

Katonai hatalmának Dalmáciára is kiterjedése folytán Bosznia Ausztriával katonailag szorosabb connexioba hozatik; azáltal pedig, hogy eo ipso a 15. és 16. hadtestparancsnoka a tartományfőnök, a beikormányzati szempont katonai szempontok mögött könnyen háttérbe szorul.

Az 1912-iki azon szabályozás folytán a civil-adlatus helyére kerülő tartományfőnök-helyettes egészen és teljesen önállótlan alárendeltje e katonai kormányzónak az összes többi polgári tisztviselővel együttesen.

Ha már most mindezek alapján, a jövő szempontjából vizsgáljuk Boszniával kapcsolatos kérdések sorát: a következő konklúziókra jutunk.

Bosznia közjogi helyzetének végleges rendezése közjogi okokból is nehézségekbe ütközik. Mert az 1880: VI. t.-c. két oly tényező egyetértésétől teszi azt függővé, amelynek felfogása ma – mint az osztrák bizottsági jelentés mutatja – közjogi szempontból kiegyenlíthetetlen ellentéteken alapul.

A mai ideiglenes megoldás az 1867:11. t.-cz.-nek meg nem felelő; de az 1880:VI. t.-c. folytán egyelőre meg nem változtatható. Ez az ideiglenes megoldás condominiumot teremt

Miután Bosznia ügye ma közös ügy: az ezekre vonatkozó elvek itt is irányadók.

Bosznia autonómiájára, egész kormányzására való befolyásunk s egyes kérdések törvény-

hozási intézése tekintetében meg is van a szükséges *paritás*.

De szükséges az is, hogy Bosznia ügyének ideiglenes szabályozásánál is az alkotmányosság elvei érvényesüljenek.

Ha tehát Bosznia nem is lehet a mienk: kormányzásánál a *mi* alkotmányos felfogásunknak nem szabad csorbát szenvednie s nem szabad, hogy egy eredetileg minket illető tartomány közös birtoklása felforgassa alkotmányosságunk alapelveit.

A rendeleti úton való jogalkotás ily tág körben meg nem engedhető.

Általában azt kell mondanunk, hogy ami törvényhozási tárgy, annak vagy Bosznia tartománygyűlése elé vagy pedig – mint az annak köréből a tartományi szabályzat által kizárt tárgyaknak – a magyar és az osztrák törvényhozás elé kell tartozniok.

Bosznia közjogi hovatartozásának ez semmi-
ben sem prejudikál.

Mert miután a mai állapot szerint is a kérdéseknek egy egész sora a parlament által intézendő: nincs semmi nehézség, hogy a tartománygyűlés elé nem tartozó ügyek ne a két törvényhozás elé tartozzanak.

Ide kell szükségkép tartoznia a hadügyi törvényhozásnak is. És ide kell főként tartoznia magát a tartományi autonómiát szabályozó rendelkezéseknek. Az tehát, hogy az autonómia

szervezetét és hatáskörét az uralkodó által kiadott tartományi szabályzat állapítja meg: alkotmányunk szellemének meg nem felel.

Igaz, hogy ezen autonómia oly ügyekre terjed ki, amelyeket azelőtt sem a két törvényhozás intézett; de intézésük nem réserevait felségjog volt, hanem a közös kormányra a törvényhozás által hallgatagon rábízott hatáskör. Akár – mint mi hisszük – az 1880: VI. t.- c. ruházza azt a közös kormányra; akár – mint az osztrákok hiszik – az 1867: XII. t.-c.-ből szükségkép következik: törvény vagy törvényes szokás által megállapított hatásköre – törvényes felhatalmazás nélkül – rendelet meg nem változtatható.

Bosznia kormányzásába való befolyásunk tehát *paritás* mellett az *alkotmányosság* elveinek is teljesen megfelelően gyakorlandó. Szükséges ez azért is, nehogy a *mi* alkotmányos felfogásunkra is visszahassanak az ottani eltérő szabályozás elvei. És szükséges azért is, hogy a magyar kormánynak – a horvát és a közös kormányzat miatti felelőssége által amúgy is túlsúlyos – felelőssége helyébe a törvényhozási felelősség melletti – befolyása lépjen, amely a dolog természeténél fogva inkább lesz képes helytelen szabályozási tervek elé akadályt gördíteni. Eképpen majd a törvényhozás részben leveheti a kormánytól az ausztriai faktorokkal vagy az uralkodóval való összeütközés ódiumát s csök-

kenti azt a súrlódási felületet, amely a kormányoknál amúgy is túl nagy s amely – annyi kérdésben alterálva – végre is szétmozsolja azokat.

Végül pedig – a paritás és az alkotmányosság követelményei mellett – szükség van arra is, hogy Bosznia *tartományi* jellege kellőleg kidomboríttassék s a monarchia két államának való *alávetettsége* nyilvánuljon az egész vonalon

Nyilvánul ez ugyan abban, hogy csak tartományi illetőség van Boszniában; hogy magyar és osztrák állampolgárok annak elnyerése nélkül is bírnak némely joggal és annak elnyerése miatt állampolgárságukat el nem veszíthetik; nyilvánul főként a tartományi illetőség *szabályozása* tekintetében, amely teljesen a közös szervek által intéztetik.

De szükséges, hogy a magyar és osztrák állampolgárok *kifejezetten* ugyanazon jogállással bírjanak, mint a bosnyák tartományi illetőségűek. És pedig: a tartományból való kiutasítás kizárása, nyelvük tiszteletben tartása, az oktatás szabadsága, a gyülekezés és egyesülés szabadsága s a bíróságok előtti egyenlőség tekintetében is.

Ha a paritás, az alkotmányosság és a tartományi jelleg tekintetében mutatkozó eme közjogi követelményeknek elég tétetett: akkor az ideiglenes szabályozás jogi struktúrája a fennálló alkotmány szükségképpeni consequentiáinak

teljesen megfelel. Megnyilvánul, – a részletekben is – hogy Bosznia két *egyenjogú* és *alkotmányos* államnak *tartománya*.

A souverainitás Magyarországot és Ausztriát illeti *együttesen*; két souverain állam condominiumia az.

Bosznia területe pedig nem az osztrák-magyar állam területéhez tartozik; mert Ausztria külön állam, külön állam Magyarország is; s így mindenkik *külön* bír államterülettel. Bosznia területe *közös terület*. De nem egy osztrák-magyar állam területének kiegészítő része – mert ilyen állam s ilyen államterület nincsen –; hanem egyrészt az önálló Magyarországnak, másrészt az önálló Ausztriának együttesen szervezett közös területe. Nem egy a magyar és osztrák állam fölötti állam – Staatenstaat – része; hanem két külön állam együttes tulajdona. Nem *államterület*, mert Bosznia nem állam; nem közös államterület, mert közös államunk nincsen.

A két ország egy közös tartományának közös területe.

Határa nem Boszniának, mint államnak határa; sem Ausztria-Magyarországnak határa – mert a két államnak közös határa nincsen; – hanem Ausztriának és Magyarországnak *boszniai* határa az csupán.

A mai helyzet szempontjából az ideiglenes

szabályozás nem támaszt praktikus közjogi hézségeket.

Valójában természetesen csak akkor lesz a *paritás*, az *alkotmányosság* és az *alávetettség* teljes, ha az nem csak a közjogi constructiókban, hanem általában a politikai és különösen gazdasági, közlekedési, belkormányzati vonatkozásokban az életben is teljesen keresztülvitetik.

De ennek vizsgálata már a közjogi fejtegetések körén kívülre esik.